

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.

NÉPRAJZI HÍREK

XLVIII. • 2019/2.

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Kutatások	(3)
Tudománytörténet	(12)
Fórum	(22)
Szemle	(38)
Köszöntések	(55)
In memoriam	(86)
Mindenféle	(94)

NEGYVENNYOLCADIK ÉVFOLYAM
2019/2.



Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A kiadást támogatta a



Nemzeti Kulturális Alap



MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Bodó Sándor
Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:
Kapitális Nyomda
Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

KUTATÁSOK	3
Bárth Dániel: Lendületben a néprajztudomány. Híradás egy új kutatócsoportról	3
Fehér Viktor: Épített örökségünk megismerése. Fiatal néprajzkutatók nyári tábora Dél-Bánátban	6
Bán Andrea: Népművészeti tábor Bácskossuthfalván	9
TUDOMÁNYTÖRTÉNET	12
Balázs-Legeza Borbála: Emlékkonferencia Sabján Tibor halálának 10. évfordulója alkalmából (Szentendre, 2019. április 24.)	12
Viszóczky Ilona: A ruházati iparok kutatása Fügedi Márta életművében	14
FÓRUM	22
Nagy Gábor: Néprajzkutatók III. Makói Találkozója (Makó, 2018. szeptember 6.)	22
Nagy Ákos: Párhuzamos ruralitások. A vidékiség formái Erdélyben (Gernyeszeg, 2018. szeptember 21.)	25
Székely Anna: Táncos Doktoranduszok III. Országos Konferenciája (Budapest, 2018. november 10.)	29
Mód László: A bolgárkertészek öröksége Kelet-Európában (Szeged, 2018. november 22.)	32
Cs. Tóth Gabriella–Molnár Tamás: The Concept of Mimesis in Interdisciplinary Perspective (Budapest, 2019. április 1.)	34
SZEMLE	38
Iancu Laura: Ismeretlen alagútból a kijáratig	38
Vasvári Zoltán: Tanulmánykötet Erdélyi Zsuzsanna emlékére	40
Magyar Zoltán: A magyar népi történelmi emlékezet kézikönyve. Megjelent „A magyar történelmi mondák katalógusa”	44
Lukács László: Ján Botík útjai	47
Bednárík János: Társadalomnéprajz, jogi néprajz és folklór. Híradás egy közös könyvbemutatóról	50
Szilágyi Zsolt: Studies on Cultures along the Silk Road. Új folyóirat indult az MTA Néprajztudományi Intézet gondozásában	51

KÖSZÖNTÉSEK	55
Halász Péter: „Népem szolgálatában látom életem értelmét”. A nyolcvanéves Balázs Lajos köszöntése	55
Balázs Lajos műveinek válogatott bibliográfiája	61
Bárkányi Ildikó–Gráfik Imre–Molnár Mária: Köszöntjük Szarvas Zsuzsát ...	64
Szarvas Zsuzsa műveinek válogatott bibliográfiája	74
IN MEMORIAM	86
Forgó Géza: Búcsú Tóth Ferencről	86
Jakab Albert Zsolt: Gáborján Alice (1922–2018)	90
Pozsony Ferenc búcsúbeszéde	90
Gáborján Alice üzenete	92
MINDENFÉLE	94
Koltay Erika: V. Nemzetközi Népismereti Filmszemle (Sztána, 2018. augusztus 24–26.)	94

KUTATÁSOK

Lendületben a néprajztudomány Híradás egy új kutatócsoportról

A Magyar Tudományos Akadémia 2009 óta működő Lendület-programjában jellemzően 45 év alatti kutatók pályázhatnak tudományos projektjeik támogatására. A program célja, hogy a kiválósági pályázatok nyertesei hazai műhelyekben hozzanak létre önálló kutatócsoportokat. Örömmel adunk hírt, hogy 2018-ban – a néprajztudomány képviselőjében elsőként – lehetőségünk adódott egy Lendület-kutatócsoport megalakítására az ELTE Folklore Tanszékének kötelékében. A 2018. július 1-jével felálló MTA–ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport az Akadémia elnökének döntése alapján ötéves periódusban végezhet csoportos kutatást Bárh Dániel vezetésével. A pályázatban résztvevő néprajzkutatók és történészek (Bednárík János, Ilyefalvi Emese, Muntagné Tabajdi Zsuzsanna, Szakál Anna, Dénesi Tamás, Gyön-gyössy Orsolya, Jakab Réka, Komáromi Tünde, Smid Bernadett) az *Alsópapság a 18–20. századi lokális közösségekben Magyarországon és Erdélyben* című szakmai vállalat megvalósításán dolgoznak.

A kutatócsoport célja a lokális közösségekben élő keresztény alsópapság kultúráközvetítő szerepének vizsgálata a 18–20. századi Magyarországon és Erdélyben. A kutatók elsősorban esettanulmányok keretében térképezik fel az egyházi hierarchia legalján álló papok helyi társadalmi funkciójának, mindennapi életvilágának, mentalitásának változó és sokszínű viszonyrendszerét. Különösen nagy hangsúlyt kap az elit és a népi kultúra közötti kölcsönhatások fókuszpontjában tevékenykedő papok gyakorlata, akik a 18. század második felétől gyakran közvetlenül, írásos formában reflektáltak a falusi, mezővárosi lakosság kulturális megnyilvánulásaira. Előtérbe kerül a felvilágosodás és a romantika közötti átmeneti időszakban az a papi attitűd, amely a tiltás/reform felől az értékcentrikus megőrkítés igénye irányába mozdult el. Erdélyi esettanulmányok a romantika korában fellendült népköltészetkutatás kapcsán vizsgálják meg az unitárius lelkészek szerepét. Ugyancsak fontos kérdést jelentenek a 19–20. századi politikai-ideológiai és az egyházakon belüli mozgalmak, amelyek hatással voltak a lokális mezőben élő alsópapság saját gondolkodására vagy közösségi megítélésére. A vizsgált három évszázados periódusban sokféle módon megnyilvánult a nemzeti identitás, a kisebbségi létforma, a helyi vallás és a felekezeti együttélés problematikája. A kutatás mindezeket a lokalitásban élő alsópapságra vonatkozó levéltári források szűrőjén keresztül elemzi és értelmezi.

A vizsgálat időben az 1750–1950 közötti kétszáz évre koncentrál, de az azt megelőző és azt követő fél évszázadra is kitekint. A keresztény felekezetek közül a római katolikus, a református, az evangélikus és az unitárius papokra, lelkészekre helyeződik a hangsúly, ugyanakkor a kutatócsoport szondázó feltárások keretében a görögkatolikus, a görögkeleti és egyes kiségyházak viszonylataira is kíváncsi. A 18. század második felében az alsópapság körében megfigyelhető egy átmenet, amely a népi kultúrával kapcsolatos reformszándéktól ugyanennek a népi kultúrának a fölfedezéséig terjedt. A nemzetközi viszonylatban többek között P. Burke (1978) által tárgyalt folyamat magyarországi megvalósulásáról egyelőre csak sejtéseink lehetnek. A kutatás feladata, hogy esettanulmányok keretében tisztázza a papi attitűdváltás folyamatát és indítékait. A néprajzi tudománytörténet szempontjából jelent fontos fejleményt az is, ahogy a kezdetben a népi kultúra iránt romantikus (ösvallási, népköltészeti) érdeklődéssel rajongó papság jó száz év alatt eljutott a hivatalos vallás népi gyakorlatának felfedezéséig, a népi vallásosság kutatását az 1920-as években célul kitűző vallási néprajzig. A kutatás igyekszik feltárni a változatos papi attitűdök írásos lenyomatait, mindezekkel kapcsolatban a késő barokk, a felvilágosodás, a romantika és további eszmeáramlatok nyomait. Kevészet vizsgálták eddig a 19–20. századi ideológiák, szociális és politikai mozgalmak szerepét a helyben élő papság magatartása szempontjából. Az 1920 után kisebbségi létbe került erdélyi magyarság kapcsán a lokális papság tevékenysége szinte összekapcsolódott a nemzeti (etnikai) identitás megőrzésének feladatával, a kisebbségi helyzetből fakadó speciális pasztorációs és vallási gyakorlatok kialakításával. Erdélyben csakúgy, mint a történelmi Magyarország egyéb tájain a vizsgált időszakban erőteljesen jelentkeztek a felekezeti együttélés problémái, amelyek most helyi fénytörésben, a papság szerepén keresztül kerülnek előtérbe.

A kutatás altémakörei a következők: 1. *Alsópapság a 18. századi lokális közösségekben*; 2. *Felvilágosodás és romantika között: papi életrajzok a 18–19. század fordulójáról (1790–1830)*; 3. *Unitárius lelkészek a 19. századi népköltészeti gyűjtések szolgálatában*; 4. *Papi attitűdváltozás és a vidéki vallásosság reformja. Katolikus magatartásformák a székesfehérvári egyházmegyében (1850–1920)*; 5. *Papok személyes tárgyai és mindennapi élettere a 19. században*; 6. *Református belmisszió Erdélyben (20. század első fele)*; 7. *Szondázó forrásfeltárások a szerzetesség, a dunántúli reformátusság és az erdélyi görögkatolikus, görögkeleti papság témakörében*.

A kutatócsoport nem törekedhet a tematikus, felekezeti és földrajzi értelemben vett teljes lefedettségre. Ugyanakkor igyekszik olyan kutatási területeket, regionális terepeket kialakítani, amelyek némiképp reprezentálják a Kárpát-medence sokszínűségét. A kutatás (egyelőre) nem vállal makroszintű összefoglalást: a történelmi folklorisztikai, történelmi antropológiai, mentalitás-történelmi és mikrotörténelmi munkamódszer segítségével *mezo- és mikroszintű* vizsgálatokra törekszik. Középszinten egyházszerkezeti keretek alapján kiala-

kított és határolt *regionális áttekintésekre* vállalkozik, ennek során tárgyalja a Kalocsai, a Váci, a Székesfehérvári, a Veszprémi és a Gyulafehérvári egyházmegyék római katolikus, valamint Erdély református és unitárius forrásanyagát. Ide tartozik még a bencés Pannonhalmi egyházmegye és a ferences Kapisztrán provincia vonatkozó forrásainak feltérképezése. Önálló mikro-régióként kerül a vizsgálat fókuszába a nógrádi falvak egy csoportja, ahol a katolikus és az evangélikus forrásanyagot egymásra vetítve készülnek majd elemzések. A mikroszintű vizsgálatok igazi terepét az *esettanulmányok* adják, amelyek a lokális közösségek mindennapi életébe adnak betekintést. Ezek középpontjában a pap és a közösség viszonyrendszere, a konfliktusos és harmonikus együttélés, a szakrális ökonomia kérdései, a „jó pap”/„rossz pap” szerepkörök alulról és felülről kialakított sztereotípiái, a paptartás viszonylatai, a hagyományörzés és a szokásteremtés szándékai és mindezek viszonylatában az eltérő papi habitusok vizsgálata áll. A mikrotörténeti perspektíva lehetővé teszi az alkalmas forráscsoportok (pl. konfliktusok tanúvallomásokkal teli iratanyaga) alapján „sűrű leírások” (Geertz) elkészítését. A kutatócsoport vizsgálata azokra a *papi szerzőkre* is kiterjed, akik (főként a 19. században) valamilyen nyomtatásban megjelent írásműben reflektáltak a népi kultúrára, vagy részt vettek a kibontakozó népismereti, korai néprajzi munkálatokban. Az életrajzukra, lokális papi működésükre vonatkozó iratanyagok feltárásával jelentős *tudománytörténeti* eredmények várhatók. A nyomtatott írásműveket (pl. népismereti dolgozatot, ösvallási tanulmányt, népköltészeti közlést) készítő pap/lelkész szerzők mellett egy készülő *papi adattár* (digitális adatbázis) tartalmazza majd az összes olyan (1850 előtti) egyházi személy nevét, adatait és a releváns forrásanyagára vonatkozó archívumi jelzeteket, aki bármilyen ego-dokumentumban (autográf kéziratban, levélben, historia domusban, peres ügyek tanúvallomásaiban stb.) reflektált az őt körülvevő lokális közösségre és a köznépi (populáris) kultúrára.

A kutatócsoport vállalja, hogy a második évre elkészíti és élesíti saját *honlapját*, amelyen folyamatosan bővülő tartalommal a harmadik évtől nyilvánossá válik az online *digitális papi adatbázis*. A külső kutatók műveivel együtt a *tervezett tanulmányok száma: 40*. A csoport tagjai a kutatás negyedik évében egy nemzetközi szimpóziumot szerveznek Budapestre, amelyre a témakör jeles európai és amerikai kutatói is meghívást kapnak. A kutatócsoport emellett *három workshopot* szervez, amelyen a magyarországi és a határon túli magyar kutatók vesznek részt (a bemutatkozó rendezvényre 2019. január 30-án került sor). Részben e szimpóziumok anyagára épül *két magyar nyelvű tanulmánykötet és egy angol nyelvű tanulmánykötet* megszerkesztése és kiadása. A kutatási projekt felvállalja *öt forráskiadvány és hat monográfia* elkészítését. A csoport tagjai megszerkesztik és online elérhetővé teszik a részben a saját (és hallgatói, doktoranduszi) tanulmányoknak, másrészt fordításoknak helyet adó folyóirat legalább egy történeti folklorisztikai számát.

BÁRTH DÁNIEL

Épített örökségünk megismerése Fiatal néprajzkutatók nyári tábora Dél-Bánátban

A vajdasági Kiss Lajos Néprajzi Társaság magyarországi és hazai néprajz, kulturális antropológia és hungarológia szakos egyetemi hallgatók részvételével július 30. és augusztus 4. között Dél-Bánátban, Fejértelepen (Šušarín) tartotta 2018. évi néprajzi táborát és tanulmányútját. A munkahét tetemes részében kiszállásos terepmunka keretében az egyetemi hallgatók Szőke Annának, a dél-bánáti szórványmagyarság népeletéből doktorált kutatónak, a Kiss Lajos Néprajzi Társaság elnökének szakmai vezetésével végeztek adatgyűjtést Fejértelepen. A munkahét másik részében olyan tanulmányutakra került sor, amelyek elsősorban a környék, a helyi szórványmagyarság és a velük együtt élő etnikumok településeinek és épített örökségének megismerésére irányultak.

A hallgatók meglátogatták az alig kétszáz fős Udvarszállást, ugyanakkor Versec várát, a város főterét és római katolikus templomát, és a helyi városi múzeum tárlatvezetésén is részt vettek. A hét folyamán rövidebb kitérőket tettek Temesvajkóc, Nagyszered, Temeskutas települések irányába is. A néprajzi tábor egy napját egyik résztvevőnknek, Pető Lászlónak, az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolája első évfolyamon végzett hallgatójának terepnaplójából idézzük.

2. nap, július 31., kedd

A reggelit követően megkezdtük munkánkat, riportot készítettünk a település polgármesterével, és megvizsgáltuk a falu temetőjét. Délelőtt értünk ki a temetőbe, ahol az egész terepet bejárva megfigyeltük a sírok elhelyezkedését és a sírkereszteken lévő információkat. Ezekből kiderült, hogy a temetőben egy nagyon pontos temetési rendszer működik, egymástól jól megkülönböztethető csoportokba temetkeztek a magyarok, a szerbek, a katolikusok és az ortodox keresztények. A rendszer alapos megfigyelését az tette lehetővé, hogy a temetőben – és az egész településen – jól karbantartják a gyepet. Számomra a temetőben lévő sírok elrendezésén kívül külön érdekességként hatottak a jól karbantartott – szinte új építésűnek látszó – temetői épületek, valamint egy sír, amely minden más sírtól elkülönítve, a temető határán kívül található. Még aznap megtudtuk, hogy egy olyan férfi sírja, aki öngyilkosságot követett el.

A temető megtekintését követően ellátogattunk a polgármesterhez, aki részletesen beszámolt a településen jelenleg folyó projektekről, a falu múltjáról és az általa elképzelt jövőről. A kérdéseinkre részletes válaszokat adott, kiderült, hogy a településen azért van olyan jól karbantartva a gyep, mert a „*legrendezettebb falu*” községi elismerést kívánják begyűjteni, és az azzal járó díjat, egy fűkaszázó munkagépet. A polgármester beszélt a település múltjáról, a jugoszláviai időkről és a háborúról is. A régi időkkel kapcsolatban kiemelte,

hogy akkor mindenkinek volt munkája, munkanélküliség szinte nem is létezett, szemben a mai állapotokkal, amelyek nem túl rózsásak. Beszámolt a faluban végzett mezőgazdasági munkákról, pontosan felsorolva azokat a terményeket, amelyeket ma természetesen a település körül, a fafajtaikat és a termésük feldolgozását, valamint beszélt arról a hatalmas erdőről is, melyen még az első napon volt szerencsénk keresztülvágni, s amelyet a futóhomok megkötése céljából telepítettek 1818-ban. A polgármester leírta a településen élő magyarok helyzetét, azt, hogy számuk egyre jobban csökken, gyerekek nemigen születnek, s közülük is sokan elmennek külföldre dolgozni. Saját szavaival élve „*még húsz év, s nem lesz magyarság a faluban*”. Az interjú végig magyar nyelven folyt, barátságos hangulatban. Vendéglátónk gondosan ügyelt a házigazdai illemre, pálinka, kávé mellett és a polgármester fekete macskái és kutyája társaságában, a beszélgetésre az udvaron került sor.



Fejértelepi régi lakóház

Egy órakor volt az ebéd, ezt követően megtekintettük a falu közelében található régi templom romjait, melyeket azóta már benőtt az erdő. A templom és az azt övező temető a szobrokkal együtt a 90-es évek elején elpusztult. Mint megtudtuk, a templom leégett. A helyszínen csak néhány sírkövet és törmeléket találtunk.

Lenyűgözött bennünket a környék központját jelentő Versec. A valamikori többségében német város külső jegyeiben a mai napig megőrizte a Monarchia építészeti jellegét. A nyugatról jött németek olyan gazdasági kultúrát hoztak magukkal, amelyet jobban áthatott a tőkés fejlődés irányába mutató áruterelés. A német falvak már külső képükben – így Fejértelep is – eltértek

a magyarokéitól és a többi etnikuméitól. Településeik rendezettebbek voltak. Feljegyezték róluk, hogy évi átlagban napi tizenkét–tizennégy órát dolgoztak.

Városnézés után a verseci vár birtokbavétele következett. A várról elképesztő panoráma tárult elénk, a tiszta időben nagyon messzire el lehetett látni. A várból lefelé jövet megtekintettünk egy ortodox templomot, melynek papja előadást tartott nekünk a templomról és a szentről, akiről elnevezték, majd a római katolikus templomot tekintettük meg. Versec néprajzi múzeuma is gyűjteményével újat jelentett számunkra. Gazdag tárgyi anyaga számunkra Versec város és környékének háttértörténetét prezentálta.

Életerek

A fejrtelepi kutatás során a hallgatók figyelmét mindjárt felkeltették a közösségi terek használatának formái. Tompos Krisztina, az ELTE BTK Folklore Tanszékének végzős doktorandusz hallgatója megfigyelte, hogy az idősebb korosztály tagjai, ahogyan az a vidéki közösségekre jellemző, kiülnek a házaik elé, néhány ház előtt pedig többen is összegyűlnek. A legtöbb helyen állandó jelleggel elhelyezett padokon foglalnak helyet, míg másutt műanyag székekre ülnek. A fiatalok közösségi találkozási helye a település főterén elhelyezkedő kultúrház és büféje, amely az új polgármester jóvoltából került a kezükbe, és a nyári melegben gyakran látni fiatalokat a kultúrház gondozott utcafrontján lévő füves területeken is. A falu új temploma nem tölti be korábbi közösségter-funkcióját, ugyanis kerítéssel elzárt udvarban helyezkedik el, amelyben az odalátogatók részére szálláslehetőség is adva van. Kocsmá híján az ott töltött egy hét alatt az általunk megfigyelt középkorú lakosság közösségter-foglalását a település két boltja és a boltok előtt kialakított ülőalkalmatosságok jelentették.

A megélhetési stratégiák szintjeit vizsgálva láthattuk, hogy a falu mellett elterülő erdőt kihasználva a fakitermelés, a gyűjtögetés, a méhészet és a vadászat dominál, s kisebb mértékben fordulnak elő a földművelés ágazatai. Ugyanakkor a falusi turizmus irányába is észlelhetőek elmozdulások, amit a településvezetők is támogatnak.

A társadalmi aktivitás helyi szinten a településen működő művelődési, vadász-, tűzoltó-egyesületek és a helyi önkormányzat szervezésében valósul meg. A legjelentősebb közösségi alkalmak a bálók, elsősorban a nemrég föl-élesztett, a szőlőtermesztő múltra visszatekintő és a tevékenységet föleleveníteni szándékozó szüreti bálozás hagyománya, amelyben a legtöbb korosztály résztvevőként és szervezőként képviselteti magát. A mindennapi helyi diskurzusok markáns témaköre az elvándorlás kérdése, ugyanakkor nagy számban találunk ingázó munkavégzőket is, akik heti rendszerességgel teszik meg az utat Németország és szülőfalujuk között.

A kutatók az egyhetes kiszállásos terepmunka keretében terepszemle jellegű gyűjtésre vállalkoztak. Félig strukturált interjúkat készítettek a helyi la-

kosság körében, és igyekeztek megjelenni a település közösségi terein: a bolt előtti ülőalkalmatosságoknál, a kultúrház teraszán, a kialakított zöldövezet játszótérén.

A fiatal néprajzkutatók gyűjtése nem a korábban kidolgozott kérdéssor mentén haladt, és nem a vidékről ismert kisszámú irodalom áttekintését felhasználva próbáltak adatokat gyűjteni a fejrtelepi adatszolgáltatóktól, hanem az általuk gyűjtött és észlelt helyi problémák áttekintésére és egy későbbi lehetséges kutatási irány kijelölésére összpontosult, amelyek az előzetes feltevéseink szerint többnyire a társadalmi élet szervezése, a külföldi munkavállalás és a lokális identitás kérdései köré csoportosulnak.

FEHÉR VIKTOR

Népművészeti tábor Bácskossuthfalván

Egyre erősebb kötelék és kötődés van a Nagykunság és a 18. században onnan Bácskába kitelepült kunok között. Testvérvárosi kapcsolatuk – melyeknek közös rendezvényei lehetőséget adnak az ismerkedésre, barátságok elmélyülésére, rokon szálak felkutatására – egyben erősítik összetartozásukat és kun identitástudatukat.

Bár nem vagyok kunsági ember, hosszú ideje az életem egy részét képezi az ott élők etnobotanikai ismeretének felgyűjtése, különféle növényhasznosításuk, díszítőművészetük, azon belül hímzésük kutatása. A Nagykunságon élő és alkotó népművészek és kézművesek munkáinak számontartásával, adattárának létrehozásával mára már kivívtam magamnak, hogy tiszteletbeli kunnak tartanak. A több éve tartó munkám eredményeképpen minden kun település hímzői meghívják a különböző rendezvényeikre. Egy ilyenre voltam hivatalos Bácskossuthfalvára 2018 szeptemberében az ott megrendezésre került népművészeti táborba.

A tábort a Magyar Kormány, a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatásából, Gogolyák Gabriella, az Ady Endre Művelődési Központ igazgatója és Bece Angéla, a kézimunkacsoport vezetője szervezésében valósulhatott meg. A közös műhelymunkához helyet és szálláshelyet az Ady Endre Művelődési Központ biztosított.

A testvérvárosi kapcsolatok szép és követendő példája volt ez a két település (Kunmadaras és Bácskossuthfalva) civil szervezeteinek részvételével. A Kunmadarasi Helytörténeti Egyesület és a Kézimunka Szakkör tagjai közül 9-en jöttek el bácskossuthfalvai Tarka Virág kézimunkacsoport meghívására. A környező más, kunok lakta bácskai településekről is érkeztek hímző-asszonyok: Bácsfeketehegyről, Pacséról, Bácsstopolyáról. Céljuk a Nagykun-

ság, a kunok lakta településekre jellemző díszítőművészet, a *kunhímzés* hagyományainak átadása, segítségnyújtás, minták cserélése. Munkájukat délutáni szakmai előadássorozat keretén belül az alábbi néprajzkutatók vetített képes előadásokkal segítették: S. Kovács Ilona – Karcag (*Nagykunsági szörhímzések a 18–19. században, A karcagi fedeles kiskapuk*); Örsi Julianna – Túrkeve (*A Nagykunság népe mint történeti-néprajzi csoport, Nagykunsági családok Bácskában*) és jómagam, Bán Andrea – Törökszentmiklós (*A kunhímzés jelene, Festőnövények és azok használata*). Az előadások után volt alkalom a felmerült kérdések megválaszolására, tanácsadásra kötetlen beszélgetés formájában.



A tábor résztvevői

A Nagykunságból érkező előadók civil szervezeti vezetőkként a helybeli egyesületekkel is felvették a kapcsolatot. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület (Szolnok) a Vajdasági Magyar Helytörténeti Társasággal (Bácsstopolya), a Túrkevei Kulturális Egyesület a Bácskossuthfalvai Monográfia Egyesülettel tárgyalva együttműködési megállapodás körvonalait fektették le.

Délelőtti programokként a helyi és a környező magyarlakta települések nevezetességeit jártuk végig, látnivalóit néztük meg, ismerkedve a helyi emberekkel, azok múltbéli történeteit hallgatva, egyezőségeket találva köztük, közös történetekké kerekítve azokat.

Én, mint általában, ha terepen vagyok és gyűjtőmunkát végzek, hajnalban és reggel, majd délután keltem útra fényképezőgéppel, kamerámmal és a

diktafonommal. Az eddigi nagykunsági témakörökben végzett kutatásaimhoz kerestem és találtam anyagot. Az etnobotanika, a mezőgazdasági és a díszítő-művészeti témák egyaránt érdekeltek. Sétáim során sok szép épületet, házat, házakhoz tartozó fedeles kaput (nagykapu és a kiskapu egybeépítve), górét (még üres, csöves kukoricával félig és tele rakott) fényképeztem. Jó volt látni és beszélni a helyi gazdákkal az akkor aktuális kukoricabetakarítási munkálatakról (törés, szállítás, szárítás, raktározás).

Remek érzés volt csak andalogni hajnalban a pirkadó nap sugarai kíséretében. Amerre jártam-keltem, mindenütt köszöntek, mosolyogtak az ott lakó emberek. Ez egy természetes dolog Bácskossuthfalván, de biztos köszönhető volt „fura látványomnak”: a nyakban lévő, folyamatosan a szemem előtt tartott fényképezőgépes, ide-oda szaladgáló néprajzos jelenlétének is.

Ahogy mondják, mennyire igaz! „*Jó társaságban repül az idő.*” Tényleg így van. Az ott töltött néhány nap gyorsan eltelt. Alig, hogy odaértünk, ismerkedtünk, azt vettük észre, hogy már búcsúzunk is... Na de a közte lévő kis idő tartalmas volt és elérte célját. A *kunhímzés* megújult hagyománya az ott lévők segítségével összekötő erőként feszül, húzza magához a településeket és büszkén hirdeti a kun identitást!

BÁN ANDREA



TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Emlékkonferencia Sabján Tibor halálának 10. évfordulója alkalmából (Szentendre, 2019. április 24.)

A Szabadtéri Néprajzi Múzeumban 2019. április 24-én konferenciával emlékeztünk régi kollégánkra, a néprajz, a népi építészet és a tüzelőberendezések kutatásának emblematikus figurájára: Sabján Tiborra.

Ahogy többen is említették barátai közül, nem örülne, hogy szerveztünk egy ilyen nagy összejövetelt, hiszen ő maga sosem szerette az ilyesmit. Mégis úgy éreztük, ez így méltó az ő alakjához, emlékének fenntartásához.

Izgalmas volt látni a konferencia résztvevőinek sokféleségét: jelen voltak természetesen a régi Skanzen-beli kollégák, akikkel évtizedekig dolgozott együtt. Jelen volt a Skanzen fiatalabb generációjának tagjai, akik már csak az elkészült munkáit, az utókorra hagyott módszertanát és persze a vicces anekdotákat ismerik róla.

Emellett pedig kiviláglott sokszínű szaktudása a különféle tudományágak képviselőinek összetételéből is: a hallgatóság és előadók között egyaránt ott voltak a régészet, a művészettörténet, a néprajz kutatói, valamint a kályhás-mesterséggel, a tüzelőberendezések kutatásával foglalkozók is.

Jómagam fiatal kutatóként csak az egyetemi gyakorlatom idején találkozhattam vele, de dolgozni már nem volt alkalmunk együtt. Viszont a nevét, munkáit, módszertanát szinte lépten-nyomon hallom az idősebb kollégáktól. A jelenleg zajló kutatások során szinte minden lakóház kutatásánál, tüzelőberendezésének vizsgálatánál elhangzik a neve: „*Sabján ezt mindig úgy csinálta, hogy...*”; „*Ha Tibor itt lenne, ő egyből tudná, hogy...*”, és ehhez hasonló kezdetű megnyilvánulásokban.

Sabján Tibor 1974-ben végzett az Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola magasépítész szakán, és építésztechnikusi pozícióban helyezkedett el a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban 1976-ban. Hamar felismerte, hogy szüksége lesz a néprajzos végzettségre is, így 4 évvel később megkezdte tanulmányait a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen, ahol kitüntetéses diplomával végzett.

Személyiségéből adódóan, precíz pontosságának köszönhetően jó érzéke volt a nyomozáshoz, feltárásokhoz, rekonstrukciókhoz, így ennek mentén alakult ki szakmai profilja is. A néprajzban a tüzelőberendezések megkerülhetetlen alakja lett, valamint a rokon tudományokban: a régészetben és a művészettörténetben is komoly eredményeket mutatott fel kutatásai során. A konferen-

cia előadói ezeket a tudományterületeket mutatták be, melyekben Sabján Tibor munkássága újításokat hozott és komoly felfedezéseket tett.

Buzás Gergely régész-művészettörténész, a visegrádi Mátyás Király Múzeum igazgatója bemutatta Sabján Tibor régészeti munkájának késő középkori szeletét: a töredékekben fennmaradt kályhák és tüzelőberendezések értelmezésében hasznosnak bizonyultak néprajzi és építészeti ismeretei, az épületbontásokból szerzett közvetlen tapasztalatai. A kályhacsempe-leleteket először szabadkézi rajzokkal, később digitális formában rekonstruálta, így lehetővé váltak a megépítésre, melyek ma is megtekinthetőek Visegrádon – az ő keze munkáját dicsérvén.

Takács Miklós előadásában az Árpád-kori régészeti kutatások területére vezényelt minket, melyben Sabján Tibor sikeresen ötvözte a néprajzi szemléletet az Árpád-kori veremházak rekonstruálásában, az egyes ismeretlen elemek megoldásában. Itt végzett munkája gyökeresen megújította a veremházak építkezésének értelmezését, rekonstruálásának lehetőségeit.

Szalai András építész-művészettörténész, akivel egy darabig a Skanzenben, majd később is sokat dolgoztak közösen, grafikus munkásságát mutatta be. Sokrétű tudásanyaga és személyisége ebben nyilvánult meg a leglátványosabb módon: mindegyik szakterületén jelentős mennyiségű és művészi kivitelű rajzokat készített: úgy a régészeti munkái során, mint a kályharekonstrukciók, vagy a néprajzi-építészeti felmérések terén. A Skanzen kiállításvezetői máig hirdetik grafikai tehetségét is az egyes tárgyak vagy tájegységek rajzaiban. Nem elhanyagolható sorban azonban személyisége és kifinomult humorérzéke is testet ölthetett karikatúrái formájában, melyekkel a környezetét kifigurázva szórakoztatta.

Szulovszky János, az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa a mesterségek iránti érdeklődését, azon belül a kályhás mesterség, illetve a tüzelőberendezések terén alkotott sokrétű munkásságát mutatta be. Sabján Tibor ezen a téren alkotta talán a legközismertebb műveket, könyveit, melyek a Terc Kiadó gondozásában sorozatként jelentek meg, több kiadást is megérték, és igen sokrétű közönséghez eljutottak – a szűken vett szakmán túl, az átlagos érdeklődők kezébe is eljutván. E könyveknek nagy érdeme, hogy gyakorlati tudnivalókkal látja el az érdeklődőt, aki az információ birtokában akár a kályhaépítésnek is nekifoghat. Munkáival ráirányította a figyelmet a szükséges kályhaelemek gyártásának problémájára, hiszen a kezdeti időszakban még nem volt olyan szakember, aki megfelelő szakértelemmel tudott volna elemeket gyártani.

A konferencia utolsó két előadója a Skanzen munkatársai közül került ki, akik az itteni múzeumi munkáját, innovatív módszertanát mutatták be. Buzás Miklós főépítész Sabján építészeti munkásságát mutatta be: épületbontások, épületperiodizációs meghatározások, helyszíni kutatások. Mindezek során szerzett évtizedes tapasztalatai megkerülhetetlenné tették őt az épületrekonstrukciók során – melyben máig érződik hiánya a múzeum munkájában.

Utolsó előadóként a konferencia szervezője, a Skanzen Tudományos és Ismeretátadási Igazgatója, Nagyné Batári Zsuzsanna mutatta be Sabján Tibor újjító szemléletű munkásságát a múzeum történetében. Az alföldi tájegység-felelősi tevékenységében, illetve kiállítás- és enteriőrrendezési munkáiban mérnöki precizitása és aprólékos néprajzi érdeklődése mutatkozott meg. Papírtárgyak (stelázsicsíkok, falvédők) digitális rekonstrukciójával felhívta a figyelmet ezen tárgyak gyűjtésének fontosságára, illetve szükség esetén pótlásának lehetőségére. Az enteriőrök berendezésénél kutatásaiba bevonta az árjegyzékek és termékkatalógusok forrásait, ezzel is inspirálva és segítve a későbbi múzeumi munkát.

A konferencia végi felszólalásokból, felmerülő történetekből kiviláglott Sabján Tibor személyisége is: kifinomult, ironikus humora, közösségi szerepe tette az őt az ismerők körében felejthetlenné.

BALÁZS-LEGEZA BORBÁLA

A ruházati iparok kutatása Fügedi Márta életművében *

A mezőkövesdi és a miskolci múzeumban egyaránt utódjaként láthatom a nyomát tevékenységének, találkozhatom tudományos eredményeivel, különösen a hagyományos viseleti kultúra területén. Nehezen hihető, hogy miközben életkora miatt még itt lehetne közöttünk, lassan felnőtt egy generáció, amelyik már nem ismerhette őt személyesen.

Fügedi Márta Egerben született 1949. december 21-én. Általános és középiskoláit Putnokon végezte, majd a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett magyar–német szakos tanári és etnográfusi diplomát 1973-ban. Már ötödéves korában a Herman Ottó Múzeum munkatársa lett, ahol az igazgatóhelyetteséig szolgálta a ranglétrát. 1995-től a Miskolci Egyetem Művelődéstörténeti és Muzeológiai Tanszékének docense volt a 2000. január 30-án bekövetkezett haláláig.¹

Egyetemi hallgató korában a folklór irányában szakosodott: 1973-ban a palóc-kutatásba vont, a debreceni tanszék kutatópontjával választott Mátraderecske hiedelmeiről írta a szakdolgozatát, amit továbbfejlesztett, és 1975-ben *Egy palóc falu néphitének változásvizsgálata* címmel védte meg egyetemi doktori értekezését.²

* Fügedi Márta 2019. december 21-én lenne 70 éves. A 2018-ban Sárospatakon elmondott konferencia-előadás szerkesztett változatával emlékezem rá.

¹ Életéről és tevékenységéről: Viga 2001. 251–258.; 2002a. 291–292.

² Debreceni Egyetem Néprajzi Intézetének Adattára: 2168.

A Herman Ottó Múzeumba kerülve a tárgyi kollekción és az azzal kapcsolatos feladatok az etnográfia felé fordították figyelmét, ám folklorisztikai érdeklődése, a materiális javaktól elválaszthatatlan szellemi és társadalmi vonatkozások soha nem kerültek el a figyelmét. A Mezőkövesdről elszármazott szülei, a matyó kisvárosban élő rokonok – ő magát gyakran *matyó jányként* aposztrofálta –, s egészében a népművészet önálló vonulatát alkotó matyó problematika vizsgálata kézenfekvő volt számára. Bizonyosan inspirálta őt erre a feladatra Fél Edit is, akit szinte pályakezdő korától példának tekintett, de az ugyancsak Gunda-tanítvány Flórián Mária és férje, Hofer Tamás is, akiket a matyóság kulturális mibenléte hosszú időn át foglalkoztatott. De a hagyományos matyó viselet és a textilkultúra Györffy István óta a néprajzi kutatás homlokterében állt, tehát nehéz lenne eldönteni, hogy ki motiválta elsősorban Fügedi Mártát, ahogyan azt is, hogy az öltözködés egészében fogalmazódott meg számára a különféle kézművesek szerepe, vagy az aktuális múzeumi feladatok fordították érdeklődését ebbe az irányba. Az bizonyos, hogy az első idevágó tanulmány, a mezőkövesdi kékfestőműhelyről született néprajzi feldolgozás párhuzamosan készülhetett a Herman Ottó Múzeum *Ember és munka* című állandó kiállításának néprajzi egységével, amiben ott szerepelt egy kékfestőműhely rekonstrukciója.³ Annak nyomódúcai és az anyag szárításához használt ráf ebben az időszakban az utolsó kövesdi kékfestőműhelyéből került a Herman Ottó Múzeum gyűjteményébe. Köveskúti József műhelye mintegy évszázados múltra tekintett vissza, édesapja, a szakmát Esztergomban és Gyöngyösön elsajátító Fürst Géza 1902-ben vásárolta azt meg Köhler nevű csődbe jutott elődjétől. A 4–6 fővel dolgozó kisüzem fénykora – a rajta kívül működő két kövesdi kékfestővel együtt – az 1920-as, 1930-as évekre esett, amikor a különböző minőségű nyers molinóanyagot *tarkázták* az Esztergomból és Gyöngyösről hozott dúcok, utóbb nyomógépek és gépesített mángorlók segítségével. Az első világháború előtt a matyó területen kékfestő ágyneműket is használtak, ami azonban hamar kiment a divatból, ahogyan a matyók öltözködésében sem volt elsődleges szerepe ennek az anyagnak. Fügedi Márta a kövesdi kékfestők működésének sajátosságát éppen abban látta, hogy olyan tájon dolgoztak, ahol termékeiknek nem volt az üzemeket fenntartó kereslete. A földrajzi távolság és a különféle táji ízlések miatt vásároló körzetük Dél-Borsod és Dél-Heves, a Tisza mente, kisebb mértékben a Nyírség volt, amely tájakat kékmintás kelmével és sárga virágú kékfestővel láttak el. Kínálatukat a Mátraalján bordűrös mintájú rámás főkötővel egészítették ki, valamint a Mátra- és a Bükkalján ők terjesztették a pesti és a gyöngyösi műhelyek narancsmintás (orange) festőkelméjét, amit maguk előállítani

³ Fügedi 1975. 455–474. Kevés ma már a visszaemlékező, hiányos az írásos és a fotódokumentáció is, de talán az sem véletlen, hogy a miskolci múzeumi évkönyvnek ugyanebben a kötetében jelent meg Fél Edit és Hofer Tamás sokat idézett tanulmánya a matyó hímzés és a magyar népművészet kapcsolatáról. Vö.: Fél–Hofer 1975. 433–453.

nem tudtak. Az 1970-es években a műhely már a háziipari szövetkezetek, különösen a hevesiek számára állította elő a kelmét.

Az 1970-es évek végétől Fügedi Márta figyelme a matyó kézimunka, a hímzőkultúra felé fordult, elért eredményeit két vonatkozásban is említenünk kell. Az egyik maga a textil díszítése, ami – történetében a szűcsornamentikával is összekapcsolható módon – a matyó nők jellegadó tevékenysége volt. Külön kötetekben írta le a szálán varrott és a szabadrajzú hímzéseket, fontos adalékokkal gyarapítva annak korszakait és táji kapcsolódásait.⁴ Idevágó kutatásai lényegében egész életpályáját végigkísérték, összekapcsolódva a legkarakteresebb hímzéseket hordozó matyó népviselet problematikájával, valamint a szöttesek világával.⁵

A matyó kézimunka kutatásának másik iránya munkásságában inkább a szociális kultúrához kötődött: a matyó kislányok varrni tanulását vizsgálta, azt, hogy a mindennapi megélhetés szempontjából is jelentős tevékenységbe miként nevelődnek bele a lánygyerekek. A téma hosszabb ideig foglalkoztatta, és *A gyermek a matyó családban* című kismonográfiájában is visszatér, hogy az iskolás korú lányok hogyan ismerkednek meg a segítség folyamatában a színekkel, a fonalakkal, az egyszerűbb minták kivarrásával, hogy aztán serdülőként jószerevel önálló munkával kapcsolódjanak be a család kereső tevékenységébe.⁶ Munkáiban tehát nem csak a különböző generációk viseletének alakulását követte, hanem a varróasszonyok nemzedékeinek ízlésváltozását is, a legidősebbekig, Kis Jankó Bori nemzedékéig.⁷

Az 1970-es évek második felében történész és néprajzos végzettségű férjével, Dobrossy Istvánnal tanulmányok egész sorában írták le a nyomaiban a második világháború után is élő háziipar, a rostmegmunkálás technikájának, változó eszközeinek és azok típusainak Borsod-Abaúj-Zemplén megyei változatait.⁸ Bár az emlékezők elmondástöredékeiből nehezen rekonstruálható, de aligha tévedünk, ha itt is utalunk a téma inspiráló környezetére. Az egyik a korábban közismert néprajzkutató, Lajos Árpád (1911–1976), aki a kendermunkák és a fonó alkalmának leírásával örökbecsű munkát hagyott ránk, aminek második kiadása *Este a fonóban* címmel 1974-ben jelent meg.⁹ Ő haláláig bejárt a Herman Ottó Múzeumba, s jelentősen formálta az ifjabb generáció érdeklődését. A másik inspiráló vélhetően Szolnoky Lajos (1923–1994) volt: a ma már méltatlanul ritkán említett néprajzkutató megyénk múzeumi szakfelügyelője volt, és tanulmányainak sora mellett hiánypótló kézikönyvet alkotott a rostanyagok feldolgozásának eszközeiről.¹⁰ A Dobrossy–Fügedi szerző-

⁴ Fügedi 1978a; 1979.

⁵ Dobrossy–Fügedi 1981; Fügedi 1984a; 1992a; 1997a.

⁶ Fügedi 1981; 1989.

⁷ Fügedi 1992a.

⁸ Dobrossy–Fügedi 1977a; 1977b; 1979; 1980.

⁹ Lajos 1965; 1974. Lajos Árpádról: Viga 2002b. 537–538.

¹⁰ Szolnoky 1972. Szolnoky Lajosról: Selmeczi Kovács 2002. 855–856.

páros rendkívül adatgazdag, a rostanyag szétválasztását és a megmunkálás eszközeit részletező, az interetnikus kapcsolatokra is figyelő feldolgozásai talán regionális kézikönyvnek készültek, de abbamaradtak. Fügedi Márta figyelme inkább a kendermunkához kapcsolódó árucserre felé fordult, és több írásában tárta fel, hogy honnan és milyen csoportok közvetítésével érkeztek azok a textíliák, amelyek a 19–20. századi ruházat sajátos karakteréhez hozzájárultak.¹¹ Ezzel párhuzamosan kutatta a viselet és a lakáskultúra történeti forrásait, rámutatva, hogy a Felföld irányából érkező kézműves javak alapvetően befolyásolták, formálták térségünk tárgyi örökségét, a megelőző paraszti és polgári generációk ízlését. Ebben a falusi és városi–mezővárosi kézművesiparok történetjének jelentős vonásai és elemei is kirajzolódtak.¹² Ahogyan a különféle ruházati iparok tevékenységéhez közölt írásaiban is a különféle viseleti elemek történetjének bemutatásával, a gömőri rókaprémestől a bükkaljai székelyi szűcsök által készített bőr felsőruháig, nem utolsósorban a matyó szűcsökig és azok mintakincsét is továbbörökítő íróasszonyokig.¹³

Külön említtem meg egy tanulmányát a lassan a feledés homályába vesző fésűsmesterségről, amit talán a mai tárgyalkotó népi iparművészek tartanak még életben. Ugyancsak feledésbe merül lassan a neve annak a Megay Gézáknak (1904–1963),¹⁴ akinek az élete majd négy évtizeden át összekapcsolódott a miskolci múzeummal, amelynek amolyan mindenese, rövid ideig megbízott igazgatója volt. Sok egyéb érdeme mellett ő írta le az egyik utolsó miskolci fésűs, Choma József műhelyét és tevékenységét, és szerezte meg a gyűjtemény számára 1931-ben a szerszámkészletét és a száznál több papírmintát, amiből a fésűformák, valamint a fésű- és hajdivatok voltak rekonstruálhatók.¹⁵ A Fügedi-tanulmány egyik része a magyar hajviseletek változását tekinti át, és sokirányú néprajzi szempontok alapján mutatja be a fésű szerepét a női hajdivatokban, beleértve annak etnikus és társadalmi rangjelző szerepét is. A másik része pedig adatokat közöl az 1783-ban alapított miskolci fésűs céh történetéhez. Mivel Magyarországon kevés, összesen 15 önálló fésűs céhről tudunk, ez a tanulmány jelentős adalék a mesterség ismeretéhez.¹⁶

Bár Fügedi Márta munkásságának és publikációinak jelentős része nem közvetlenül a hagyományos kézművestechnikákat és -készítményeket vizsgálja, tevékenységének az a szelete is fontos a téma kutatása számára. Könyveket és tanulmányokat sorát publikálta ugyanis a különféle kézművestárgyak díszítményeiről, az ünnepi tárgyak motívumairól. Ezekben az írásaiban ugyanis – a sokkal kevésbé változó forma és funkció mellett – a tárgyalkotók kéznymait

¹¹ Fügedi 1982; 1984b; 1986.

¹² Fügedi 1978b; 1984b; 1986; 1991a.

¹³ Fügedi 1991b; 1997b.

¹⁴ Dobrossy 2002. 595.

¹⁵ Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Dokumentáció 69. 5. 1.; Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Gyűjtemény 53.529. 44–142.

¹⁶ Domonkos 1991. 92–94.

vizsgálja, amelyek változatai és változásai korszakokat jeleznek és határolnak, és megjelenik bennük a készítő műhelyek, akár az alkotó egyéniségek jellemzője. A kézműveshagyomány elidegeníthetetlen nyomjelzője a díszítménykincs, amely egyszerre tükröz korstílust és árulkodik az egyes tárgyalkotó világról. Mindemellett, a különféle díszítmények összekapcsolják egymással a különböző kézművesiparok és tárgyféleségek világát.

Fügedi Márta könyvekben összegezte az állatábrázolások kultúrtörténetét, mutatta be annak formáit és korszakait, és foglalkozott a figurális ábrázolások kialakulásával és változataival, a címerábrázolások kérdésével, a református egyházak műkincseinek díszítményeivel.¹⁷ Fontos eredményeket ért el a mattyó népművészet „előképeinek” és hatásainak feltárásában, aminek problematikáját ugyancsak tanulmányokban és önálló könyvben foglalta össze.¹⁸ Anélkül, hogy részletezném a *Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete* című kötetbe írt fejezeteit,¹⁹ úgy gondolom, hogy Fügedi Márta életműve számot tarthat a kézművesség kutatóinak érdeklődésére, s persze különösen a mai tárgykészítő utódok, a népi iparművészek figyelmére, akiket ő szakmailag egész életében segített, irányított.

VISZÓCZKY ILONA

Irodalom

Dobrossy István

2002 Megay Géza. In Bodó Sándor–Viga Gyula (főszerk.): *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. 595. Budapest: Tarsoly Kiadó.

Dobrossy István–Fügedi Márta

1977a Etnikai határok és nemzetiségi hatások Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a rostelőkészítés folyamatában. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XVI.* 269–292. Miskolc.

1977b A paraszti fonalkészítés eszközei és elterjedésük Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 16. 93–110. Miskolc.

1979 A paraszti kenderfeldolgozás előkészítő munkafázisai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XVII–XVIII.* 299–317. Miskolc.

1980 A kenderfeldolgozás törő és rostpuhító eljárásainak munkaeszközei és terminológiai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XIX.* 239–270. Miskolc.

¹⁷ Fügedi: 1991; 1993a; 1994a; 1992b; 1993b.

¹⁸ Fügedi 1994b; 1994c; 1997a; 1998.

¹⁹ Fügedi 1997b; 1997c.

- 1981 A kenderfeldolgozás és vászonfelhasználás a zempléni hegyvidék falvaiban. In Szabadfalvi József (szerk.): *Néprajzi tanulmányok a Zempléni-hegyvidékről*. 125–147. A miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai X. Miskolc.
- Domonkos Ottó
- 1991 A kézművesség szerepe a falu anyagi kultúrájának alakításában. In Domonkos Ottó (főszerk.): *Kézművesség. Magyar néprajz* III. 7–154. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fél Edit–Hofer Tamás
- 1975 A matyó hímzés és a magyar népművészet. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XIII–XIV. 433–453. Miskolc.
- Fügedi Márta
- 1975 A mezőkövesdi kékfestő műhely. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XIII–XIV. 455–474. Miskolc.
- 1978a Mezőkövesd és vidéke hímzései I. Szálánvarrott hímzések. Budapest.
- 1978b 18–19. századi számadáskönyvek, céhlimitációk és vagyonösszeírások viselettörténeti adatai. *Borsodi Történeti Évkönyv* VI. 129–141.
- 1978c A matyó hímzés fejlődésének története. *Matyóföld 1976–78*. 34–42. Mezőkövesd.
- 1979 *Mezőkövesd és vidéke hímzései. II. Szabadjáru hímzések*. Budapest.
- 1980 A miskolci fésűs mesterség. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XIX. 171–192. Miskolc.
- 1981 A kislány varrni tanulása és a varró munkája Mezőkövesden. *Ethnographia* XCII. 69–74.
- 1982 A kendermunkához kapcsolódó árucsere. In Balassa Iván–Ujváry Zoltán (szerk.): *Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. 395–407. Debrecen.
- 1984a Kenderfeldolgozás és vászonfelhasználás. In Szabadfalvi József–Viga Gyula (szerk.): *Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben*. 189–199. A miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai XIII. Miskolc.
- 1984b A felvidéki textil háziipar és vándorkereskedelem északkelet-magyarországi kapcsolatai. In Kunt Ernő–Szabadfalvi József–Viga Gyula (szerk.): *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. 231–237. Miskolc.
- 1986 Árucsere útján terjedő elemek az észak-magyarországi viseletben. In Szabadfalvi József–Viga Gyula (szerk.): *Árucsere és migráció*. 197–203. A miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai XVI. Miskolc.

- 1989 *A gyermek a matyó családban*. Borsodi kismonográfiák 29. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
- 1989b Jelképes állatábrázolások a református templomok festett bútorzatán. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXVII*. 155–166. Miskolc.
- 1991a A miskolci polgárok 18. századi lakáskultúrájához. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 27. 169–176.
- 1991b A barkó rókaprémes mente viseletéhez. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 27. 280–284.
- 1992a A Bükkalja népi hímző kultúrája. In Cs. Schwalm Edit (szerk.): *Tanulmányok a Bükkalja néprajzáról*. 57–71. Eger.
- 1992b A bodrogkeresztúri református egyház terítői. In Bencsik János (szerk.): *Tokaj és Hegyalja VII*. 98–111. Miskolc.
- 1993a *Állatábrázolások a magyar népművészetben*. Officina musei 1. Miskolc: Herman Ottó Múzeum.
- 1993b Az avasi egyház műkincsei. In Dobrossy István (szerk.): *A miskolci Avas: monográfia a város jelképéről*. 177–194. Miskolc.
- 1994a A szöttesek figurális díszítményei. In Flórián Mária (szerk.): *A szöttesek tegnap és ma*. 71–77. Heves.
- 1994b A gödöllői művésztelep és a matyó népművészet. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXII*. 417–428. Miskolc.
- 1994c Déri Frigyes néprajzi grafikai gyűjteményének matyó képei. In Ujváry Zoltán (szerk.): *Történeti és néprajzi tanulmányok*. 229–235. Debrecen: Ethnica.
- 1997a *Mítosz és valóság: a matyó népművészet*. Officina Musei 6. Miskolc: Herman Ottó Múzeum.
- 1997b Szöttesek, hímzések. In Fügedi Márta (szerk.): *Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete*. 315–349. Miskolc.
- 1997c Viselet. In Fügedi Márta (szerk.): *Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete*. 387–440. Miskolc.
- 1998 Előképek, jelképek és életképek. Adatok az állatábrázolások kultúrtörténetéhez. In Fűvessy Anikó (szerk.): *Állatábrázolás a magyar néphagyományban*. 7–16. Debrecen.
- Fügedi Márta (szerk.)
1997 *Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete*. Miskolc: Herman Ottó Múzeum.
- Fügedi Márta–Viga Gyula
1994 A bodrogszetesi sírkövek és díszítményeik. *Ethnographia* CV. 129–144.
- Lajos Árpád
1965 *Borsodi fonó*. Miskolc: Herman Ottó Múzeum.
1974 *Este a fonóban. Borsodi népszokások*. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda.

Selmeczi Kovács Attila

2002 Szolnoky Lajos. In Bodó Sándor–Viga Gyula (főszerk.): *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. 855–856. Budapest: Tarsoly Kiadó.

Szolnoky Lajos

1972 *Alakuló munkaeszközök. A magyar népi kenderrost-megmunkálás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Viga Gyula

2001 Fügedi Márta (1949–2000). *Ethnographia* CXII. 251–258.

2002a Fügedi Márta. In Bodó Sándor–Viga Gyula (főszerk.): *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. 291–292. Budapest: Tarsoly Kiadó.

2002b Lajos Árpád. In Bodó Sándor–Viga Gyula (főszerk.): *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. 537–538. Budapest: Tarsoly Kiadó.



FÓRUM

Néprajzkutatók III. Makói Találkozója (Makó, 2018. szeptember 6.)

2018. szeptember 6-án rendezték meg a Néprajzkutatók III. Makói Találkozóját a József Attila Múzeum szervezésében. A szakmai tanácskozáson 20 előadó jelent meg az ország több városából és országhatáron kívülről: így Budapestről, Csongrádról, Hódmezővásárhelyről, Keszthelyről, Kiskunfélegyházáról, Kiskunhalasról, Nagykovácsról, Szegedről és Temesvárról.

Szikszai Zsuzsanna múzeumigazgató megnyitóbeszédében az augusztus 19-én elhunyt dr. Tóth Ferencre, a „*legmakaibb maka*”-ra, múzeumunk egykori igazgatójára emlékezett. Az előadások sorát Forgó Géza, a József Attila Múzeum (Makó) történész-muzeológusa kezdte, Hajnal Antalról, a fiemei kikötő tervezőmérnökének munkásságáról beszélt. Ozsváth Gábor Dániel, a Károli Gáspár Református Egyetem (Nagykovács–Budapest) tanára, néprajzkutató a Szeged városához kötött napsugaras oromzatú házak kutatási lehetőségeit tárgyította ki a Tisza mentén megtalálható deszkaházvégek bemutatásával és értelmezési lehetőségeivel a szegedi nagyárvíz előtti és utáni korszakára vonatkozóan. Bárkányi Ildikó, a Móra Ferenc Múzeum (Szeged) néprajzkutató-muzeológusa egy újonnan elinduló, a szegedi nagytájra vonatkozó népi építészeti kutatási programról és annak eddigi eredményeiről számolt be. A kutatási programban a kiválasztott épületekről egységes adatfelvétel készül mintegy 40 településen. Gyanó Szilvia, a Balatoni Múzeum (Keszthely) néprajzkutató-muzeológusa előadásában a Mária születésnapjához köthető népszokás kiskanizsai meglétét és formai elemeit mutatta be, ismertette a kiskanizsai Kisasszony napot, összevetve a hagyományos Mária születésére vonatkozó ikonográfiával, és kitért a résztvevők motivációira, a hivatalos egyházi állásponttal való kapcsolatukra, valamint a 21. századi kutatás, kutathatóság problémáira is. Szikszai Zsuzsanna, a József Attila Múzeum (Makó) igazgatója, néprajzkutató Kiss István makói bognármester életét és munkásságát mutatta be. A „*Nagyatáder*” elnevezés Móra Ferencről származik, ő illette ezzel a névvel a Nagyatádi kocsikat, melyek létrejötte Makóhoz kötődik. Előadásában Kiss István bognármesterről emlékezett meg, aki 1986-ig folyamatosan gyártotta ezeket a kocsikat, melyek a világ különböző országaiban vitték jó híret a magyar szaktudásnak.

A tanácskozás második részét Kunkovác László etnofotográfus, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja (Budapest) kezdte. Előadásának címében, a *szociográfia*, *szociofotó*, *néprajzkutatás* fogalmak egymás mellé rendelésében arra a tudományos módszertani kérdésre kereste a választ, hogy a há-

rom tudományos módszer és eszköz hogyan használható interdiszciplináris, tudományközi kutatások és témafelvetések kidolgozásában, példaként hozva fel *Nánási vásárok, nánási pásztorok* címmel nemrég megjelent új könyvét. Nagy Gábor, a József Attila Múzeum (Makó) néprajzkutató-muzeológusa, az SZTE Történelemtudományi Doktori Iskola (Szeged) doktorandusza egy példát mutatott be a makói paraszt-polgári kultúrából, a Nagy, Nagygyörgy és Bíró család történetét, gazdálkodását, kapcsolathálóját elemezve a 20. század fordulójától az 1930-as évek végéig terjedő időszakból. Szűcs Judit, a Tari László Múzeum (Csongrád) nyugalmazott igazgatója előadásában a népnyelvben, köznyelvben használt, kiveszőben lévő, avagy új összefüggésben továbbélő szókinésbeli, szófaji és mondattani jelenségekre hozott példákat írott, saját gyűjtésű és a médiában hallható, olvasható források alapján. Figyelemfelkeltésként előadásának célja az volt, hogy a néprajzos és nem néprajzos is tudatosabban élje meg anyanyelvét, annak használatát. Béres Sándor etnográfus, az ELTE BTK Európai Etnológia Doktori Program (Budapest) doktorandusza napjaink pásztorkutatásairól beszélt, mivel megszaporodtak a pásztorság jelenlegi helyzetével foglalkozó néprajzi irányultságú kutatások a Kárpát-medence területén. A párhuzamosan folyó vizsgálatok kérdéseinek, eredményeinek, munkamódszereinek ismertetése után a pásztorságkutatások irányzatait határozta meg. A magyarországi kutatók munkáját beillesztette a világszerte élénkülő hasonló irányultságú munkálatok sorába.

A konferencia második részét közös ebéd követte a Grand Hotel Gloriusban.



A konferencia résztvevői

A délutáni előadások sorát Vincze Klára, a Tari László Múzeum (Csongrád) néprajzkutató-muzeológusa folytatta, aki az 1728-as szegedi boszorkányperek két, makói származású elítéltjéről, Kökénynéről és Szandánéről beszélt. Bene Zoltán, a *Szeged* folyóirat (Szeged) főszerkesztője tudományfilozófiai előadásában arra a kérdésre kereste a választ, hogy amennyiben elfogadjuk, hogy valamilyen módon és formában véget ért az emberiség történelme, az miként hat az olyan, a jelenbe nyúló történeti meghatározottságokat is kutató diszciplínákra, mint a néprajz? Miklós Péter, a Tornyai János Múzeum és az Emlékpont igazgatója, történész-muzeológus Bálint Sándor életművét helyezte el a szegedi néphagyomány-kutatás történetében, így Dugonics András, Nátly József, Csaplár Benedek, Kovács János, Kálmány Lajos és Tömörkény István munkásságának és Bálint Sándor tudományos kutatásainak kapcsolódási pontjairól és azok fontosságáról beszélt. Bogoly József Ágoston, az Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest) nyugalmazott egyetemi docense a Dorozsmai Tájháza alakulásáról és azóta a helyi közösségben betöltött szerepéről adott elő, bemutatva, hogy a nemrég alakult tájház hogyan mutatja be Kiskundorozsma történetét, népéletét és vallási hagyományait. Katona-Kiss Attila, a Nagy Gyula Területi Múzeum (Orosháza) történész-segédmuzeológusa a kun legénybotok előképeiről, a csillag alakú buzogányokról beszélt. Az interdiszciplináris, a néprajzi és a régészeti kutatásokat összefoglaló, azokat összehasonlító előadásban megismerhettük a címben megjelenő fegyverek hasonlóságait, táji fajtáit és a botok művelődéstörténeti adalékait. Végső István, a Honismereti Szövetség (Budapest) történésze a kiskunhalasi önszerveződő és öntevékeny csoportok 19–20. századi történetéről adott elő. Ezek fontos építőkövei voltak a kulturális, a gazdasági, a sport, a vallási, a művelődési és a közösségi életnek.

A konferencia záró részét Hedesan Otilia, a Temesvári Nyugati Egyetem (Temesvár) etnológusa kezdte. Az előadás alapját a HerA kulturális örökség bemutatását szolgáló interaktív virtuális platform adta, mely a CBC Cultural Heritage for Active Tourism in Banat / CBC Határon átnyúló együttműködés a Kulturális Örökség az aktív turizmusért program keretében valósult meg. A kutató bemutatta a platform felépítésének elveit, a bejegyzett elemek kiválasztásának és besorolásának kritériumait és ezek egyes eseményekkel való összekapcsolásának lehetőségeit. Apjok Vivien, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék (Szeged) doktorandája, néprajzkutató a makói fürdőturizmus 1868-tól 2018-ig terjedő korszakáról beszélt. Az előadásban a kutató arra kereste a választ, hogy milyen folyamat ment végbe a spontán rekreációtól a tudatos turizmusépítésig. Töröcsik István, az SZTE BTK Történettudományi Doktori Iskola (Szeged) doktorandusza *Alkalmazott néprajz* című előadásában saját tapasztalatairól számolt be ópusztaszeri tanyáján folyó gazdálkodásába beépített, a paraszti gazdálkodásból átvett hagyományos tudásmintákról. Az előadó családjával közösen a tanyán szemtermelést és gyümölcstermesztést

folytat 2009-től. Mészáros Márta, a Kiskun Múzeum (Kiskunfélegyháza) igazgatója, néprajzkutató-muzeológus az újonnan létrehozott szanki Kiskun Emlékpark kialakítási munkálatairól és a kiállításban megjelenő kuratori koncepcióról számolt be egy 19. századi tanyaudvar megalkotásának példáján keresztül. Bucin Mihaela, az SZTE Román Nyelv és Irodalom Tanszék (Szeged) tanszékvezető főiskolai docense Maksay György, székelyudvarhelyi származású fényképész Galac (Galați) nevű moldvai kikötővárosban a 19. század végén és a 20. század elején végzett munkásságáról adott számot.

A Néprajzkutatók III. Makói Találkozója Forgó Géza katalógusbemutatásával zárult, aki a József Attila Múzeum legújabb, és egyben sorozatindító kiállítási katalógusáról, a *Kisvárosi ikonok* címet és a *Makói életképek a Homonnai fényképészcsalád szemével* alcímet viselő kiadványt ismertette. A konferencia immár harmadik évét zárta, jövőre újra találkozunk!

A konferencia program- és rezümékötete, valamint az ott készült fényképek: <http://www.muzeum.mako.hu/index.php/konferenciak/527-neprajzkutatok-iii-makoi-talalkozoja-2018>

NAGY GÁBOR

**Párhuzamos ruralitások
A vidékiség formái Erdélyben
(Gernyeszeg, 2018. szeptember 21.)**

Párhuzamos ruralitások – A vidékiség formái Erdélyben címmel szervezték meg 2018. szeptember 21-én a Kriza János Néprajzi Társaság vándorkonferenciáját a Maros megyei Gernyeszegen található Teleki-kastélyban. Az MTA BTK Néprajztudományi Intézetével és a Sapientia EMTE Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszékével közösen tető alá hozott konferencia célja az erdélyi vidék- és vidékiségek kutatásainak összefogása volt, illetve annak megértése, hogy az eltérő fejlődési ívű régiókban a közösségek a közelmúlt változásait milyen dinamikák mentén értelmezték és élték meg, ezek a változások milyen állapotokat, folyamatokat – hasonlóságokat és különbségeket – eredményeztek a kultúrahasználat, a társadalmi viszonyok és a gazdasági stratégiák területén. A konferencia előadásai a változó ruralitások három dimenziójára összpontosítottak (kulturális dimenzió: identitás, hagyományörzés, hagyománytalanítás, örökségesítés, globalizálódás; társadalmi dimenzió: átalakult kapcsolatrendszerek, népességmozgások, új kapcsolatkeresési stratégiák, új – esetenként virtuális – közösségformák; gazdasági dimenzió: vidéki gazdálkodás átalakulása, projektalapú fejlesztések, modernizáció, gazdasági migráció, egyéb egyéni és közösségi stratégiák).

A Kriza János Néprajzi Társaság elnökének, Jakab Albert Zsoltnak megnyitóbeszédét követően a Teleki-kastély tulajdonosa, gróf Teleki Kálmán szólt a résztvevőkhöz, majd elkezdődött a konferencia első tömbje. Gagy József, a marosvásárhelyi Sapientia EMTE Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszékének professzora tartotta meg elsőként előadását, amely a *Földhasználat és társadalmi átalakítás rurális környezetben* címet viselte, ebből a földhöz való viszony vidéki változásait ismerhették meg a résztvevők. Pozsony Ferenc, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Intézetének professzora *Térbeli mobilitás és kapcsolattrendszerek átváltozása az 1989-es rendszerváltozás után* címmel Erdély rendszerváltozás utáni helyzetéről és a térbeli mobilitásról beszélt. Az MTA BTK Néprajztudományi Intézet kutatói, Balogh Balázs és Fülemile Ágnes *Jelenlét, kapcsolattartás és terepmunkamódszerek a változó Kalotaszegen* című előadása a kalotaszegi terepmunka kihívásait érzékeltette. A Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszékének intézetigazgatója, Kotics József *Folytonosság vagy megtorpanás? A zabolai cigány–magyar kapcsolattviszonyok változásfolyamata 1998–2018* című előadásában a háromszéki település interetnikus kapcsolatait vette górcső alá. Oláh Sándor, a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központjának kutatója egy székelyföldi kistérség gazdálkodását tanulmányozta, és eredményeit *Változó orientációs minták a Kishomoród menti falvak gazdálkodásában, 1990–2018* címmel mutatta be. A csíkszeredai Sapientia EMTE Társadalomtudományi Tanszékének professzora, Biró A. Zoltán *Szemponatok innovatív agrárkezdemenyvezések társadalmi beágyazottságának vizsgálatához* című előadásában a székelyföldi régió mezőgazdaságának újító törekvéseit és azoknak beágyazottságát tárta a közönség elé. Vajda András, a Sapientia EMTE Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszékének adjunktusa *A vidéki környezet átalakulása a rendszerváltást követő évtizedekben: szagok és hangok* címmel mutatta be, hogy a rurális környezetben lakók viszonya a szagokhoz és hangokhoz miként változott a közelmúltban. Bodó Julianna, a csíkszeredai Sapientia EMTE Társadalomtudományi Tanszékének professzora *A munkamigráció hatása a rurális közösségekre* címmel a Székelyföldről külföldre irányuló munkamigrációt mutatta be. Balatonyi Judit, az MTA BTK Néprajztudományi Intézet Kelet–Nyugat Kutatócsoportjának kutatója gyimesi külföldi munkavállalókról érkezett *(A gazdasági migráció gyimesi értelmezései. Problémák és a lehetséges megoldások a mindennapi és nyilvános diskurzusok szintjén)*. Bali János, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet Kutatási, Stratégiai és Koordinációs Igazgatóságának igazgatója *Nemzetstratégiai kutatások Kárpát-medencei református falusi közösségekben* címmel egy nagyszabású kutatás eredményeit ismertette.

Az ebédszünetet követően a házigazda körbevezette a résztvevőket az épületben, és ismertette a kastély és a Teleki család kalandos történetét.



A konferencia résztvevői
(Fotó: Nagy Ákos)

A délutáni előadások két párhuzamos szekcióban zajlottak. Az elsőben Szabó Á. Töhötöm, a BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézetének vezetője *Határon: rurális vs. urbánus élet egy hegyi településen* címmel kommandói tereptapasztalatait osztotta meg. Szilágyi Levente, az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének kutatója *Parasztok és mezőgazdasági vállalkozók – Piacozási gyakorlatok egy szatmári faluban* című előadásában a szamosháti kistrégyó gazdasági életéről beszélt. Peti Lehel, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatója *Falusi gazdálkodás egy erdélyi településen* címmel magyarszováti kutatását mutatta be. A Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszékének adjunktusa, Simon Zoltán *Divergens társadalmi-gazdasági kapcsolatrendszerek és identitásvetületek az Alsó-Nyárád mentén, a rendszerváltást követően* című előadásából a hallgatóság az Alsó-Nyárád mente cigány–magyar együttélésének gazdasági vonatkozásait ismerhette meg. Balázs Lajos, a csíkszeredai Sapientia EMTE Humántudományok Tanszékének társult egyetemi docense *Eróziós tünetek/jelenségek a székely-magyar családszerveződések lokális, etnikai, vallási hagyományaiban* címmel székelyföldi példákkal érzékeltette a családszerveződés hagyományaiban jelentkező újonnan jelentkező jelenségeket. Márton Béla szovátai néprajzkutató *Holtmaros gazdálkodásának változásairól* című előadásában két család példáján mutatta be a település mezőgazdálkodásának jelenlegi helyzetét. Sándor Cecília, a Corvinus Egyetem Magatartástudományi és Kommunikációelméleti Intézetének doktorandusza *Lokális gazdasági és társadalmi válto-*

zások egy gyártörténetkutatás kontextusában címmel az egykori csíkszentsimoni keményítőgyár történetét és az ehhez kapcsolódó kutatásait összegezte. Nagy Ákos, a BBTE Hungarológiai Doktori Iskola hallgatója *Szocialista urbanizáció – A kolozsvári hóstatók átalakulása* címmel tartott előadást, amelyből kiderült, hogy a kommunista hatalom miként számolta fel Kolozsvár földműveléssel foglalkozó magyar közösségét.

A másik szekcióban Jakab Albert Zsolt, a KJNT elnöke és a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatója *Emlékállítás és (meg)emlékezési gyakorlatok vidéken a posztoszocialista időszakban* címmel Maros és Nyárád menti emlékezetkonstrukciókról értekezett. *Kastély a faluban – A vidéki épített örökség sorsa* címmel Kiss Dénes, a BBTE Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézetének adjunktusa a geryeszegi kastély példáján járta körül a vidéki épített örökség és a helyi társadalom viszonyát. Sárosi Blága-Ágnes, a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központjának kutatója *A rurális elit identitásának vidékfejlesztési szerepe* címmel a székelyföldi elit identitását és annak a vidékfejlesztésben játszott szerepét vizsgálta. Tőkés Gyöngyvér és Vajda András, a marosvásárhelyi Sapientia EMTE Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszékének oktatói *A vidéken élő idős korosztály digitális műveltsége – Lehetőségek, kockázatok, kihívások* című előadásából kiderült, hogy milyen digitális vagy/és online hatások, illetve kulturális gyakorlatok jelentkeztek a vidéki környezetben az utóbbi években. A Debreceni Egyetem GYGYK Társadalomtudományi Tanszékének docense *Online hatások és offline tapasztalatok találkozása a rurális térben* címmel panyolai példákön keresztül érzékeltette az információs társadalomnak a vidéki életre kiterjedő hatásait. Szabó Lilla, a kolozsvári Sapientia EMTE Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Tanulmányok Szakának oktatója *Kalotaszegi Magyar Napok – hagyományteremtés vagy politikai játszma?* címmel egy kistrégyó kulturális rendezvényét és annak héttérét ismertette. Borbély Sándor, az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének kutatója *Átalakuló gazdasági stratégiák, allokációs mechanizmusok a szatmári sváboknál – egy empirikus kutatás első tapasztalatai* címmel mezőfényi tereptapasztalatait osztotta meg a hallgatósággal. Kovács Barna, a marosvásárhelyi Sapientia EMTE Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszékének adjunktusa marosszentgyörgyi térszemléleti és -használati kutatásait összegezte (*Megélt terek variációi*).

A kiváló előadásokat felvonultató konferenciát tartalmazó vita zárta, majd a vacsorát követően a résztvevők meglátogattak egy helyi gasztronómiai kisvállalkozást, ahol kötetlen hangulatban folytatódott az este.

A konferencia a *Párhuzamos ruralitások – A vidékiség mai (lét)formái négy erdélyi kistrégyóban* című OTKA-kutatás keretében valósult meg (120712 K), támogatói a Nemzeti Kulturális Alap és a Bethlen Gábor Alap voltak.

NAGY ÁKOS

Táncos Doktoranduszok III. Országos Konferenciája (Budapest, 2018. november 10.)

2018. november 10-én került megrendezésre a Táncos Doktoranduszok III. Országos Konferenciája. A vándorkonferencia helyszínét idén a Magyar Táncművészeti Egyetem biztosította. A tánc kutatással foglalkozó doktoranduszhallgatók és doktorjelöltek számára hirdetett első szimpóziumot a MTA–DE Néprajzi Kutatócsoportja, a Debreceni Egyetem BTK Néprajzi Tanszéke és a Magyar Etnokoreológiai Társaság szervezte 2016 áprilisában, Debrecenben. Második alkalommal pedig 2017-ben a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén, Szegeden került megrendezésre. A 2018. évi konferencián tíz doktorandusz hallgató vett részt hét különböző doktori iskolából.

Az esemény a Magyar Etnokoreológiai Társaság által meghirdetett I. Belényesy Márta Táncfolklorisztikai Gyűjtőpályázat eredményhirdetésével kezdődött, majd Borbándi Zsuzsanna *Lapádiak a színpadon* címmel tartott előadást, aki a *kiváló egyéni terepkutatásra épülő pályamunkájáért* vehette át a díját.

A konferencia első szekciójában négy néptáncal foglalkozó doktoranduszhallgató kutatási beszámolóját hallhattuk. Péterbencze Anikó (Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola) a moldvai csángó–magyar rituális táncok szellemtörténeti vonatkozásait, azon belül is három, kizárólag lakodalmi szertartásokban előforduló táncok vizsgálatát mutatta be. A *burkozó fátyoltánc*, a *cigányos* vagy *bakkana* és a *bulgareaszka* mint a lakodalmi rítus táncos elemei összeköttetést biztosítanak a szertartás folytonosságában. Az előbbieket improvizatív, szolisztikus jelleggel rendelkeznek, míg az utóbbi kötött formájú lánctánc. Péterbencze szerint, míg a burkozó fátyoltánc nem nevezhető önálló tánc típusnak, mert a rítusban elsősorban annak dramaturgiája dominál, addig a két utóbbit önálló tánc típusként határozza meg. Székely Anna (Szegedi Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola) a tánc házas szubkultúra autentikusság-felfogásával kapcsolatban végzi doktori kutatását. A vizsgált csoport a sokszor egyedi adatként számon tartott archív filmfelvételeket tekinti egyértelmű, hiteles forrásnak, az egész tánc készletre jellemző megnyilvánulási formának. Előadásában a kvalitatív tánc kutatásnál alkalmazható feedback, vagyis visszacsatoló interjú módszerről és a forráskritikáról beszélt. Terepmunkája során egy néptáncgyűjtés körülményeinek rekonstruálását végezte a módszer segítségével. A kiegészítő adatokkal egy teljesebb képet mutatott fel a helyi táncokkal, táncéletről, a település tánc kultúrájával kapcsolatban. Szőnyi Vivien (SZTE Történelemtudományi Doktori Iskola) doktori kutatásában egy moldvai csángó település, Magyarfalu (Arini) tánc kultúrájában végbemenő változásokat vizsgálja az 1940-es és a 2010-es évek közötti időszakban. A konferencián a

funkcionalista szemléletű tánc kutatás elméleteiről, a Bronisław Malinowski nevéhez köthető biopszichológiai funkcionalizmusról, valamint az Alfred Reginald Radcliffe-Brown által kidolgozott strukturális funkcionalizmusról és e teóriák táncantropológiai kutatási módszerként való alkalmazhatóságáról tartotta előadását. A néptáncokkal kapcsolatos prezentációk sorát Pál-Kovács Dóra (Babeş-Bolyai Tudományegyetem Hungarológiai Doktori Iskola, Kolozsvár) zárta a magyarózdi (Ozd) *gazdasszonytánc* elemzésének bemutatásával. A tánc a lakodalmak részét képezte, szereplői a főzésben, felszolgálásban résztvevő nők, akik a férfitáncként ismeretes *szegényest* táncolták a mulatság utáni hajnali órákban. Előadásában a tánc női és férfi változatát filmes gyűjtéseken keresztül mutatta be, összehasonlította azok stilisztikai jellemzőit, feltéve végül azt a kérdést, hogy vajon tekinthető-e egy-egy mozdulat alapvetően férfiasnak vagy nőiesnek?



A konferencia résztvevőinek egy csoportja
(Fotó: Székely Anna)

A nap második felében a balett-, kortárs és modern táncoké volt a főszerep. Csillag Pál (Testnevelési Egyetem Sporttudományok Doktori Iskola) a Testnevelési Egyetem doktori hallgatójaként a témaválasztással kapcsolatos tapasztalatait, a felmerült problémákat és a tanulságokat osztotta meg a konferencia résztvevőivel. A *pas de deux* oktatásáról elméleti és gyakorlati tapasztalattal rendelkezvén annak módszertanáról írta volna doktori disszertációját, melyet az egyetem nem engedélyezett, mert a kérdés nem eléggé mérhető, nem elég egzakt. A táncművészet fizikai mérhetlenségének, mulandóságá-

nak kérdésköréről és így annak tudományos megközelíthetőségéről tartotta beszámolóját. Szabó Eszter (ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola) táncpedagógusként végzett. Külföldi tapasztalatai indították el kutatásában, melynek középpontjában az európai táncpedagógus-képzések (Anglia, Francia-, Német- és Magyarország) összehasonlító vizsgálata áll a 20. századtól napjainkig. Ebbe beletartoznak: a táncoktatás, az intézményesült kortárs-moderntánc irányzatok, valamint a különböző európai hatások elemzése is. Balogh Janka (ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola) *Tánc a kozmoszsal a Monte Veritán 1913–1917 között* címmel tartotta előadását. Az életreform mozgalom központi helyszíne lehetőséget biztosított az iparosodás negatív hatásainak ellensúlyozására azáltal, hogy a közösség a természetközelséggel a szabad testkultúrát hirdette, amely a testhez való új megközelítéshez és így a modern tánc kialakulásához vezetett. Balogh kutatásában tánc történeti leírások alapján arra a kérdésre keresi a választ, hogy a modern tánc korai képviselőinek (Laban Rudolf, Mary Wigman) táncos mivoltára milyen hatással volt az életreform szemlélet, illetve a természeti környezetbe áthelyezett tánc milyen megújulási forrásként értelmezhető.

A *Másnyka álma* című tánckreáció kontextusba helyezésének nehézségeire hívta fel a konferencia résztvevőinek figyelmét Gara Márk (Színház- és Filmművészeti Egyetem Doktori Iskola). A rajzfilmből táncdarabbá lett produkciót a Fővárosi Operettszínházban mutatták be 1948-ban. A mese táncos elemei színpadra történő interpretálásáról, ennek problematikájáról, a kor koreográfusi gondolkodásmódjáról halhattuk az előadást, melyben bemutatásra került az említett rajzfilm táncos részlete is. Péter Petra (Pécsi Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskola) a nyolcvanas évek magyarországi kortárs tánc örökségét mutatta be prezentációjában. Hipotézise az, hogy az 1990-es évek közepétől Európa-szerte elterjedt ún. *konceptualista tánc* a jelenlegi magyar kortárs tánc szcénát alig érte el. Ennek okát a magyarországi mozgalom kezdeteiben (1980-as évek), valamint a rendszerváltás idejére kiépült intézményrendszer jellemzőiben kutatja. A korai szemléletet a mai napig meghatározónak, az intézményi keretet pedig változatlanak tekinti. Kutatásában a nyolcvanas éveket, a magyar és külföldi vendégoktatók hatását, az európai (konceptualista) és amerikai (szomatikus) táncfelfogás vizsgálatát, értelmezését végzi. A tánckutató doktoranduszok konferenciáját Szemessy Kinga Zsófia (SZFE Doktori Iskola) zárta. Előadását a közösségi és részvételi táncelőadásokban alkalmazott játékstruktúrákról és uniszónókról tartotta. Az ilyen produkciók esetében a nézők, illetve az kultúrafogyasztástól és alkotástól távol rekedt, hátrányos helyzetű csoportok (egy-egy képviselői) válnak előadókká vagy ko-koreográfusokká. Szemessy kutatásában az együttlét élményének kialakulását vizsgálja a kortárs táncelőadásokban alkalmazott laza és szorosabb score struktúrákon keresztül, amelyek esetében így kérdés, mennyiben értelmezhetőek kánonformáló, a kulturális demokrácia elveire építő gyakorlatokként.

A doktoranduszhallgatók húszperces előadásait ötperces vita, további kérdésfelvetés követte. A nap végeztével összegzésként a résztvevők elmondták, hogy a konferencia sorozat remek alkalom arra, hogy a táncal foglalkozó doktori hallgatók lehetőséget kapjanak kutatási témájuk bemutatására és egyben reflexiót azok relevanciájára.

SZÉKELY ANNA

**A bolgárkertészek öröksége Kelet-Európában
(Szeged, 2018. november 22.)**

A migrációs kapcsolatok egyik sajátos formáját jelentette a bolgár nemzetiségű kertészek időszakos vándorlása, akik a 19. század közepétől egyre nagyobb számban jelentek meg a kelet-európai térségben. Elvándorlásuk hátterében elsősorban gazdasági, politikai tényezők rejlettek, amelyek arra készítettek a kertészkedéssel foglalkozó népesség jelentős részét, hogy vándorbotot a kezébe véve idegen országokban próbáljon új kenyérkeresetet találni. Döntő többségük a mezőgazdasági munkák befejezését követően visszatért szülőföldjére, de voltak köztük olyanok is, akik új lakóhelyükön végleg letelepedtek. A kutatók viszonylag korán felfigyeltek a migráció ezen sajátos formájára, és próbálták részletesen feltárni a bolgárkertészek hatását a befogadó közösségek mindennapi kultúrájára.

A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke, valamint Szláv Filológiai Intézete között az elmúlt években szoros együttműködés alakult ki. Ennek keretében közös kiállítások rendezésére, illetve előadások tartására is sor került az Őszi és a Tavaszi Kulturális Fesztivál alkalmával szervezett Szegedi Bolgár Kulturális Napokon. 2014-ben Farkas Baráthi Mónika és Mód László Szófiában nemzetközi konferencián vett részt, amelyet a Magyarországi Bolgárok Egyesületének 100 éves alapítása alkalmából rendeztek. Ilyen előzményeket követően határozták el a néprajzi tanszék és az intézet munkatársai azt, hogy érdemes lenne egy átfogó kutatás keretei között feltérképezni a térség bolgár nemzetiségű kertészeinek a tevékenységét. Ennek a munkának a nyitányaként 2018. november 22-én Szegeden, az egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán társintézmények (Bolgár Kutatóintézet, a Magyar Néprajzi Társaság Anyagi Kultúra Szakosztálya, MTA Agrártörténeti és Faluszociológiai Bizottság) bevonásával konferenciát szerveztek, amelynek célja a témával foglalkozó szakemberek és a különböző tudományterületek közötti párbeszéd lehetőségének a megteremtése, a jövőbeli kutatás perspektíváinak a számbavétele volt.

Varga Szimeonnak, az Országgyűlés bolgár nemzetiségi szószólójának a köszöntő szavait követően Tütümkov Jordán és Tyütyümkova Mónika *A bolgárkertészek útja* elnevezésű projektről nyújtott áttekintést, ami a bolgárkertészek hatását bemutató nemzetközi tematikus útvonal kidolgozására irányul. Ennek célja mindkét országban megismertetni azt, hogy milyen hatással voltak a bolgárok a helyi kertészeti kultúrára, milyen új zöldségtermesztési módszereket terjesztettek el Magyarországon, hogyan segítették a magyar parasztgazdaságok belterjesedését. Ralitsa Savova és Bódi Ferenc előadásaiban a bolgárkertészek tevékenységét sajátos gazdasági és társadalmi jelenségként, illetve migráns típusként értelmezték. Csoma Zsigmond a téma egyik legjobb hazai ismerője a konferencián a *hasurával* (gyékényből, nádból vagy sásból font szövedék) és a *hasuragazdálkodással* foglalkozott. Olyan kérdésekre kereste a választ, mint például: mit remélt, mit várt a népi írók mozgalma a 20. század első felében a *hasurától* vagy miért lehetett jelentősége ennek az eszköznek a kontinentális éghajlatú Magyarországon? Menyhárt Krisztina előadásában elsősorban a magyar hatóságok és kertészeti szakemberek viszonyának változását vizsgálta. A második világháború utáni politikai helyzetben a szabadon vállalkozó bolgárkertészek egyértelműen a hatalom ellenségeinek számítottak, az ellenük történő fellépéseket csak a nagyvárosok közvetlen ellátási érdekei mérsékeltek. Mód László megpróbálta számba venni azokat a levéltári dokumentumokat, amelyek a téma vizsgálata során felhasználhatóak. Az egyes forrástípusokat konkrét példákkal illusztrálta, melynek köszönhetően a bolgárkertészek tevékenysége iránt érdeklődő kutatók támpontokat kaphatnak. Szűcs Judit előadásában arra világított rá, hogy Csongrádon ugyan előfordultak bolgár nemzetiségű kertészek, ám többségben voltak a tőlük tanult magyar kertészek. Galambos Krisztina kutatásaiból kiderült, hogy a bolgárok első csoportja 1874 tavaszán telepedett le Győrben, ahol a földterületeket a családtagokkal, bolgár alkalmazottakkal és helybeli napszámosokkal művelték. Az 1960-as években már nem tudtak megélni a kertészetből, ezért többen gyárakban, üzemekben vállaltak munkát, a következő generáció pedig már nem folytatta a kertészkedést. Fodor Ferenc a bolgárkertészek hatását vizsgálta egy moldvai lipován közösségben, melynek tagjai földmunkásokként sajátították el a zöldségtermesztés fortélyait. Működésüket még a kommunizmus idején sem tudták ellehetetleníteni, mert saját portájukon gazdálkodtak. A Romániában élő lipovánok között ők a leggazdagabbak, áruik Galactól Kolozsvárig ma is megtalálhatóak a piacokon. Muskovics Andrea előadásában az Esztergomban és környékén létesített bolgárkertészetek kialakulását, valamint működését mutatta be, elsősorban a 2006-ban végzett helyszíni gyűjtések alapján. Az első családok az 1870-es években érkeztek ebbe a térségbe, majd számuk fokozatosan növekedett. Nemcsak egy új termesztési technikát hoztak magukkal, hanem kultúrájukat, hagyományait is. Kunkovics László lójárgányos öntözőművek képi dokumentálása kapcsán Kecskemét és Nagykőrös zöldségkertészetéről tartott vetítéssel egybekapcsolt elő-

adást. A folyók nélküli vidéken a kertek vízellátása csakis ásott kutakból történhetett, amire valóságos öntözőműveket építettek. Lófogat hozta működésbe a kétféle változatú, kanalas vagy vödörös kutakat.

A szervezők a konferencián elhangzott előadásokat önálló kötetbe tervezik megjelentetni, mely szélesebb körben is megismerteti az érdeklődőkkel a legújabb kutatási eredményeket. A következő tudományos ülészak az előzetes tervek szerint két év múlva a Bolgár Kutatóintézet szervezésében kerül megrendezésre.

MÓD LÁSZLÓ

The Concept of Mimesis in Interdisciplinary Perspective (Budapest, 2019. április 1.)

The Concept of Mimesis in Interdisciplinary Perspective címmel egynapos nemzetközi konferenciát tartottak a Somló Bódog Kör szervezésében 2019. április 1-jén. A konferenciának a Nemzeti Múzeum adott otthont.

A rendezvény elsődleges célja volt, hogy az utánzás fogalmát központba állítva párbeszédre ösztönözze a különböző tudományterületekről érkezett kutatókat. A bölcsészet- és társadalomtudományok mimézis fogalmát elméleti szempontból, tudománytörténeti megközelítésben vagy esettanulmányokon keresztül járták körül az előadók.

A résztvevők nyolc országból – Belgium, Németország, Ausztria, Ausztrália, Szerbia, Lengyelország, Csehország, Magyarország – 34-en érkeztek, hogy bemutassák témájukat. A konferencia interdiszciplináris jellege jól megmutatkozott a tanácskozáson, melyen a legkülönbélebb tudományterületek fiatal kutatói képviseltették magukat, így a bemutatott témák is rendkívül szerteágazók voltak.

Az egész napos konferencián 3 szekcióban, párhuzamosan zajlottak az angol és magyar nyelvű előadások. Az előbb említett sokszínűséget talán a legjobban az elhangzott előadások bemutatásával érzékeltethetjük.

A magyar nyelvű szekció (Section B) első szakaszát Karkusz Dániel előadása nyitotta meg. Felvetésében arról beszélt, hogy az ismétlésnek van egy destruktív oldala, ahol az a cél, hogy a pillanatot meg nem történté tegyünk. Azt próbálta bizonyítani, hogy a destrukció fogalma nélkül az ismétlés nem érthető meg teljes egészében, ezenfelül az utánzás folyamatában is fontos szerepe van. Őt követte Tóth Réka, aki azt vizsgálta, hogy a szofista hazugságokkal teli dialógusa, melyet szűk körben ad elő, mennyire hasonlatos a fejünkben élő belső dialógussal. Az első szakaszt Polyák Enikő előadása zárta. Ő amellet érvelt, hogy az utánzás a lelki indíték és a cselekvés közt érhető

tetten. A mimézis és a tudatábrázolás viszonyát vizsgálja Németh László *Bűn* című regényében, melyben a bűnösség egyfajta társadalmi minta.

A második szakasz Lovász Ádám előadásával indult, melyben azt vizsgálta, hogy miben rejlik a mém fogalma, miképpen formálja a társadalmat és annak intézményeit. Vizsgálódása fókuszába két olyan kutatót helyezett (Gabriele Tarde és Richard Dawkins), akik a viralitás metaforájának központi jelentőséget tulajdonítanak. Ezt követően Kustár György a központba Jézust és az exorcizmust helyezte. Azt hasonlította össze, hogy mi a kapcsolat az őskeresztény és a Jézus-i gyakorlat között. A szakasz harmadik előadását Birinyi Réka és Füzes Nóra párostól hallhattuk. A közösen megtartott előadásukban egy meglehetősen aktuális témával foglalkoztak, a mai társadalom választott példaképeivel. Azt vizsgálják, hogy a mentális egészség milyen kapcsolatban áll a választott példakép tulajdonságaival. A szakasz utolsó előadója Nagyné Batári Zsuzsanna a népi és magas építészet kapcsolatát vizsgálta. A szalon és tisztaszoba, második konyha és nyári konyha között vont párhuzamot.

A magyar szekció harmadik szakaszának előadói a rítus és utánzás témakörét járták körül. Varga Benjamin előadásában kérdéseket és kutatási irányokat határozott meg a nyugati keresztény liturgia és a mimézis viszonyával kapcsolatosan. Ilyen példának okáért a mise egyházi év körforgása szerinti változó részeinek vizsgálata. Ezt követően Csáji László Koppány 3 esettanulmányon keresztül mutatta be, hogy milyen módon és gyorsan alakulhat ki az utánzásból szokáscselekvés, a szokásból magatartásmód és végső soron szabály. Végül Szabó Elemér Jean Rouch *Bolond gazdák* című etnográfiai dokumentumfilmjének értelmezési lehetőségeit vizsgálta a mimézis és a mimikri fogalmakon keresztül.

A magyar szekció utolsó szakasza Balla Péter előadásával indult. Arra kereste a választ, hogy az Oszmán Birodalom miként befolyásolta Erdély, Moldva és Havasalföld berendezkedését és az elit gondolkodását, továbbá, hogy a vazallusok mennyire hasonultak az oszmán gondolkodásmódhoz és hatalomgyakorláshoz. Farkas Dániel a Vörös Hadsereg Frakció nyugat-európai terrrorszervezet eszméit és módszereit vetette össze más hasonló szervezetekkel és irányzatokkal, mint például a maoizmus, a tupamaro és a Fekete Párdúcok. Ezt követően Kloska Tamás az első világháború alatt megjelenő újítások megjelenésével foglalkozott. Ezek az innovációk gyakran épültek utánzásra, és nem csak a hadászatban, hanem a mindennapi életben is megjelentek. A szekciót Bulcsu László előadása zárta. Előadásában Szalacs példáján keresztül mutatta be, hogy a régi házakba utólag bekerült fürdőszobák milyen azonosságot mutatnak és háztípusonként miképp térnek el.

A harmadik szekció (Section C) első szakaszát Rosta Kosztasz kezdte meg előadásával. A mimézis problematikáját a platóni barlanghasonlat bábjátékosain keresztül vizsgálta meg. Munding Márta az Alexandros-történetekkel foglalkozott. Kérdésfeltevése, hogy milyen a különböző történetek egymáshoz

való viszonya, és mi lehetett a szerzők célja a Semiramis-motívum beillesztésével. Végül Orosz Gyöngyi a mimézist mint elbeszélő módot vizsgálta és azt mutatta be, hogy azt miként alkalmazták a középkori arab prózairodalomban.

Az angol nyelvű szekcióban elhangzott előadások is a fogalomhasználat sokrétűségét érzékeltették, számos tudományterületet érintve. A teljesség igénye nélkül néhány kiragadott témát mutatunk be a következőkben.

Hallhattunk filozófiai megközelítést, melyben az utánczás fogalma mentén az urbanizálódó társadalmak szocializációs folyamatának értelmezését mutatta be az előadó. Továbbá a filozófia és a művészettörténet kapcsolatát vizsgálva érdekes előadást hallhattunk a szocialista elméleti keretrendszerben jelentkező, mimézis alapú realizmus megjelenéséről. Szocialista realista építészeti példákon keresztül bemutatva az adott valóság nemzet-specifikus példáit. A megértés, hasonlóság és az utánczás fogalmaira támaszkodó előadás vizsgálta, hogy a hasonlósági elv alapján a nem-hasonlóknál feltételezett hiány, a megértési képesség hiánya milyen mértékben legitimálhatja azt a sok filozófusnál megfigyelhető kirekesztő, ítélkező magatartást, amely a nem-hasonlók utánczói szándékát, törekvéseit érinti. Ehhez a témakörhöz kapcsolódott a *Trauma, idő és mimézis – Etnográfiai vizsgálat az érzelmi politizálás és magányosság az iráni menekültek körében Németországban* című előadás. Képzőművészeti példákon keresztül esztétikai előadás is elhangzott: az utánczást, illetve annak hiányát elemezte az *Anti-mimetikus keretelési technikák Szűcs Attila és Elzbieta Janicka „traumafeldolgozó” képzőművészetében* címmel. Ezt követően antropológiai előadást hallhattunk egy településről, a bemutatott kutatás fő kérdésfelvetése volt, hogy a traumatikus liminális élmények hogyan hagynak nyomot élettörténeteikben és a közösségükről szóló narratívákban.

A szekció délutáni ülészakán ismét filozófiai megközelítésű előadás hangzott el, melynek hipotézise volt, hogy a technológia ugrásszerű fejlődése hogyan befolyásolta a műalkotás és valóság közötti kapcsolatot. Mit jelent a műalkotás egy olyan világban, ahol a művész eredeti szándéka szerint egy adott térben és időben megtapasztalható egyedi élmény szinte eldobható terméké válik, ahol már szinte minden egy pillanat alatt saját otthonunkban elérhető, egy gombnyomással letölthető? A folytatásban hasonló témájú előadást hallhattunk az utánczó, az utánczott és a műalkotás hármásának elemzésén keresztül. Elsősorban a mimesis fogalmának átadás részét domborítva ki.

Az angol nyelvű szekció előadásai között találkozhattunk még az autentikusság és utánczás kapcsolatának témakörével is. Ahol a kutató a tradicionális falusi élet hagyományozódásának kérdést és az UNESCO kulturális örökség listájára felkerült kulturális elemek továbbélésének mikéntjét vetette össze néprajzi terepmunkával szerzett adatok alapján. A vallási néprajz témaköréhez kapcsolódóan is találkozhattunk az utánczás fogalmi keretei között értelmezett jelenség vizsgálatával, a csehországi Mária-kegyhelyeken található fogadalmi ajándékok és Mária-ábrázolások elemzésének példáján keresztül.

Rövid beszámolóinkból jól kitűnik, hogy a *The Concept of Mimesis in Interdisciplinary Perspective* című konferencia elérte a szervezők célját és az utánzás fogalmának különböző megközelítési módjainak széles palettáját sikerült felvonultatnia. Így a résztvevők szélesíthették rálátásukat a társadalomtudományokban használt fogalom interdiszciplináris megközelítéseire.

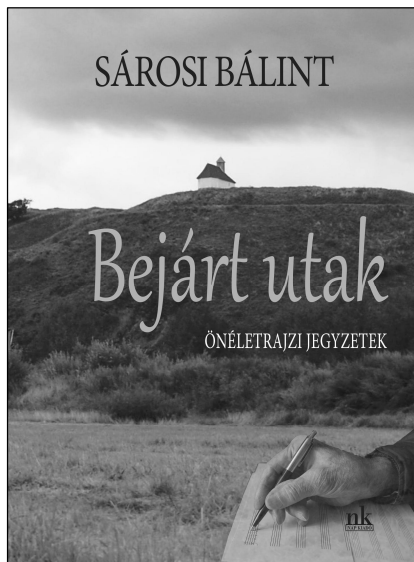
CS. TÓTH GABRIELLA
MOLNÁR TAMÁS



SZEMLE

Ismeretlen alagútból a kijáratig

Sárosi Bálint: *Bejárt utak. Önéletrajzi jegyzetek*. Nap Kiadó, Budapest, 2017. 304. o.



„Az ember akkor adja fejét emlékiratkészítésre, amikor már semmire sem emlékszik” – írja Sárosi Bálint önéletrajzána kétsházhetvenkettedik oldalán, életének kilencvenedik évében. Az olvasó érteni véli az örökös többlettudás, a múlt mind jobb és jobb megismerése iránti vágyat, ám a szegényesnek semmilyen tekintetben nem nevezhető emlékirat ebben a formájában is csodálatot vált ki. A csodálaton nem változtat az sem, hogy a szerzőt feljegyzései, levelei, jegyzetei is „segítették” a közel egy évszázad eseményeinek a rekonstruálásában. A *bejárt utakról* szóló önéletírás legfőbb értéke pedig éppen ez: az egyéni életeseményeken át voltaképpen helyszíneket, intéz-

ményeket és roppant bonyolult korszakokat ismerünk meg. A korszakok az életút egyes szakaszai szerint követik egymást: a gyermekkor és a csíki (Rákos, Szereda) világ (1925–1944); a háború utáni menekülés, a katonáskodás és a bujkálás évei, a budapesti Eötvös Collegium és a Bölcsész Kar szellemisége (1944–1948); ’56, a Zeneakadémia és Kodály univerzuma, valamint a bukaresti tanulmányok (1948–1958); majd a kötet legmeggrázóbb intermezzója: a Csíkrákoson négy gyermekét hadiözvegyként nevelő édesanya egyetemista fiának írt levelei (1946–1956); a MTA Népzene kutató Csoportban eltöltött, jelentős életművet eredményező munkás évtizedek (1958–1988); a hazai és távoli országokban végzett gyűjtőutak, a külföldi, megszámlálhatatlanul sok intézményben tartott előadások emlékei; végül a szűkebb és tágabb családi élet jeles és hétköznapi eseményei. A fényképekkel gazdagított, háromszáz oldal számláló, mintegy egy évtizeden át írott kötetben három, egymásba olvadó világot ismerünk meg: a csíki falu 20. század eleji arcát; a csíki gyermek útját a magyar tudomány Sárosi Bálintjáig; a magyar népzene tudomány öt évtizedének történetét, benne Sárosi „munkasztalát”.

A népzene kutató élettörténetében a paraszti világból a tudomány és a művészet legnagyobbjai közé került tudósok és alkotók életrajzából ismert

„motívumok” köszönnek vissza: gyermekkori balesetek (sorsfordító) utóhatásai; a zsebkendőbe kötött és szorongatott pénz értéke; a szeredai, majd a budapesti kollégium polgári szellemisége által előidézett „hiányosságtudat” és „felzárkózási vágy”; a pislákoló mécses elfújására szakosodott kritikusok megjegyzései („zenei tanulmányokban olyan színtről, mint az enyém, semeddig sem lehet jutni [...] miért próbálkozom én ilyen alacsony fokról új pályán?” (126. o.) stb. Az évtizedek távlatából megszólaltatott múlt ma már szakaszokra, fejezetekre bontja azt, ami egykor végeláthatatlannak tűnő alagutak egymásutánja volt: „Most, 90. évemhez közeledve látom igazán, hogy életemben többször is – sok szerencsével – tágas, de ismeretlen alagútba indultam, melynek belső akadályairól nem volt fogalmam. Ott benn nagyon meg kellett szenvednem, hogy eljussak a kijáratig. Amit sajnállok: sokkal többet is ki tudtam volna hozni azokból az alagutakból, ha megfelelő környezetből és kellő felkészültséggel indulok.” (104. o.) Az idő végül kárpótolta, talán meg is jutalmazta az előállt utakat hűségesen fogadó és bejáró szerzőt, legalábbis, amint egyensúlyt teremtett vágyai és lehetőségei között, saját útjára is rátalált: „Beláttam, hogy hasznosabbá tudom tenni magam a tudomány művelésében, mint tenném a korszerű zenealkotás kísérletező zűrzavarában” (168. o.) – írja. Sárosi gazdag eredményeket hozó útja a népzene gyűjtés és -feldolgozás, a magyar népi hangszerek és a cigányzene kutatása lett. Hogy tudományos munkáit siker koronázta, azt egyebek mellett (leg)rangos(abb) díjai (*Széchenyi-díj*, 2005; *Prima Primiissima Díj*, 2014 stb.) is igazolják.

A kérdésre, hogy miért adja – a szerző szóhasználatával élve ismét – a fejét az ember emlékirat-készítésre, magam nem leltem válasza a könyvben, és a néprajzkutatás irányából tekintve az önéletrajzra: nem is ez a legfontosabb kérdés. A „*semmire nem emlékező*” Sárosi Bálint ugyanis kiváló, gazdag és színes néprajzi leírást nyújt a két világháború közötti székely világról. A gyermekvilágról, a falusi életről, a gazdálkodásról, erdőmunkákról és állattartásról, a helyi elbeszélőhagyományról, népszokásokról stb. kapunk új adatokat, és elgondolkodtató megjegyzéseket. Az önéletírás gyermekvilágot bemutató részének érdekes sajátossága, hogy a vallásról kevés szó esik benne, és főként a nem éppen kedves élmények kapcsán. Élénk emlékei vannak az esti családi imádkozásról, de, mint írja: „*szenvedtem a sok szövegtől: Miatyánk, Üdvözlégy, Hiszekegy, Urangyala...*” (9. o.) Az, hogy a rezesbanda egyik klarinétosaként „*a vén Bokor*” temetésén is rész vett, ugyancsak egy – a gyermek Sárosi számára – kellemetlen esemény leírásából derül ki. A papról szóra érdemesnek tartott visszaemlékezésében ezt olvassuk: „*fülhúzásaitól rettegtek a gyerekek – leginkább azok, akiknek nem volt ereje megtanulni a kiskorúakra szabott Igét. Mindig azt képzeltem róla, hogy hittanórától távozóban tele van a zsebe leszakított gyerekfülekkel.*” (39. o.) Később kiderül, hogy a háború idején, a „*föld alatt*”, a papok és apácák körében töltött napokban a fiatal Sárosi „*kigyógyult hazulról hozott naivságából*”, „*megkopott bennem a feltétlen hinni akarás*” – írja, majd megfogalmazza saját hitvallását: „*Isten, ha van,*

és engem is számon tart, nem vakhítt és [...] imádást akar tőlem [...], hanem azt, hogy legjobb meggyőződése szerint tiszteletbe tartsam a világ rendjét és igazodjam hozzá.” (111. o.) A gyermekkori emlékek között bemutatott történetei a vallásos élet „humorral átszőtt dimenziójába” nyújtanak bepillantást, és ezzel a szerző egy hiányosságra hívja fel a népivallás-kutatás figyelmét, arra ti., hogy az áhítat és a blaszfémia között jelenségek sokfélesége rejlik (pl. a humor), amire a szakmának érdemes figyelni. Az etnográfia számára végül rendkívül tanulságosak a magyar és külföldi terepeken végzett népzenei gyűjtésekről szóló beszámolók is.

Sárosi Bálint önéletrajzi írása kétségteljesen a népzene-kutatás történetével foglalkozók körében számíthat kiemelt szakmai érdeklődésre, a magyar tudomány külföldi megjelenítése iránt érdeklődők pedig számtalan értékes adatra bukkanhatnak. A kötet ugyanakkor bizalommal ajánlható a hazai oktatás és nevelés alapelveit és módszertanát meghatározó szakemberek számára is, akik a népi kultúrában érvényesülő szocializációs, emberformáló elvekből és eljárásokból időtálló inspirációt, sőt: tudást is nyerhetnek.

IANCU LAURA

Tanulmánykötet Erdélyi Zsuzsanna emlékére

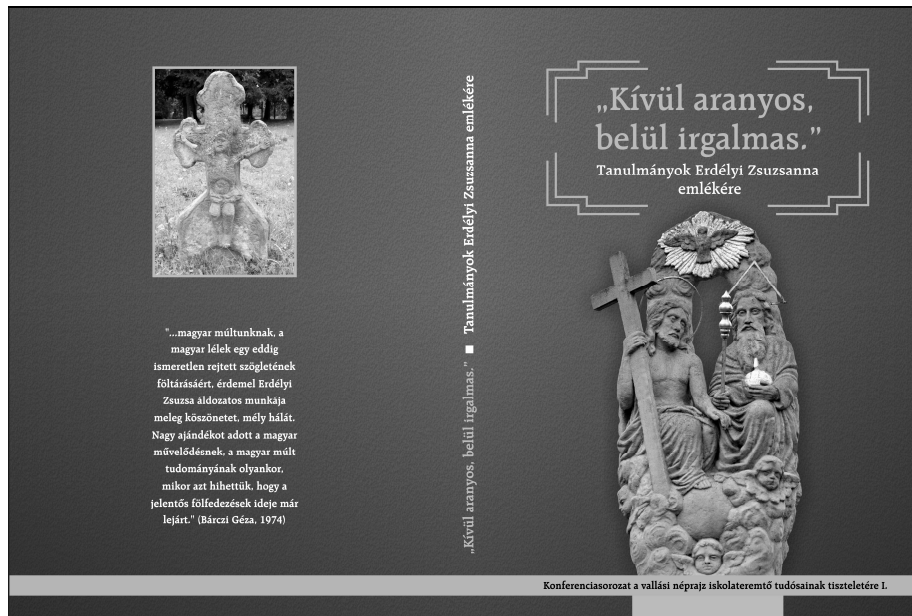
„Kívül aranyos, belül irgalmas...”. *Tanulmányok Erdélyi Zsuzsanna emlékére*. Konferenciasorozat a vallási néprajz iskolateremtő tudósainak tiszteletére I. Szerk.: Lengyel Ágnes, Czövek Judit. MNM Palóc Múzeuma, Balassagyarmat, 2018. 336 o.

Erdélyi Zsuzsanna, a magyar folklorsztika, vallási néprajz kiváló tudósa 2015. február 13-án hunyt el. Halálával egy gazdag, példaadó életút lezárult, de – ahogy Voigt Vilmos professzor is leszögezte – az életmű nem.

A balassagyarmati Palóc Múzeum alig fél évvel Erdélyi Zsuzsanna halála után konferenciát szervezett „*Hegyet hágék, lőtöt lépék...*” címmel a néprajztudós emlékére. A múzeum kezdeményezése nem volt véletlen. Erdélyi Zsuzsannának szoros tudományos és gyűjtői kapcsolata volt Nógrád megyével, a Palócfölddel és magával a Palóc Múzeummal is.

Jelen írásban bemutatott kötet a 2015. november 3–4-én a Palóc Múzeumban „*Hegyet hágék, lőtöt lépék...*” címmel megrendezett konferencia előadásainak szerkesztett változatát adja közre. A konferencia célja volt a megemlékezés Erdélyi Zsuzsanna tudományos életútjára, munkásságára, középpontba állítva az archaikus népi imádságok témakörét, értelmezve és folytatva az ő kutatásait, eredményeit. A felkért előadók Erdélyi Zsuzsanna volt kollégái, tanítványai, etnográfusok, folkloristák, irodalomtörténészek, az archaikus népi imádságok kutatói voltak, hazai szaktekintélyek és Erdélyből, Felvidék-

ről és Délvidékről érkezett tudósok. A tervezett tematika elsősorban Erdélyi Zsuzsanna gyűjtéseire, kutatásaihoz kötődött, az archaikus népi imádságok mellett a vallási néprajz más területeit is felölelte, továbbá tisztelgett a tudós szakmai életútja előtt, bemutatva iskolateremtő munkásságát, tudósi éthoszáét. (Zárójelben jegyzem meg: a kötet – alcímében is jelezve – egy ma már 4. alkalomnál járó konferenciasorozat első konferenciájának előadásait tartalmazza, várható a további rendezvények anyagának megjelentetése is.)



A kötetet Lengyel Ágnes és Limbacher Gábor *Előszava* vezet be, amelyben röviden összefoglalják a konferencia létrejöttének előzményeit, megvalósulását és célkitűzéseit.

Az elhangzott előadásokat három fejezetben közli a kötet.

Az első fejezet Erdélyi Zsuzsanna személyéhez kapcsolódó két írást tartalmaz. Harangozó Imre személyes hangú írásában felidézi megismerkedését, majd szakmai kapcsolatát Erdélyi Zsuzsannával. Megidézi a nagyszerű tudós nem mindig könnyű életútját, az archaikus népi imákra való rábukkanását, és azt a tudományos ösztönző erőt, amit Erdélyi tudósi magatartása, morálja, a revelációként ható felfedezése gyakorolt a fiatal kutatóra. Harangozó Imre írásának külön figyelemre méltó érdekessége, hogy fejezeteit egy általa gyűjtött, még nyomtatásban meg nem jelent archaikus imádság soraival vezette be. Czövek Judit az Erdélyi család – János és az unoka, Zsuzsanna – tudományos életútját összegzi, középpontba állítva az Erdélyiek és a Zoborvidék kapcsolatát. Erdélyi Zsuzsanna első határon túli gyűjtőútja 1973 novemberében a Felvidékre, Csallóközbe, Mátusföldre és Nyitra környékére vezetett. Czövek

Judit bőségesen idéz Erdélyi zoborvidéki tapasztalataiból, ott szerzett élményeiből leszűrt gondolataiból. Erdélyi a tanulmányút közel két hete alatt bejárta a Zoborvidéket, több felvidéki falut. Feljegyzései nemcsak a gyűjtés körülményeibe engednek betekintést, hanem Erdélyi Zsuzsanna szubjektív érzéseibe, gyűjtési habitusába, és a terepmunka embert próbáló körülményeibe is. A tanulmány végén Czövek Judit bemutatja az archaikus imák variálódásának lehetőségeit egy motívum – a kakas – példáján, amelyet jelképértékűnek tart.

A második nagy fejezet hat tanulmányt tartalmaz az archaikus népi imádság műfajáról. Voigt Vilmos *Soron következő feladatok az archaikus magyar imák kutatásában* című bevezető tanulmánya témaösszegzés, és útmutató a további kutatásokhoz. Voigt leszögezi, hogy a kutatásoknak az Erdélyi Zsuzsanna és követői által megkezdett utat kell folytatniuk. Elengedhetetlennek tartja a szövegtörzset több szempontú adatbázisba rendezését, kezelhető áttekinthetőségét. Ehhez három kiemelt szempontot javasol. Hasonlóan fontosnak tekinti a szövegek táji és etnikai adatulását, a szövegek nyelvének vizsgálatát. A szövegtörzsetmóddal, tördeléssel kapcsolatban leszögezi, hogy bár voltak fenntartásai Erdélyi „következésszerűségeivel”, a vele folytatott viták meggyőzték, hogy még mindig Erdélyi módszere a leginkább célravezető. A továbbiakban felveti az imák rendszere és jelentése vizsgálatának kérdését, az európai vallástörténet és a magyar archaikus népi imák kapcsolatrendszerének tanulmányozását, és egy összetett folklórszociológiai szövegösszefüggés-rendszer vizsgálatának lehetőségét. Tánczos Vilmos tanulmányában Erdélyi Zsuzsanna szimbólumkutatásainak tudománytörténeti háttéréről értekeznek. A tanulmány alapfelvetése az, „*hogyan helyezhető bele az a tudományos paradigma, amelynek jegyében ő a népi vallásosság folklórműfajait, így az általa felfedezett archaikus népi imákat is elemezte?*” Limbacher Gábor nagy tanulmánya: *A passió szakrális-mágikus eszközei és az imádságok üdvjövai archaikus népi imádságokban*. Limbacher megállapítja, hogy: „*Az archaikus népi imádságok a magyar szövegtörzset legújabb kutatási területét adják, jóllehet a népköltészet egyik legrégebbi rétegét alkotják. Bizonyos témamagjaik – toposzaik –, motívumaik, állandósult nyelvi formáik révén ugyanis a középkorból eredeztethetők, sőt jelentős részt még korábbi időből.*” Az imádságok célja pedig meghatározza az istenséghez fűződő vallásos viszonyt. A könyörgés, kérelem mellett megjelennek, sőt, nemegyszer alapvetővé válnak a mágikus módszerek alkalmazásai. Takács György a csíkszéki imádságok imakönyvi és ponyvapárhuzamait mutatja be tanulmányában. Függelékében közli a hivatkozott imádságos- és énekeskönyvek, ponyvák, aprónyomtatványok (18–20. század) mutatóját. Lengyel Ágnes *A palócföldi archaikus imádságokról – Erdélyi Zsuzsanna gyűjtései nyomán* címmel adta közre tanulmányát, amelyben azok sok szempontú, részletes elemzését végezte el, többek között a nógrádsipeki, karancslapujtői és egyéb, a Palóc Múzeum adattárában őrzött gyűjtés tapasztalatait összegezve. A tanulmány végén, Erdélyi Zsuzsanna előtt tisztelegve, közread egy 2004-ben, Bernecebarátiban

gyűjtött imádságfüzért, Gyenes Tamás és Nagy Ágnes gyűjtését a 85 éves Szendreiné Széna Ilonától. A második fejezet utolsó tanulmánya Horváth Sándor írása a horvátok és a magyarok lelkiségének megnyilvánulásairól az archaikus népi imádságok példáján. A tanulmány kitér az imádságok előadásának speciális módjára: az énekelve beszélésre, vizsgálja a ferencesek lelkiségét és a egyes társulatok szerepét az imák létrejöttében. Bemutatja Szűz Máriának mint közbenjárónak a jelentőségét, a további motívumokat és ikonikus képeket, a nyelvi jellemzőket.

A harmadik nagy fejezet nyolc tanulmánya a népi vallásosság további területeiről ad közre írásokat – különböző tudományos megközelítésben.

Varga Lajos írásának címe: *A népi vallásosság a teológus szemével*. A tanulmány vizsgálja a népi vallásosság jellemzőit, külön kitérve a jellegzetességek számbavételére a vallásosság egy-egy területén. Bemutatja a tárgyak és a személyek szakralizálásának jelenségét, a vallásosság jelentőségét a népi/paraszi életmódban. Varga Lajos írása összegzésében megállapítja, hogy: „*A népi vallásosság pozitív értékei közé tartozik a misztikus hajlam, az isteni szférával való közvetlen érintkezés. Ez látomások és álmok formájában konkretizálódik, melyet az egyházi hagyomány nem feltétlenül tekint természetfölötti eredetűnek, bár paranormális antropológia címen foglalkozik vele.*” S. Lackovits Emőke a kislódi Róthy Mihály Vallási Néprajzi Gyűjteményt mutatja be. A gyűjtemény, amelyet néhai Markója László esperesplébános hozott létre, a Bakony és a Balaton-felvidék elsősorban német, kisebb részben magyar népességének római katolikus közösségei népi vallásosságát mutatja be. A felgyűjtött emléktanyag nyolc tárgycsoportot foglal magában: képek; szobrok, keresztek és feszületek; gyertyatartók és más fémtárgyak; könyvek és aprónyomtatványok; klenódiumok; textíliák; Szentföldről és más szent helyekről származó kövek; egyéb, vegyes tárgyak. Verebélyi Kincső művelődés- és vallástörténeti, ikonográfiai és folklorisztikai szempontokból vizsgálja *Szívek színeváltozása* című tanulmányában a szív mint toposz, motívum szerepét az európai magas és népi kultúrában. Liszka József egy, a folklorisztikai szakirodalomban kevésbé számon tartott ponyvaballadával foglalkozik írásában, amelyet „*a szívetől megfosztott leány*” típusnévvel ír le. Két változatát – Pered és Pográny – elemzi. Silling István *A Fájdalmas Anya vajdasági emlékei* címmel ad közre tanulmányt, Silling Léda pedig a vajdasági pravoszláv templomokban látható offerekről értekezik. Medgyessy S. Norbert *A Kenyeri és a Vépi énekeskönyvek történeti háttere és tartalmi sajátosságai* című tanulmányában két olyan Vas megyei énekeskönyvet, azok másolóit, néhány esetben szerzői nevét, életkörülményeit, közösségük templomát és azok szertartásait vizsgálja, amelyek közvetlenül kötődnek Erdélyi Zsuzsanna munkásságához. A kötet zárótanulmánya Perger Gyula írása *A danse macabre évszázadai* címmel. A tanulmány az Oslói község plébániáján őrzött, háromszáz oldalas, kézzel írt, hiányos kántorkönyvet mutatja be. Perger Gyula megállapítja, hogy a haláltánc középkori eredetű allegóriája akár „*hivatalos csa-*

tornákon” keresztül is eljuthatott az Osli kántorkönyv összeállítójához, és nem zárható ki az aprónyomatványok, ponyvák közvetítő szerepe sem.

A gazdagon illusztrált kötetet angol nyelvű összefoglalók zárják.
A könyv 3500 Ft-os áron megvásárolható a Palóc Múzeumban.

VASVÁRI ZOLTÁN

A magyar népi történelmi emlékezet kézikönyve Megjelent „A magyar történelmi mondák katalógusa”

2018 végén a Kairosz Kiadó gondozásában egy 12 kötetes kézikönyvsorozat formájában végre elkészült és napvilágot látott a nemzetközi folklorisztika első monografikus igényű történetimonda-katalógusa. A szerző szándéka és reményei szerint egy olyan típus- és motívumindex, amely nemzeti keretekben, a magyar kulturális örökség alapján módszertanilag és szerkezetileg más nemzetek folkloristái számára is mintául szolgálhat, és végső célként elvezethet egy nagyobb régió, távlatilag pedig egész Európa (illetve az európai kultúrkör, sőt, az írott történelemmel rendelkező Európán kívüli népek) mondananyagának rendszerezéséhez. Egy történetimonda-katalógus ugyanis olyan szellemi katedrális, amelynek „építőköveit” generációk hosszú sora és teremtő képzelete hordta össze, amelyben összegződik több száz, adott esetben több mint ezer év kulturális öröksége, mindaz az örökség, amely folyamatosan változó és legalább annyira örök. Amely számos aspektusában nemzeti, ám összességében és végső soron egy illusztris nemzetközi kánon és repertoár része.

A magyar történelmi mondák katalógusának az összeállítását az említett tényezőkön kívül az is motiválta, hogy a szisztematikus archívumépítési munkálatok, az intenzív gyűjtőutak és a nemzetközi előzmények áttekintése révén mindinkább egyértelművé vált, hogy – e katalógus utolsó kötetében részletezendő objektív feltételek (több száz éves államiság, viszonylag nagy terület és népesség, változatos domborzati viszonyok, gazdag épített örökség, rétegzett társadalom, az ország területén létező több nemzetiség és felekezet stb.) mindegyikének megléte miatt – a magyar történetimonda-anyag az európai kultúrkörben az egyik legsokszínűbb és a leggazdagabb. Részét képezik keleti gyökereink, ezregyszáz éves európai jelenlétünk, változatos és hányattatott történelmünk, a megannyi megtermékenyítő kulturális hatás, és végső soron a magyar nép teremtő képzeletvilága, szellemi kreativitása és tehetsége is, hiszen ahhoz a nagyságrendhez, amit a magyar katalógus tartalmaz, a humán tényező ezen aspektusa is szükséges.

E mű létrejötté egy több mint két évtizedet felölelő kutatómunka eredménye. Számottevő mértékben megjelenik benne a mondatutató elődök folklór-

gyűjtői és elméleti teljesítménye, ám elkészítését végső soron az utóbbi húsz év tudományos hozadéka tette lehetővé. A teljességre törekvő adatbázis (Magyar Történeti Mondák Archívuma) nélkül ugyanis nem vált volna lehetségessé annak az előzetes elméleti konstrukciónak a megalkotása sem, amely immár a tudományos rendszerezés munkálatai közben – csekély módosításokkal – alkalmasnak és koherensnek bizonyult. Kompatibilisnek mindazzal a 112 000 mondaszöveggel, amely kivonatos formában egytől egyig megjelenik e regiszterben.

A típus- és motívumindex formájában megvalósuló katalógus egyes kötetei – korábbi nemzetközi javaslatok felhasználásával, ám azokat jelentős mértékben újragondolva – a fő almfajai témakörök szerinti tagolásban jelennek meg.

Az *első kötet* a különféle kulturális javak létrejöttének, szövegfolklorisztikai szakkifejezéssel szólva az alapítási mondáknak a regisztere. Itt kerül megjelenítésre a honalapítás éppúgy, mint a várak, templomok alapítása, építése, a különféle mesterséges halmok, árkok stb. létrejötte, az építőáldozat helyi hagyományaival bezárólag.

A katalógus két részre osztott *második kötete* a hősök és történelmi személyiségek mondáit, mondaköreit foglalja össze Attilától Mátyás királyig, Szent Istvántól Mária Teréziáig, Toldi Miklóstól Márton Áronig. A folklorisztikai értelemben kisebb jelentőségű hősöket, valamint a helyi történelmi hősök hosszú sorát is ide sorolva több száz (mintegy 400) szuverén hagyománykör válik láthatóvá e mondakatalógusban. A sok tipológiai átfedés, párhuzamoság miatt általános jellegű típusmutató is készült e regiszterhez, hasonlóképpen, mint a háborúk és a nevezetes betyárok esetében.

A *harmadik kötet* tartalmazza azokat az általános csoportokat, melyek tematikailag a nemzetközi mondakincsbe is beilleszthetők (lásd sárkányölő hősök, nagyerejű hősök, női hősök, a magyar folklórban veres barátokként emlegetett templomos lovagok, nevezetes ellenfelek és árulók stb.).

A *negyedik kötet* a háborúkról szóló mondák típus- és motívummutatója. A magyar anyagban leginkább elterjedt tatár–török mondakörön kívül itt kerülnek említésre a honi parasztháborúk és szabadságharcok, a polgárháborúk és vallásháborúk mondái, de külön fejezet szól a háborúk, csaták előjeleiről éppúgy, mint a világ végét, a harmadik világháborút előre vetítő eszkatológikus jövendölésekről.

A katalógus *ötödik kötetében* jelenik meg a vallásos témájú mondák népes csoportja. A szent helyek, a különféle kegytárgyak (kegyképek, harangok, kereszték stb.) mondái, a Kárpát-medencében mindenütt – százsámra! – megtalálható szentkutak, a különféle Mária-jelenések és angyali jelenések. Továbbá a hősök egy speciális csoportja: a remeték, szentemberek, szent látók és gyógyítók, a különféle mágikus erejű papok hiedelemmondának is minősíthető narratív hagyománya.

A vallásos jelleg hatja át a katalógus *hatodik kötetét* is, amely a bűn és bűnhődés tematikája köré szerveződik, és az isteni rend ellen vétő ember transzcendentális eredetű retorzióját örökíti meg (lásd: kővé válás, elstüllyedés, villámcsapás stb.).



A *hetedik kötet* a népi hősök egy másik speciális csoportját, a betyárokat állítja középpontba. Mintegy 400 névvel, narratív hagyománnyal is emlegetett betyárt. A „nemzeti” betyárnak tekintett Rózsa Sándort éppúgy, mint például a több tájegységen is nevezetes Savanyú Jóskát, Pintyét vagy Vidróckit, továbbá a mindössze két-három szomszédos faluban ismert, kisebb híró betyárokat. E kötet valamelyest túl is nyúlik az urakat fosztogató és a szegényeket segítő „jó betyár” tematikáján, hiszen a törvényen kívüliség a fő szervező elve, miáltal a különféle rablók és rablótörténetek éppúgy részét képezik, mint a vérvád mondája vagy az emberevőről szóló hagyományok.

A katalógus *nyolcadik kötete* egy átmeneti jellegű alműfaj/tematikus csoport, a kincsmondák regisztere. Mivel ezer szállal kapcsolódik egyéb témacsoportokhoz, és maga az elrejtett kincs legalább annyira történeti, mint hiedelemmotívum, e kézikönyv által válik teljeskörűen megismerhetővé ez a népi képzeletet évezredek óta megmozgató színes hagyomány is.

A könyvsorozat *kilencedik kötete*, fejezeteiből adódóan, valamelyest eklektikus formában valósulhatott csak meg, hiszen ide került be mindaz a mondananyag, amely más (korábbi) csoportokhoz nem illeszkedett, ellenben határozott földrajzi és/vagy történeti aspektusa volt (térfelszíni elemek keletkezése, helynévmagyarázó mondák, alagutak), a csak részben folklorizálódott különféle történelmi emlékek narratív hagyományai (például a község határában létezett őrhelyek, kivégzőhelyek, az ősök korábbi településhelye), továbbá mindazok a tradíciók, melyek a nemzetközi terminológiában őstörténeti mondanaként szerepelnek. Ez utóbbi csoportban legnagyobb számban az óriásokról

és tündérekről szóló néphagyomány tűnik fel, e történeti kontextusban úgy is, mint kultúrhéroszok és a Föld korábbi lakói.

A katalógus *tizedik kötete* a jeles bloomingtoni professzor, Stith Thompson *Motif Index of Folk Literature* című kézikönyvének mintájára egy alfabetikus rendbe szerkesztett, a tárgyszó szövegekörnyezetére is utaló motívumindex. Ezt egészíti ki a magyar anyagot a nemzetközi párhuzamokkal is egybevető konkordanciajegyzék, továbbá a több ezer tételes bibliográfia.

Az utolsó, *tizenegyedik kötet* pedig a katalógus korábbi tíz kötetének elméleti szintézise. Kihangsúlyozandó, hogy ez utóbbi kötet lapjain – jellegéből adódóan – nem a magyar történeti mondaanyag műfaji monográfiája olvasható, hanem egy, a katalógus függelékeként is értelmezhető kíséző tanulmány, amely a tudománytörténeti vonatkozások, a magyar és a nemzetközi előzmények áttekintésén kívül főként a magyar mondaanyag tematikai, kronológiai és földrajzi tagolódását kívánja elemzés tárgyává tenni, kiegészítve egy-egy, a katalógusban is szereplő, típus vagy témakör folklorisztikai esettanulmányával.

A magyar történeti mondák katalógusát e sorok írója elsősorban egy bizonyos értelemben lexikonszerű, enciklopédikus igényű folklorisztikai kézikönyvnek szánja, amely számos egyéb tudomány szak művelői számára is hasznos lehet. A néprajzin kívül ugyanis e katalógusnak történeti, régészeti, irodalomtörténeti, művelődéstörténeti, nyelvészeti és művészettörténeti vonatkozásai is nagy számban vannak. Mivel ez a könyvsorozat a folklorisztikai univerzum első ilyen jellegű műve, bizonyos értelemben hungarikumnak is tekinthető (a mintaadás szándékán kívül a magyar kulturális hagyományok külhoni megismertetésére hivatott a katalógus tervezett angol nyelvű kiadása). E típus- és motívumindex a Kárpát-medence, illetve a magyar nyelvterület egészének vonatkozó hagyományait összegzi és ismerteti: jellegéből adódóan és a szerző szándékai szerint is az egységes magyar kultúra és kulturális örökség megjelenítője.

(A kézikönyvsorozat megrendelhető: www.kairosz.hu)

MAGYAR ZOLTÁN

Ján Botík útjai

Ezzel a címmel jelent meg az a baráti, kollegiális kötet, amelyben szlovák, cseh és magyar néprajzkutatók 80. születésnapja alkalmából tisztelegnek Ján Botík szlovák kolléga előtt (*Cesty Jana Borky. Zbornik venovaný životným cestám etnografa prof. PhDr. Jana Borky, DrSc. pri príležitosti životného jubilea*. Összeállította: Peter Marák, Hana Hložková, Marta Borková. Bratislava, 2018. 164 o.). A köszöntő kötetet a Szlovák Néprajzi Társaság

jelentette meg a Luč Kiadó gondozásában. Nem a megszokott Festschrift-műfajról van szó, hanem az ünnepelt sokoldalú munkásságának, kutatási témáinak, szakmai kapcsolatainak bemutatásáról. Huszonkét kolléga köszöntő írását a jubiláns két nagylányának, Zuzkának és Dankának édesapjuk irányában hálájukat és köszönetüket kifejező sorai követik. A könyv végén Ján Botík 2001–2017 között megjelent műveinek bibliográfiájában tájékozódhatunk. Ki kell emelni az ünnepi kötet gazdag, Ján Botík életútját, kutatóútjait, családját bemutató színes fénykép illusztrációit. Számomra kedves közlünk egy karácsonyfás kép. Ezen Ján Botík a behavazott Alacsony-Tátrában, Felsőbocán, vállán egy hatalmas fenyőfával áll, kezében baltával. A felvételt családi nyaralójuk helyszínén lánya, Daniela készítette 2013-ban, miután a bőséges választékból kivágták a karácsonyfát.

A kötetben magyar részről Gyivicsán Anna Botíkéék sokoldalú kapcsolataira emlékeznek, amelyek az alföldi, Békés megyei szlovákok kutatása során mélyültek el. Liszka József az ünnepelttel való felvidéki találkozásait eleveníti fel.

Paládi-Kovács Attila a magyarországi kollégák nevében egy évtizeddel ezelőtt, 70. születésnapján köszöntötte az ünnepeltet (*Ethnica* XI. 3. 2009. 81–82.; *Acta Ethnologica Danubiana* X–XI. 2008–2009. 252–255.). Méltó és igazságos, hogy ismét megemlékezzünk életútjáról, tudományos pályájáról.



Ján Botík karácsonyfával Felsőbocán
(Fotó: Daniela Botiková, 2013)

Ján Botík, a Szlovák Nemzeti Múzeum nyugalmazott munkatársa, a Nyitrai Egyetem néprajzprofesszora kisebbségi létben született 1938-ban Bulgáriában, a Pleven környéki három szlovák falu egyikében, Gorna Mitropolijában, ahova elődei a bolgár cár hívására Nagylakról és a Torontál megyei Nagylajosfalváról települtek a XIX. század végén. Családjával együtt 1947-ben repatriált Csehszlovákiába. Nagysallóra telepítették őket, ahol megtanult magyarul. Családjának eredete és magyar nyelvtudása révén több alkalommal kutatott a Békés megyei és a nyíregyházi szlovákok körében. A világ szlovákságáról 1980-ban napvilágot látott kézikönyvben tanulmányt jelentetett meg az alföldi szlovákok népi kultúrájáról. Szlovákiában részt vett a Hont megyei kutatásokban, ő szerkesztette 1988-ban a hatalmas honti kötetet. Pozsonyi munkahelyén, a Szlovák Nemzeti Múzeumban létrehozta a szlovákiai horvátok dokumentációs központját. A Pozsony, Moson megyei horvátokról számos kiállítást, konferenciát rendezett, reprezentatív köteteket adott ki. Közülük legutóbb a Horvátjárfalu krónikáját közreadó könyv jelent meg 2005-ben. Kutatott az argentinai szlovákok körében is, népi kultúrájukat kiállításon és figyelemre méltó szlovák és spanyol nyelvű kötetben mutatta be.

Ján Botík állandó, tartalmas és építő kapcsolatot tart fenn Társaságunk tagjaival és a felvidéki magyar kollégákkal, ottani magyar néprajzi intézményekkel, múzeumokkal. Nemzetiségi néprajzi konferenciáink rendszeres résztvevője. Számos tanulmánya, előadása magyarul is megjelent. A magyar népi kultúrához, a szlovák–magyar együttéléshez, szomszédsághoz minden esetben objektíven, torzítás nélkül, a kapcsolatokat keresve és értékelve közelített. Jól tükrözi ezt Szlovákia és a külföldi szlovákok etnikai történetéről 2007-ben megjelent könyve, amelynek magyar nyelvű kiadása számunkra is tanulságokkal szolgálhatna (*Etnická história Slovenska: k problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava, 2007. 231 o. Luč Kiadó). Jól kiegészíti ezt legújabb könyve a vajdasági szlovákokról (*Slováci vo Vojvodine. Premeny svojbytnosti enklávneho spoločenstva*. Nový Sad, 2016. 272 o. Ústav pre kultúru Vojvodinských Slovákov).

Ján Botík professzort, a kedves kollégát a Magyar Néprajzi Társaság külföldi tiszteleti tagjaként, a *Pro Ethnographia Minoritatum Emlékérem* kitüntetés birtokosaként is számon tartjuk. Nyolcvanadik születésnapján kívánjuk: az eddigihez hasonló fizikai és szellemi kondícióban tartsa meg őt az Úr. Kívánjuk, hogy még sok karácsonyfát kivághasson Felsőbocán, családja örömeire!

LUKÁCS LÁSZLÓ

Társadalomnéprajz, jogi néprajz és folklór Híradás egy közös könyvbemutatóról

Öt néprajzi kötet bemutatójának adott otthont 2018. november 21-én a frissen felújított Hagyományok Háza Halmos Béla Terme. Az esemény az egymással való személyes és szakmai találkozások alkalma és a néprajzi szakmán belüli együttműködés szép példája volt.

A Néprajzi Múzeum költözése idején sok más partner mellett a Hagyományok Háza is kiváló helyszínt biztosít a Néprajzi Társaság programjainak. Ez alkalommal a Társadalomnéprajzi Szakosztály és a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport, valamint a Folklór Szakosztály rendezett itt összehangolt könyvbemutatót. Először Bárh János *Jankováci levelek – Jobbágyvagyon és örökösödés a bácskai Jankovácon a XIX. század első felében* című könyvének „négykezes” bemutatójára került sor (Kecskemét, MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára, 2018). Homoki-Nagy Mária jogtörténeti, míg Nagy Janka Teodóra néprajzi szempontból méltatta a kötetet, majd a szerző is szólt néhány szót legfrissebb munkájáról. Ezt követte a Folklór Szakosztály által kiválasztott négy kötet bemutatója. Balatonyi Judit *A gyimesi lakodalmak – Közös kultúra és különböző identitások* című könyvéről (Budapest, Balassi Kiadó, 2017) Lajos Veronika írt ismertetést, amit Gyöngyössy Orsolya olvasott fel. Barabás László *Ünnepünk népi színháza. Erdélyi játékos népszokások karácsonytól pünkösdig* című kötetéről (Marosvásárhely, Mentor Könyvek, 2017.) Verebélyi Kincső tartott előadást. Bednárík János és Bednárík György *A csodatévő tölgy őrzői – Trinitárius kéziratok a 18. századi Makkosmáriáról* címmel megjelent forráskötetéről (Budakeszi, Budakeszi Helytörténeti Egyesület, 2018) Frauhammer Krisztina beszélt. A bemutatók sorát a Barna Gábor és Gyöngyössy Orsolya szerkesztésében megjelent, *Különvonaton – A vasút szerepe a vallási életben és a turizmusban* című tanulmánykötet zárta (Szeged, MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, 2017), amelyet az egyik szerkesztő (Gyöngyössy Orsolya) ajánlott a jelenlévők figyelmébe.

A két szakosztály és a kutatócsoport által közösen hirdetett, vonzó helyszínen megtartott rendezvényre szép számú közönség gyűlt össze – tapasztalt kutatók, egyetemi hallgatók és „laikus” érdeklődők egyaránt. Ismét bizonyosodott, hogy érdemes keresni és kihasználni a különböző szakmai programok és műhelyek közötti szinergiákat.

BEDNÁRIK JÁNOS

Studies on Cultures along the Silk Road

Új folyóirat indult az MTA Néprajztudományi Intézet gondozásában

Az MTA BTK Néprajztudományi Intézet és a Kínai Társadalomtudományi Akadémia (CASS) Kisebbségi Irodalmak Intézetének munkatársai évek óta végeznek közös mongolisztikai, folklorisztikai és etnológiai kutatásokat elsősorban Kína mongol és török nyelvű kisebbségeinek körében. Az évtizedes múltra visszatekintő közös kutatási program során magyar etnológusok jártak Xinjiang kirgiz nyelvű lakosai között, végeztek terepmunkát Gansu yugur kisebbsége körében éppúgy, mint a Belső-Mongol Autonóm Tartomány több területén, így Hohhotban, az északkeleti dahurok lakta területen, vagy a baarinok között Ulaan Khadban (Chifeng) is. A program során évi rendszerességgel kutatócseré is megvalósul. A kínai kollégák elsősorban a Néprajzi Intézetben, illetve az MTA Könyvtár Keleti Gyűjteményében végeznek kutatásokat. A projektek az MTA és a CASS keretszerződése alapján futó bilaterális kutatási programokban valósulnak meg, melyek vezetője kínai részről dr. Sechinbatu, a Kisebbségi Irodalmak Intézetének kutatója, magyar részről pedig Szilágyi Zsolt, az MTA BTK NTI tudományos főmunkatársa. A közös munka eredményeit már korábban is több fórumon publikálták, de 2016-ban az az ötlet fogalmazódott meg, hogy a kutatási programok eredményeinek közreadáshoz közös platformot is létre kellene hozni. Nem sokkal később az MTA BTK Néprajztudományi Intézet és a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Kisebbségi Irodalmak Intézet vezetői egy szándéknyilatkozatot írtak alá, mely a közös tudományos folyóirat indításának első lépése volt.

Az utóbbi éveket a futó kutatási projektek megvalósítása mellett az új folyóirat előkészítésének munkálatai is meghatározták. A közös erőfeszítéseknek köszönhetően 2018 végén megjelent a *Studies on Cultures Along The Silk Road* című folyóirat első száma. A kétnyelvű (angol, kínai) folyóirat célja, hogy a Kínával, Belső- és Közép-Ázsia kultúráival foglalkozó kutatóknak olyan közös tudományos fórumot biztosítson, melyen könnyebben megoszthatják egymással kutatási eredményeiket, ezzel is elősegítve a tudományos eszmecserét. A folyóirat – mint címe is mutatja – elsősorban a Selyemút mentén élő népek kultúrájával, történetével, vallásaival foglalkozó kutatások eredményeinek bemutatását vállalta. Főszerkesztője Balogh Balázs, az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének igazgatója, illetve Chao Gejin akadémikus, a Kínai Társadalomtudományi Akadémia (CASS) Kisebbségi Irodalmak Intézetének igazgatója, szerkesztői pedig kínai részről Sechinbatu, magyar oldalról pedig Szilágyi Zsolt, akik egyben a két partnerintézet jelenleg is futó tudományos együttműködését is irányítják.



Az új folyóirat 2018 novemberében napvilágot látott első számában összesen 19 írás jelent meg. Az kiadványban a kínai partnerintézet profiljához illeszkedve többségében vannak a folklorisztika témáihoz, a belső-ázsiai *Geszer* és *Dzsangar* eposzokhoz és más epikus hagyományok kutatásához kapcsolódó írások, de megjelennek a sámánizmus, a kazak folklór, vagy épp a Magyar Néprajzi Múzeum kínai gyűjteményét bemutató írások is. A jellemzően magyar és kínai szerzők mellett orosz, japán, kazak és mongol kutatók publikációi is olvashatóak a kiadványban.

A következő szám szerkesztési munkálatai is megkezdődtek, s bár az első megjelent kiadványt még a témák viszonylagos sokszínűsége jellemzi, a szerkesztők a későbbiekben igyekeznek tematikus számokat létrehozni.

A folyóiratot Magyarországon A Tudomány Ünnepe 2018. évi rendezvénysorozat keretében mutatták 2018. november 27-én az MTA BTK Néprajztudományi Intézetében. A bemutató alkalmából a Kínai Társadalomtudományi Akadémia népes, nyolctagú küldöttség küldöttsége látogatott az MTA-ra. A küldöttség vezetői Chao Ke professzor, a CASS Kisebbségi Irodalmak Intézetének tisztségviselője, és Zhao Jianling, a CASS Nemzetközi Stratégiai Intézetének helyettes titkára, tudományos főmunkatársa, tagjai pedig Adil Jumaturdu, a Kisebbségi Irodalmak Intézet helyettes vezetője, Sechinbatu, a bilaterális kutatás vezetője, Yulan, a nemzetközi kapcsolatokért felelős tudományos munkatárs, illetve a Nemzetközi Stratégiai Intézet fiatal kutatói voltak.

Napjainkban a kínai kormányzat egyik meghatározó érdeklődési területe Közép-Ázsia, ezért a több formában kommunikált – a One Belt One Road (OBOR), vagy az utóbbi időben egyre gyakrabban Belt and Road Initiative (BRI) kezdeményezésként emlegetett – program, mely a térség gazdasági, politikai, de kulturális jellemzőinek megfigyelésére, vizsgálatára is irányul, egyre nyilvánvalóbbá tette az egykori Selyemút jelentőségét, annak kulturális, de gazdasági és politikai szerepét is. A napjainkban újjáépíteni szándékozott együttműködések jelképévé vált ez a meghatározó kereskedelmi útvonal, ami egyúttal a kultúrák közötti kapocsként is szolgált, és a ma, a globalizáció korában megfigyelhető folyamatok egyik fontos előfutára volt. Ezért Kínában, de hazánkban is egyre fontosabb szerepet kap az adott térség kutatása, amire az új kiadvány címválasztásával utalni is kíván.

A kínai partner a folyóirat megjelenése alkalmából 2018. november 15-17. között Pekingben egy nemzetközi tudományos konferenciát is szervezett *1st Annual International Conference on Traditional Cultures Along the Silk Road* címmel. Ezen csaknem 150 kínai, mongol, orosz, koreai, kazah, finn és lengyel kutató között Balogh Balázs, az MTA BTK NTI igazgatója, Kemecsi Lajos, a Néprajzi Múzeum főigazgatója és Szilágyi Zsolt, az MTA BTK NTI tudományos főmunkatársa is részt vett. A háromnapos konferencia témájának vezérfonalát a belső-ázsiai epikus hagyomány, a *Dzsangar*, illetve a modern kelet-ázsiai kultúra hagyományos elemeinek vizsgálata adta, így ennek megfelelően e háromnapos tudományos eszmecsere az előadások sokszínűsége jellemezte. A konferencia szervezője a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Kisebbségi Irodalmak Intézete (Institute of Ethnic Literature), a Nemzetközi Egy Út Egy Övezet Intézet (Belt and Road International Think Tank Found) és a CASS Nemzetközi Stratégiai Intézete (National Institute of International Strategy at CASS) volt.

A kínai kollégák, illetve a Kínai Társadalomtudományi Akadémia téma iránt való elkötelezettségét jól jelzi, hogy a konferenciát a későbbiekben éves rendszerességgel szeretnék megszervezni. Ezekre a tudományos találkozókra a magyar kollégákat is várják. A térség felértékelődését és a Selyemút kutatásának mai jelentőségét jól példázza, hogy az utóbbi években Ázsiából és a kormányzati céloknak megfelelően elsősorban Kínából számos kezdeményezés indult Belső- és Közép-Ázsia kulturális és történeti hagyományának vizsgálatára. A kínai kormányzat a BRI kezdeményezések mentén számos kutatási programot is indított, melyek közül több nemzetközi tudományos programot is magában foglal.



*Kínai és magyar szakemberek a konferencián
Balról jobbra: dr. Sechinbatu, dr. Zhao Jianglin, prof. Chao Ke, dr. Balogh Balázs és
Nyári Norbert tolmács*

A Kínai Társadalomtudományi Akadémia, csatlakozva a fenti kezdeményezésekhez, megtette az első lépéseket afelé, hogy a saját berkein belül is létrehozzon egy, kifejezetten a Selyemút által érintett területek és kultúrák vizsgálatára alapított kutatási műhelyt. A fent említett konferenciával egy időben tartotta első, alakuló ülését az a kutatói közösség, mely az új intézet kialakításában közreműködik. A tervek szerint az új kutatóközpont a Selyemút – a kínai előkészítő szöveg alapján az Egy Út Egy Övezet régió – kultúráinak, történetének, a nemzetközi gazdasági, kulturális és politikai kapcsolatokban korábban és napjainkban betöltött szerepének vizsgálatát tűzte ki célul. A tervek szerint a kutatóintézet vezetését a Kínai Társadalomtudományi Akadémia delegálja, tagjai a térséggel foglalkozó kutatók, akik között a kínai kollégák mellett orosz, japán, finn, lengyel, német, mongol tudományos műhelyek képviselőit is megtaláljuk. A magyar kutatókat Balogh Balázs, az MTA BTK NTI igazgatója és Szilágyi Zsolt, az intézet tudományos főmunkatársa képviseli.

SZILÁGYI ZSOLT

KÖSZÖNTÉSEK

„Népem szolgálatában látom életem értelmét” A nyolcvanéves Balázs Lajos köszöntése



Bukarestben született székely embert köszöntünk, akit a magyar néprajztudomány a mennyei és a földi szerelem egyik legkiválóbb kutatójaként tarthat és tart is számon. Azok közé a néprajzkutatók közé tartozik, akik nem előkelő idegenként, hangsúlyosan kívülállóként tekintenek kutatásuk tárgyára, vagyis a népre, hanem Magyar Lajos által vizionált Kőrösi Csoma testamentuma szerint: „*Akit feldob magából a nép, az nevében akarjon nagyot.*” Balázs Lajos írásaiban, nyilatkozataiban nem takarékoskodik székelységének megvallásával, a székely népcsoport sajátosságainak fürkészésével, felismerésével, amit tömören úgy fogalmaz meg, hogy „*a székely magyar, de másabb magyar*”. Másabb magyarságuk lényegét keresve megállapítja, hogy „*egy nép lelki nagysága, ereje, önbizalma, kulturális mítoszaiból is táplálkozik*”. Szükségesnek tartja, hogy elkészüljön az autonómiára törekvő közösség szellemi és lelki hagyományának leltára, s ebbéli igyekezetében olykor már olyan, túlzásnak tűnő megállapításra is készíti ez a szándék, mint „*a székelység, a magyarságon belül, csaknem kizárólagosan rendelkezett a keresztény kor előtti rítusokkal, törvényekkel*”, ami belső energiaforrásként szolgálhat a helytálláshoz, a megmaradáshoz. De megvallása szerint a székelység ügyét nem szónoklatokkal szolgálja, hanem annál szimpatikusabb és talán eredményesebb módon: az első frontvonalban küzdőknek is szánt munícióval, tanárként és kutatóként.

Balázs Lajos 1939. december 22-én, tehát a téli napforduló idején született, ami talán hatással lehetett a mitikus jelenségek iránti vonzalmára. Szülei

ifjúkorukban kerültek Nagykászonból a hirtelen megnövekedett Románia épülőben lévő fővárosába. Ottani egymásra találásuk után, szorgalmukkal és megbízhatóságukkal sokra vitték, s még többre vihették volna, ám Erdély egy részének visszatérése után mégis úgy döntöttek, hogy *hazatérnek* a szülőföldre. Csíkszentmártonban teremtettek otthonot, amely aztán 1946-ban porig égett. A kommunizmussal súlyosbított román hatalom sem kímélte a tűzvész áldozatait, családjukat szorgalmuk büntetéseként kulákká nyilvánította, s mint később leírja: *„Ezt a stigmát 15 éven át, lelkemben sokkal tovább viseltem.”* Pályaválasztásakor nem készült román tanári pályára, de sok választási lehetősége nem lévén, élt a kínáló alkalmakkal. A Bolyai Egyetem jogi karára ugyanis többszöri próbálkozással sem sikerült bejutnia, szülei ugyanis *„még vártak”* a téeszbe lépéssel. De akit szeret az Úr, annak minden a javára válik, így Balázs Lajosból nem jogász lett a jogtalanság korában és országában, hanem olyan tanárember, aki a tanítás mellett a tudományt is szolgálja, mégpedig *„nem középiskolás fokon”*. Tanított Balánbányán, volt iskolaigazgató Csíkszentsimonban, kulturális igazgató és pionír igazgató – magyarán úttörő-vezető – Hargita megyében, 2001-ben pedig felkérték a csíkszeredai Sapientia EMTE Humán Tanszékének megszervezésére és vezetésére, ahol mindmáig óraadóként dolgozik.

Balázs Lajos elvek szerint élő és dolgozó ember. Életfilozófiája szerint az olyan elkötelezett értelmiségi ember ideálját igyekezett megvalósítani, aki számára *„A diploma nem pusztán státuszt jelent, hanem hivatást, küldetést és munkát.”* Ezt az életelvet számos területen volt alkalma érvényesíteni, de egész életére szóló elkötelezettséget és feladatot az emberélet fordulói jelentő események szokásvilágának a kutasók elszántságával végzett feltárása és bemutatása jelentette. Méghozzá nem a szülőfalu értékeihez helyben ragaszkodó, olykor korlátot is jelentő röghözkötöttséggel, hanem, ha nem is messziről, de mégiscsak nagyobb rálátást ígérő, és hozzákapcsolt, széles kitekintést felvonultató szemlélettel. Az alszíki hagyományok örökségével nem volt nehéz *„ráharapnia”* a felszíki Szentdomokos által kínált lehetőségekre. Annál is inkább, mert a bukaresti egyetem bölcsészkarán Mihai Pop professzor szellemi holdudvarában a folklór iránti érdeklődéssel beoltott fiatal tanár – mint ő maga fogalmazott – egyre nagyobb csodálattal fordult *„a népi kultúra keretén belül a szokásrendszer felé, amely törvényt szab és meghatározza, hogy mikor mit szabad és mit nem, meddig szabad elmenni, és hol kell megállni”*. Úgy érezte akkor, hogy az erdélyi magyar szokáskutatás csaknem gazdátlan, a folkloristák elsősorban a népmesék, a balladák, a népdalok iránt érdeklődnek, ezért kutatási témaként az emberi élet nagy sorsfordulóit tűzte maga elé, mert – mint írja – *„mi lehet bonyolultabb, mint a születés, házasság és a halál szokásvilága?”* Már kezdő tanárként, a szomszédos Balánbányára járva, szemet vetett a nagy, keserves múltú, de nagy értékeket hordozó Csíkszentdomokosra, s több mint félévszázados következetes és a legkülönbözőbb módszereket alkalmazó kutatómunkája során meggyőződhetett róla, hogy *„ez a nagy székelty*

falu közösségi memóriájában a székeltség, de az egész magyar nép műveltségéből igen sok mindent megőrzött és tartja magát hozzá, igen sok mindenre emlékszik, amire mások már kevésbé vagy egyáltalán nem”.

Balázs Lajos kutatásainak számos sajátosságát kell kiemelnünk. Mindezekelőtt azt, hogy indítéka és megvalósítása *individuális vállalkozásnak* tekinthető, hiszen – mint Keszeg Vilmosnak adott nyilatkozatában megfogalmazta – „*kezdeti mozgolódásom idején [...] magyar kutatóintézmény hiányában csak egyszemélyes vállalkozásban végezhettem munkámat*”. Ez voltaképpen lehetőséget is adott számára, hogy „*Az idealizált paraszti világ, az idealizált szerelem és nemi kapcsolatok helyett a megélt és megtapasztalt helyzetek feltárására helyezze a hangsúlyt.*” Kutatómunkájának egyetlen, jól kiválasztott helyszínre koncentrációja pedig lehetővé tette, hogy ne alkalmi „*kiszállások*” során – mint maga mondja – a kultúra „*felszínén gereblyézve keresgéljen, hanem ásót vegyen a kezébe*”, azzal törjön a mélybe és *vertikálisan* faggassa Csíkszentdomokos népi műveltségét.



Balázs Lajos a Magyar Néprajzi Társaság 2000. évi közgyűlésén
(Fotó: Hála József)

Az első, csíkszentdomokosi szokásokat bemutató kötetet (*Párválasztás és lakodalom*), követte az *elmúlással és a temetkezéssel* foglalkozó, majd harmadikként *a születés szokásvilágát* tárgyaló, mindez öt esztendő alatt (BALÁZS 1994, 1995, 1999), úgy, hogy mindhárom kisebb-nagyobb tanulmányok csokorra előzte és követte, amelyekben alapozta vagy továbbcsiszolta a témát vagy

annak egy-egy részletét. A magyar néprajztudományban szinte páratlan teljesítmény ez a három kötet, a sorsfordító rítusoknak ez a monografikus gyűjteménye. Értékét növeli a három kötet anyagának sajátos termőhelye: a hagyományos műveltségünk őrzésében kiemelkedő szerepet játszó Székelyföld, s – ha még lehet fokozni – annak is egyik legbecsesebb kincsesládáját jelentő Csíkország kiválasztott települése, amely már eddig is számos neves, itt született, vagy ide kötődő személyiséggel – Márton Áron, Kurkó Gyárfás, Szabó Dezső, Albert András és mások – gazdagította történelmünket. Ennek a trilógiának – írja Mohay Tamás – „*nincs párja a magyar nyelvterületen*”. A több mint ezer oldalas „*trilógia*” minden elismerést megérdemlő emberi és tudósi teljesítmény: a több szintű kérdőívek kikérdezésével felvett 350 ember tudásából, anyagából született. Miként a szerző önmaga számára megfogalmazta: „*kutatási módszerem a sok adatközlővel folytatott és egészen apró adatokig elvitt mélyinterjú*”, ami lehetővé tette számára, hogy „*minden helyzetet és véleményt, ítéletet több adatközlő vallomásával*” hitelesítsen. Aztán kiderült, hogy ez a három, valamint összefoglalásukként megjelent, rítusstratégiákról szóló kötetek igazából csak nekifutás a nagyobb összefüggések felismerésére jutáshoz (BALÁZS 2006).

Mert a harmadik évezred első évtizedeiben ünnepeltünk mintha egyre közelebb, egyre termékenyebb kapcsolatba került volna „adatközlőivel”, munka- és beszélgetőtársaival, s immár a közösségi életérzés egyre mélyebb rétegeiből tud meríteni. Az *Amikor az ember nincs es ezen a világon* című, 700 oldalas könyvéhez már 35, „*átlagon felüli értelmi szinttel rendelkező parasztember (75%-a nő)*” körében folytat kutatást a mélyinterjú módszerével. Erre 2120, a tárgykörhöz tartozó kérdéssel készül, 45–50 órányi beszélgetést folytat mindenikkal. Ez a módszer, ahogyan vallja, „*teremtette meg a különleges gyűjtési témához szükséges közvetlen emberi kapcsolatot és a megismerés páratlan élményét*”. Elsősorban az egyéni esetek, személyes vallomások impozáns gyűjteménye a paraszti világ gyermekkori, kamaszkori, ifjúkori erotikájáról, majd a házasság utáni nemi élet úgyszólván minden vonatkozásáról (BALÁZS 2009). A sorsfordulókkal foglalkozó kötetek legutóbbijában azonban már nem csak a jelenségekkel foglalkozik, hanem a rítusokat mozgató erőket, szándékokat igyekszik felismerni és megragadni, a mögöttük lévő egyéni és közösségi vágyakat rögzíti (BALÁZS 2012). Fölismeri a rítusok jelentőségét az elmúlás, a temetkezés szokásanyagában is, bár a házasodó korban lévő fiatal halottak temetése, a „*halott lakodalma*” a szerző megfogalmazásában voltaképpen „*önmagát tagadó metafora*”. Ám érdemes megfigyelni Balázs Lajos kutatói módszerét, ami ilyen esetekben sem nélkülözi az érzelmi hátteret: megfigyeli, hogy a közösség által gyászolt halottat a hozzátartozókkal együtt siratják a harangok, búsulják szeretett méhei, kutyái, lovai, sőt, az időjárás is szomorúra fordul. Mert – írja – „*úgy tűnik, mintha a dolgoknak valami rejtett, eredendő összefüggése volna*”.

A csíkszentdomokosi sorsfordító rítusokon kívül ünnepeltünk a magyar művelődéstörténet számos más területével is foglalkozik, ezek közül most csak négyet mutatok fel, de a könyvészeti válogatásból érzékelhető a nyolcvanasztendős Balázs Lajos sokoldalú érdeklődése. Mint székelységből támadt művelődéstörténésznek, érthető a keleti országrész egykor földi, mára mindinkább mennyei védelmezője, Szent László királyunk iránti figyelme. Megmutatkozott ez az Erdélyi Múzeum-Egyesület Csíki Fiókjának *Szent László kultusza és a székelyek* témában általa szervezett tudományos konferenciáján 2017 novemberében Csíkszeredában, ahol ezzel a címmel maga is előadott. Számba vette szent királyunk emlékének különböző formáit: a jártában-keltében képzeletbeli nyomot hagyó jelenség, településeknek és templomoknak nevet adó védőszent, Szépvíz falut és a Szeret folyót megnevező szavai, el egészen az általa szentelt Moldvában álló fa Magyarország sorsával összefüggő életfolyamataiig. S talán éppen Szent László székelyföldi nyomait kutatva merült fel benne, hogy a szent király oltalmában álló gelencei római katolikus templom freskóinak századokkal ezelőtti lemeszelése, bevakolása nem a reformáció terjedése miatt történt, hanem a várandós asszonyok magzatait vélték óvni a véres jelenetektől. S itt következik a helyi szájhagyomány nyomán vizionált értelmezés, mely szerint ennek rituális „büntetése” lenne a – különben tán inkább a kutak vizének jódhányával magyarázható – „*faluban ki tudja mióta elhatalmasodó golyvásság*”. A téma ilyenképpen való kezelése óhatatlanul László Gyula professzor *termékeny bizonytalanságról* szóló alapítéletét juttatja eszünkbe, ami értelmezésében azt jelentette, hogy „*egy-egy kérdéssel kapcsolatban nem föltétlenül az a végleges megoldás, amit ma annak hiszünk...*”*

Foglalkozott Balázs Lajos helytörténettel is, mégpedig a föl vállalt hely – Csíkszentdomokos – történetével, amit tudományos igényességgel és székely elkötelezettséggel dolgozott fel. Ennek egyik nagyító alá helyezett témája, amikor a székelyek ősi szabadságuktól való megfosztásuk miatti elkeseredettségükben, a Báthoryak elleni gyűlöletük kitöréseként 1599-ben Csíkszentdomokos határában meggyilkolják a belviszályok elől Lengyelország felé menekülő Báthory Andrást, Erdély akkori fejedelmét és kardinálisát. A gyilkosság körülményeinek tisztázatlansága az idők során bő teret enged a szájhagyomány kibontakozásának, aminek keretében a föltehetően két személy által elkövetett merénylet háttérében közösségi indulat állt, s „*a*” pápa – ugyancsak kollektív büntetéssel, átokkal sújtotta a falu földjét és népét. Ami csak évszázadok múltán tűnt el a csíkszentdomokosiakról – ha ugyan eltűnt egyáltalában. Rituálissá vált a szomorú eset színhelye, „hetedízigen” megbélyegezettek a tettesek leszármazottjai, mára pedig búcsúkkal és fesz-

* Balassa Iván: László Gyula életútja. In *László Gyula Emlékkönyv*. Szerk.: Balassa Iván–László Emőke. Püski, Budapest, 2001. 102.

tiválokkal emlékeznek a székely autonómia eme „*jogkört teremtő, csodatevő képességére*”.

Jelentős – bár mind ez ideig kevés eredménnyel járó – küldetést teljesít Balázs Lajos tanár úr azokkal az írásaival, amelyek az erdélyi magyar iskolákban a román államnyelv módszertanilag alkalmatlan módon való oktatásának belátható következményeivel foglalkoznak, amivel szándékosan hátrányos helyzetbe hozzák és tartják a más anyanyelvű román állampolgárokat. Reménytelen küzdelemnek tarthatnánk, ha nem tudnánk, hogy mindig a remény hal meg utoljára. Ezt a reményt táplálja legutóbbi, *Nyergestető a lelkiismeret ágkeresztes-kopjafás temetője* című könyve, amelynek témája a történelmi szemléletű etnográfia, szociográfia és história határterületén található, s az 1848/49-es szabadságharc egyik legutolsó, Nyergestetőn történt csatájáról szól. S arról az előbb osztrák, majd román és kommunista hatalom elleni csendes, de határozott tiltakozásból támadt képzeletbeli emlékhelyről, amit a XX. század hatvanas éveitől, de főként az ezredforduló óta, senki által nem szervezett, nem irányított, talán éppen ezért működő, hagyománnyal fenntartott kollektív nemzeti emlékezet hozott létre kisebb-nagyobb kopjafák, névtelen ágkeresztek formájában. Bár Balázs Lajos könyvében rendszerint „temetőről” beszél, ez a hely immár *nemzeti emlékhellyé* vált, aminek ismerete, fölkeresésének és bővítésének célja a kegyelet mellett a nemzeti identitás erősítése.

Ha végezetül egyetlen gondolattal szeretném kifejezni ünnepeztünk munkássága iránti tiszteletemet, ezt úgy foglalhatom össze, hogy Balázs Lajosban olyan embert ismertem meg, aki egész életével Kodály Zoltán intelme szerint él és dolgozik. Mert ő azt hagyta ránk, hogy „*Nem elég tudós módra, anyaggyűjtésszerűen »megismerni« az anyagot, azt »lege artis« feldolgozni, s lélekben talán idegennek maradni tőle. Emberileg is részesévé kell válni a hagyományoknak, s ezzel egy embercsoport lelki életének. Csak így juthatunk hozzá ahhoz, ami másképpen nem adható át, mint élőlényről élőlényre, szemtől szembe való találkozással.*”

Kedves Lajos! Ehhez kívánok, kívánunk jó egészséget, s a már csűrödbe hordott hatalmas kazlak után további boglyák gondos és eredményes betakarítását!

HALÁSZ PÉTER

Balázs Lajos műveinek válogatott bibliográfiája

Könyvek

Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson. Kriterion Kiadó, Bukarest, 1994. I.; Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2014. II.

Menj ki én lelkem a testből. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1995. I.; 2015. II.

Szeretet fogott el a gyermek iránt. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999. I.; 2013. II.

Csíkszentdomokos. Monográfia. Márton Áron Humanitárius Egyesület Csíkszentdomokosért, 1999. I., 2002. II.

Folclor. Noțiuni generale de folclor și poetică populară. Egyetemi jegyzet. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2003.

A vágy rítusai – rítusstratégiák. A születés, házasság, halál szokásvilágának lelki hátteréről. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2006.

Amikor az ember nincs es ezen a világon. Paraszti nemi kultúra és nemi erkölcs Csíkszentdomokoson. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009. I., 2010. II.

Rituális szimbólumok a székely-magyar jelképkultúra világából. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2012. I., 2016. II.

Nyergestető a lelkiismeret ágkeresztes-kopjafás temetője. A nemzeti kegyelet néprajzi földrajza. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2018.

Tanulmányok

Ágsirató. *Művelődés* (Bukarest) XXXI. (1978) 8. 24–25.

A Miorița magyar változatai. *Művelődés* (Buk.) XXXVI. (1983) 3. 1–33.

Rituális tárgycsere a csíkszentdomokosi lakodalomban. *Honismeret* (Bp.) XX. (1992) 4. 47–50.

Szokásvilágunk értéktartományai. *Korunk* (Kvár.) II. (1993) 8. 56–59.

A lélekmentés pogány és keresztény rítusai Csíkszentdomokoson. Az elmúlás és temetkezés erdélyi kutatásairól. *Ethnographia* (Bp.) CVII. (1996) 1–2. 52–64.

Hogyan hal meg a csíkszentdomokosi parasztember? Kibékülés Istennel. *Kharon Thanatológiai Szemle* (Pécs) II. (1998) 3. 27–36.

Vétségek és konfliktusok egy hagyományos közösségben. *Székelyföld* (Csíkszereda) II. (1998) 10. 70–76.

A nyugtalan lelkiismeret balladáái. Manole Mester és Kőműves Kelemen lélektani vonatkozásai *Korunk* (Kvár.) VIII. (1999) 5. 79–88.

A polgárosodás jelei (tünetei) egy hagyományörző paraszti közösségben. *Korunk* (Kvár.) VIII. (1999) 8. 90–96.

A születésszabályozás valláserkölcsei, -etikai vonatkozásai Csíkszentdomokoson. *Néprajzi Látóhatár* (Budapest–Miskolc) IX. (2000) 3–4. 417–423.

Néprajzi tünődések a népesedésről. Csíkszentdomokosi tapasztalatok. *Demográfia* (Bp.) XLIV. (2001) 1–2. 321–331.

A népmesei gyermekeszmény és a csíkszentdomokosi gyermekszertet párhuzamai. *Székelgyföld* (Csíkszereda) V. (2001) 2. 60–70.

Gyermek nélkül mit ér az élet? Gyermekeszmény és gyermekszertet a népi kultúrában. *Hitel* (Bp.) XV. (2002) 5. 83–91.

Rítussorvasztás és ellenlépések. Rosszallások a katolikus keresztlői szertartások módosításaival szemben. *Székelgyföld* (Csíkszereda) IX. (2005) 2. 111–122.

A román nyelv tanulásának jogáért. *Magiszter* (Csíkszereda) IV. (2006) 3–4. 168–175.

A láthatatlan láttatása. Egy néprajzos gondolatai a Négy hónap, három hét és két nap c. román filmről. *Erdélyi Riport* (Nagyvárad) VII. (2008) 8. február.

A nyugtalan lelkiismeret balladáái. Manole Mester és Kőműves Kelemen lélektani vonatkozásai. *Korunk* (Kolozsvar) XXII. (2011) 5. 79–88.

A kibékülés lelki ingája a parasztember haláltusájában. *Székelgyföld* (Csíkszereda). XV. (2011) 9. 113.

A lakodalmi perecről másképpen, avagy a menyasszony nemi identitásának cseréje/váltása Csíkszentdomokoson. *Erdélyi Múzeum* (Kvár.) LXXIV. (2012) 4. 101–117.

Rituális terek, térhatárok, emberi sorsfordulatok a népi kultúrában. *Pannonhalmi Szemle*. XX. (2012) 4. 54–70.

Hiedelem és kultusz. (Jézus képe a búzaszemen). *Létünk* (Újvidék) XLIII. (2013) 3. 80–87.

Nemzet Kenyere, Magyarok Kenyere. (Néhány néprajzi gondolat a kenyér misztikumáról). *Székelgyföld* (Csíkszereda) XVIII. (2014) 4. 129–151.

Mitikus emlékek Márton Áron életrajzához. *Székelgyföld* (Csíkszereda) XVIII. (2014) 8. 112–125.

Csíkszentdomokos századok óta tartó „kibékülése Rómával”. (Az emlékezés és felejtés néprajza). *Székelgyföld* (Csíkszereda) XIX. (2015) 5. 132–145.

Miért meszelték, vakolták le a gelencei templom freskóit? *Székelgyföld* (Csíkszereda) XX. (2016) 9. 122–135.

Egy sajátos asszonyi státus – a csíkszentdomokosi „100 lejes feleség”. *Hagyományos női szerepek. Nők a populáris kultúrában és a folklórban*. Szerk.: Küllős Imola. Magyar Néprajzi Társaság–Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselői Titkársága, Bp., 1999. 87–92.

Vétségek és konfliktusok egy hagyományos közösségben. A népi jog néhány elve és gyakorlata az emberi sorsfordulók szokásvilágában, Csíkszent-

domokoson. *Szokás és erkölcs*. A Magyar Köztársaság Kulturális Központja. Buk., 1999. 43–48.

A haldokló megkerítése. A lélekmentés pogány és keresztény rítusa Csíkszentdomokoson *Lélek, halál, túlvilág. Tanulmányok a transzcendensről II*. Szerk: Pócs Éva. Balassi Kiadó. Bp., 2001. 261–268.

A magzatvédelem profilaktikus hiedelmei a csíkszentdomokosi születési szokásokban. *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallászetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. Szerk.: Pócs Éva. Balassi Kiadó. Bp., 2004. 395–401.

Însuşirea limbii române în judeţele Harghita și Covasna. [A román nyelv tanulmányának kérdése Harghita és Kovászna megyében.] *Tribuna Învăţământului*. Bucureşti, 2006. 21. 07–03. 08.

„Az öngyilkos az ördög cimborája”. Az öngyilkosság, mint feltételezett archetipikus cselekvés. In *Démonok, látók, szentek. Vallászetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. Szerk.: Pócs Éva. Balassi Kiadó. Bp., 2008. 151–190.

A román nyelv magyar iskolában való tanításának vélt és valós dilemmái In *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség. Nyelvpedagógiai és szocio-lingvisztikai tanulmányok*. Szerk.: Horváth István–Tódor Erika. Kriterion Kiadó, Kvár., 2009. 41–47.

Ki ön? A népi kultúra szerepe a nemzeti arculat alakításában, a globalizáció ellenében. In *Kapcsolatok, képek. Imagológiai tanulmányok*. Szerk.: Pap Levente–Tapodi Zsuzsa. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2011. 52–59.

Nemi kultúra és nemi erkölcs a paraszti társadalomban. In *Certamen I*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár., 2013. 156–161.

Erotica, obscenitatea și pragmatismul țărănesc al dăinuirii. O schiță a contextului socio/cultural/moral al eroticii și obscenității în cultura sexuală tradițională a unui sat maghiar din Secuime. In Dana Percec–Gilda Vălcan–Ciprian Vălcan (editori): *Fantasma trupului*. Editura Napoca Star, Cluj, 2013. 5–22.

Rituális szimbólumok a székely magyar jelképkultúra világából. *Mikes International. Magyar szellemi fórum* (Hága) XIII. (2013) 1. 80–84.

Rituális várakozások, késleltetések a sorsforduló szokásokban. In *ARANYHÍD. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére*. Szerk.: Jakab Albert Zsolt–Vajda András. EME, Kvár., 2017. 103–116.

Szent László királyunk és a székelyek. *Honismeret* (Bp.) XLVII. (2019) 1. 67–71.

Köszöntjük Szarvas Zsuzsát



Szaktársaink szokása szerint évfordulóhoz érkező kollégát köszönteni szoktunk. Ez alkalommal, mi most – hárman, ha úgy tetszik – rendhagyó módon köszöntjük Szarvas Zsuzsát, a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettesét. S itt azonnal meg kell jegyeznünk, hogy olyan valakiről van szó, aki nem csak hivatásul választott szakterületéhez, hanem voltaképpen szaktársaink intézményeihez is tiszteletreméltó hűséggel viszonyult.

Az Őt köszöntő sorokból kiderül, hogy még néprajzos képzettség nélkül első munkahelye a Néprajzi Múzeum volt. Majd a diploma megszerzését követően oda tért vissza, ám úgy alakult, hogy később a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjába került. Onnan vezetett vissza útja a Néprajzi Múzeumba, már a hazai és a nemzetközi tudományosságban szerzett tapasztalatokkal. (G. I.)

* * *

Kortársak vagyunk. Életünk hatvan évének kétharmadát egymást ismerve, hol közelebb, hol távolabb, de barátként éltük. Úgy tartják, igaz barát az, akivel évek elteltével is ott lehet folytatni a beszélgetést, ahol legutóbb abbamaradt. Az elmúlt negyven év alatt ezt közelséget mindig éreztem.

Mindketten „előfelvételiként”, a sikeres vizsga után egy évvel kezdtük meg tanulmányainkat a budapesti egyetem néprajz szakán. Ez idő alatt Zsuzsa a Néprajzi Múzeumban dolgozott, így az alapos elméleti felkészültség mellett némi gyakorlati szakmai tudásra is szert tett: budapesti diákként imponáló tárgyismerettel és muzeológiai tájékozottsággal érkezett a csoportunkba. Érdeklődése az áttekinthetetlennek tűnő, vizsgakövetelményként kapott bibliográfiákban tömegelő szakcikkekén túl az aktuális kiállításokra, konferenciákra, előadásokra is kiterjedt. Komoly, ugyanakkor nyitott és segítőkész diáktárs volt, tágas, egyetemhez közeli lakásukban olykor hárman-négyen vendéges-

kedtünk napokig, egy-egy nehezebb vizsgára készülve. És persze sokat nevetünk, hitetlenkedve a mérhetetlen mennyiségű vizsgaanyag befogadásának képességén. Egy életre szóló hívószavak maradtak ebből a szép időszakból, ha azt mondom: *angereb*, mindketten úgy nevetünk, mint fiatal egyetemistaként tettük.

A néprajz mellett mindketten magyar nyelv és irodalom szakosak voltunk. Zsuzsa tájékozottsága a kortárs irodalomban és a filmművészetben imponáló volt, ennek megalapozásában meghatározó szerepet játszott az általa gyakran és nagy tisztelettel emlegetett tanár-példakép: Jobbágy Károlyné. Értő befogadóvá azonban érzékeny személyisége tette.

Számára „*az tudomány gyükere*” nem volt keserű, gyümölcse viszont édes. Szemináriumi dolgozatainak sikerét a fáradhatatlan anyaggyűjtés mellett az értelmezés képességének is köszönhettem. Az Országos Tudományos Diákköri pályázatra Mohay Tamással közösen benyújtott dolgozatuk (a dunai halászcéhek történetéről) első helyezést ért el.

A közös diákélmények közül az utazások a legemlékezetesebbek. A közelmúltban felidézett, kalandos beregi kerékpártúrán végigcsodáltuk a festett mennyezetkazettás templomokat, a szalmatetős parasztházakat, miközben közlelőről is megismertük az ott élők hétköznapijait. Közösen vállalkoztunk a leningrádi Zsdanov Egyetem féléves néprajzos szemeszterének elvégzésére is, ahol szintén felejthetetlen élmények vártak ránk, ámulatba ejtett bennünket a város múltjából megmaradt pompa és megdöbbenett az akkori idők szegényes valósága. (Úgy tudom, egyszer már visszatértél, én most készülök újra felfedezni – azóta, ismét – Szentpétervárt!) Az 1980-as évek elején közösen jártuk be Nyugat-Európa nagyvárosait és egyszerre tanultunk meg síelni is. Az utazások egyik nagy tapasztalata a nyelvtudás fontossága volt, kiváló angol tudása mellé megszerezte az orosz is. Nem sokkal később, mikor elköteleződött a finn kultúra mellett, finnül is folyékonyan megtanult. Nyelvtudása máig segíti pályáján, a külhoni szakirodalom ismerete mellett a kutatásban, szakmai kapcsolatok építésében is.

Az egyetem után Zsuzsa kutatói ösztöndíjért folyamodott, amelynek ideje alatt megírta doktori disszertációját két Hévíz melletti település, Alsó- és Felsőpáhok paraszti tárgyhasználatáról. Az értekezés mindamellett, hogy példás helyi adatgyűjtésen alapult, azok értelmezésében átlépte a néprajztudomány hagyományos kereteit. Az 1980-as évek átmeneti mikrovilágának módszeresen megrajzolt képét adja, a korabeli lakáskultúra és eszközhasználat történeti-társadalmi összetettségét hasonló alaposággal tárgyaló tanulmány nem sok született. (*Tárgyak és életmód*; 1988-ban, az *Életmód és Tradíció* sorozat első köteteként jelent meg.)

A doktori fokozat megszerzése után a MTA Néprajzi Kutatóintézetének munkatársa lett, ahol a társadalom és a tárgyhasználat összefüggései mellett a kortárs belső migráció is érdeklődési körébe került. Alsó- és Felsőpáhok megkezdett kutatását egyetemi hallgatók bevonásával, a rendszerváltást követő

változásokat vizsgáló kutatási programok részeként is folytatta, az újabb eredményeit elméleti szintézisként is megfogalmazta. 2007-ben jelent meg az általa szerkesztett *Migráció és turizmus* című kötet, amelyben a szerzők az ezredfordulón felgyorsult magyarországi belső népességmozgás lokális határait elemzik.

Az 1980-as évek közepétől kötelezte el magát a finnek modern és hagyományos kultúrájának kutatása és hazai megismertetése mellett. A példake-resés motiválta: a változás és megőrzés dinamikájának követendő módjaként tiszteli nyelvrokonaik útmutatását. 1985-ben több hónapos múzeumi ösztön-díjjal kutatott az északi országban, szakmai kapcsolatait későbbi munkahelyén, a Néprajzi Múzeumban is kamatoztatta. Nagyvonalúan hívott meg Helsinkibe, hogy megossza velem ottani tapasztalatait. Az ott töltött rövid idő alatt megláthattam a finn Nemzeti Múzeum néprajzi anyagát, szerencsém volt a 21. századot előre vetítő, számomra korábban elképzelhetetlenül jól felszerelt külső raktárbázist is körbejárni. (A látottak később sok ponton befolyásolták muzeológusi elvárásaimat.) Két évvel később szívesen jött a csongrádi múzeumba a Szűcs Judittal közösen rendezett, a népi táplálkozás tárgyi világát bemutató kiállításunk megnyitására. A megnyitón készült videofelvételről nemrégiben meghatottan hallgattuk újra komoly, okos megnyitóbeszédét, és elámultunk nem fitogtatott szépségén.

A finn tradicionális és modern formatervezett tárgykultúra ismeretén és szeretetén alapult a Néprajzi Múzeumban 2009-ben rendezett, *(M)ilyenek a finnek?* című, „minden idők legátfogóbb Finnországot és a finnséget bemutató” kiállítása. A tárlat jól tükrözte rendezője felfogását a kultúra sokszínűségéről, a múzeumi kiállításoktól elvárható igényességről, innovációról. A tárlatról impozáns katalógus készült, s az egész program összességében annyira elnyerte a finnek tetszését, hogy rendezőjét 2011-ben a *Finn Oroszlán Lovagrend első osztályú érdemrendjével* jutalmazták.

Másik meghatározó jelentőségű kiállítása a magyarországi zsidóság hagyományos, vidéki kultúráját megidéző, *Kő kövön – Töredékek a magyar vidéki zsidóság kultúrájából* címet viselő, 2014–15-ben megrendezett tárlat volt. A témaválasztás nem véletlenszerű, korábbi tanulmányok sora alapozta meg. A már felnőttkorban vállalt kettős identitás indította a hagyományos, elsősorban vidéki zsidóság társadalmi szerepének és kulturális hatásainak vizsgálatára (lásd: mezőkövesdi zsidó kereskedők szerepe a matyó hímzés népszerűsítésében). A tárlat, amellet, hogy igazi kihívás volt tárgyszúke miatt teljességre törekvően megrendezni, felhívta a figyelmet a magyarországi zsidóság múzeumokban őrzött tárgyi örökségének hiányosságaira is.

Közel egy évtizede készül a nagy kihívásra, az új helyet kereső, megújuló Néprajzi Múzeum új, magyar népi kultúrát bemutató állandó kiállításának megtervezésére. Előtanulmányként végigjárta Európa és a világ számos nagy múzeumát, elméleti tanulmányok sokaságát értékelte ki a nagy szintézis megalapozásához. Ebből a felkészülésből hallottunk tőle előadást nemrégiben

Szegeden, s bizonyos, hogy az új koncepció széles szakmai alapokon nyugszik majd.

Zsuzsa kutatóként, muzeológusként, sőt, vezetőként is csapatban gondolkodik, nem individuális eredményekre tör. A fenti tárlatok rendezésébe is jó szemmel vont be, fogadott társként egy-egy területhez jól értő szakembereket. Éleslátása mellett igényli a párbeszédet, szereti az előre mozdító vitákat, elgondolkodik az ellenvéleményeken. Igényessége ugyanakkor ritkítja azok számát, akiket ha egyszer, akkor igazán és örökre bizalmába fogad.

Ilyennek látom. Termékeny szakmai pályájának tudományos, érdemi méltatása nem részem, szerteágazó oktatói, szerkesztői, tudományszervezői tevékenységének értékelését is hozzáértőbb pályatársra bízom.

Negyven éve minden alkalommal, örömmel ülünk le beszélgetni. Szakmai kérdésekben tapasztalata, értékítélete részemül segítség, egy-egy témát pedig szellemi felüdülés velem megvitatni, valahol mindig megtaláljuk a közös pontokat a véleményformálásban. Ezek ritka, de nagyon fontos pillanatok.

Kívánom, hogy az éppen aktuális, szép és nehéz feladatod megvalósulását majd koronázza olyan siker, amilyen a korábbiakat is övezte. És legfőképpen azt szeretném, ha Te is elégedett lennél velem!

Isten éltesse! (B. I.)

* * *

Magam – évekig muzeológusként együtt dolgozva a Néprajzi Múzeumban – más szempontból árnyalom emlékeimmel Szarvas Zsuzsa portréját. Pályakezdeként ismertem meg Őt, aki akkor a múzeum még Könyves Kálmán krt. 40. alatti épületében a Nyilvántartási Osztály – gimnáziumot végzett – raktárkezelői alkalmazottjaként dolgozott, tudhatóan/bevallottan készülve egyetemi tanulmányaira.

A kissé visszafogott alaptermészetű, s ennél fogva szerényen, olykor bártortalanak tűnő módon, de megnyerő komolysággal érdeklődő Szarvas Zsuzsa valójában már ekkor, jövőbeli hivatására készülve igyekezett gyarapítani ismereteit.

A különböző kultúrák megismerési vágya, nyitott gondolkodása, szigorú értékrendje, megbízhatósága, pontossága szimpátiát ébresztett mindazokban, akik e tulajdonságokat becsülték. Ezek körébe sorolhatom magamat is, és ez szolgált alapul a hosszú éveken át, máig tartó emberi és szakmai kapcsolatunknak.

Ennek első dokumentuma a Hajdú-Bihar megyében végzett közös terepmunka (melyben néprajz és építész szakos egyetemi hallgatók együtt végezték az adatfelvételi feladatokat Berekböszörményben és Körösszegapátiban), mely kutatás Szarvas Zsuzsa egyik első tudományos közleményét eredményezte, ami mindjárt külföldön és idegen nyelven jelent meg (Szarvas Zsuzsa: *Contributions the relationship between culture and lifestyle. Berekböszörmény*

1978–1980. In Ildiko Lehtinen [ed.]: Cultural Changes. ETHNOS-toimite 6. Helsinki, 1985. 257–259.).

Megmaradt kapcsolatunk azonban később is, amikor a „várba költözött”, s nem csak az intézmények körében, egyes kutatási programok révén, hanem a tudományos közélet (Magyar Néprajzi Társaság) különböző szerepvállalásaiban is.

Szakmai pályafutása fokozatosan kiteljesedett. A már fentebb említett tulajdonságai mellett, mind a hazai, mind a nemzetközi szaktudományban igényes tájékozódása, lelkiismeretes és kitartó munkamorálja, a fölösleges konfliktusokat kerülő mentalitása egyaránt hozzájárult ehhez. Talán csak tapintatos önmérséklete és az átlagost meghaladó érzékenysége volt, ami – hazai viszonyaink között – kissé lassította érvényesülését, ismertségét bizonyos értelemben pedig befolyásolta.

Mindenesetre szaktudományunk ösztöndíjakkal, tudományos fokozatokkal, tisztségekkel korán elismerte képességeit, s a Magyar Néprajzi Társaság 1990-ben a fiatal kutatók számára alapított *Jankó János-díjjal* jutalmazta.

Témaválasztásaiban kezdettől fogva egyaránt fontos szerepet kapott a népi műveltség tárgyi világához való kötődése, külföldi tanulmányútjai által inspirált tárgykörök, valamint kettős identitása. Ezzel összefüggésben vélem úgy, s megengedem; lehet nagyon szubjektív a véleményem, miszerint Szarvas Zsuzsa három megkerülhetetlen művet tett le szaktudományunk asztalára.

Az első, voltaképp disszertációja (Szarvas Zsuzsa: *Tárgyak és életmód*. Budapest, 1987), mely még első munkahelyén, az akadémiai Néprajzi Kutatóintézetben jelent meg az *Életmód és Tradíció* könyvsorozat első, nyitó köteteként. Kutatási eredményeit, munkájára való – számtalan – szakirodalmi hivatkozás dokumentálja. A kötet alcíme: *Összefüggések a háztartások eszközkészletének alakulása és az életmódváltozás között. Alsópáhok; Felsőpáhok* – fejezi ki igazán a téma terepmunkára alapozott kutatásában és az arra alapozott elemző földolgozásban megvalósított újszerű megközelítését és a problematika értelmezését. A munka, miközben kapcsolódik szaktudományunk, s a néprajzi muzeológia korábbi ilyen szemléletű, illetve szempontú kutatásaihoz és eredményeihez, újabb meglátásokkal igazolja, hogy a kutatás számára optimális megoldásként a terepen egy adott időpontban vagy időmetszetben felvett teljes tárgyleltár biztosít különleges vizsgálódási lehetőséget. Szócsné Gazda Enikő nem véletlenül említi Granasztói Péter könyvének ismertetésében (Granasztói Péter: *Az eltűnt mindennapok nyomában. Mezővárosi társadalom a tárgyi világ tükrében. Kiskunhalas 1760–1850*. [Tabula Könyvek 10.] Néprajzi Múzeum, Budapest, 2010) együtt a nagy elődökkel: „A Néprajzi Múzeumban már több évtizedes múltja van a tárgyegyüttesek jelenkori és történelmi forrásokra alapozó kutatásának. Fél Edit és Hofer Tamás átányi monografikus tárgygyűjtése, K. Csilléry Klára bútoregyüttes-kutatásai, Szarvas Zsuzsa életmódvizsgálatai (és folytathatnánk a sort) a jelen paraszti társadalmából indultak ki.” (Korall 13. évf. 50. sz. 252. oldal)

Pályáját, miközben családot alapított, s két fiúgyermek nevelése is része lett életének, akár töretlennek is nevezhetnénk. A beérkezést követően számtalan kötet szerkesztése köthető a nevéhez, itthon és külföldön tanulmányok sokaságát tette közzé (lásd mellékelteként válogatott bibliográfiáját), s közben a tudományos közéletben is kisebb-nagyobb szerepeket vállalt. Külön említendő az a tudományos kutatási programok, melyeknek megtervezése, illetve pályázatok révén való megvalósítása az Ő nevéhez, tevékenységéhez köthetők.

A Szarvas Zsuzsa bibliográfiáját figyelmesen szemlélőnek föltűnhet, hogy abban, arányaiban a kötetszerkesztések tételei dominálnak. Aki csak egy kicsit is jártas a szerkesztői munkában, az tudja igazán értékelni ezt a vállalkást. Ez a tevékenység ugyanis rendkívüli körültekintést és figyelmes szervezést, szigorú, de tapintatos egyeztetéseket, nagymértékű időbeli elfoglaltságot, a mindenekelőtt komoly szaktudományos és technikai fölkészültséget igényel.

A fentieket is figyelembe véve, talán nem teljesen véletlen, hogy a legnagyobb elismerést külföldről kapta, mégpedig a kiemelten nagy szakmai és közérdeklődést kiváltó munkája révén (Szarvas Zsuzsa [szerk.]: *(M)ilyenek a finnek?* Kiállítási katalógus. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2009. 315 p.). A hivatalos bibliográfiai besorolás szerint szerkesztője; de valójában a szerkesztésen és a kiállítás koncepciójának kidolgozásán, s döntő részben a megrendezésén túl a kötet tartalomjegyzékének tanúsága szerint a fejezetek (15-ből 7) mintegy felét is Szarvas Zsuzsa írta.

A katalógus a kiállítás tematikus egységeit követve elemző tanulmányokat közöl a nyelvrokonságról, a finn–magyar kapcsolatokról, elemzi a halászat és a rokonság kérdéseit, megvilágítja a kelet–nyugat közötti helyzet sajátosságait, a finnországi kisebbségek helyzetét és bemutatja az agrártársadalom–ipari társadalom–információs társadalom közötti átmenet legfontosabb állomásait. Az egyes sztereotípiákat felvillantó fejezetek után ott vannak a képek a tárgyakról, fotókról, a kiállítás egyéb illusztrációs anyagáról. A tárgyak leírásait sok esetben az adott tárgyat részletesebben is bemutató elemzés egészíti ki. Ezek közül ki kell emelni azokat a történeteket, amelyeket a tárgyakat kölcsönadó magánszemélyek írtak az általuk behozott tárgyakról, és rajtuk keresztül a Finnországhoz fűződő viszonyukról.

A katalógus és a kiállítás megfogható tárgyakban és képekben próbál néhány sajátos gondolatot megfogalmazni a magyarok finnekről alkotott képéről és mindennek változásáról. Közben bizonyos motívumok ismétlődnek, vagy több oldalról mutatkoznak meg, bizonyos szálak összeérnek, egymásba fonódnak. Megismerkedhetünk Rácz Istvánnal, az érzékeny szemű fotóssal és Kalevala-fordítóval vagy Vikár Bélával, akit – túl azon, hogy a finn nemzeti eposz első fordítója volt – néprajzi gyűjtőként is megismerhetünk. Egy finnországi település, Lapua neve több vonatkozásban is szóba kerül: innen származik a finn mezőgazdaság kapcsán bemutatott család, ugyanakkor itt volt a téli háború idején a segítségüket felajánló magyar önkéntesek gyülekezőhelye is.

Alvar Aalto munkássága természetesen szóba kerül az építészet és a design kapcsán egyaránt. Akseli Gallen-Kallela sem csupán mint festő és a *Kalevala* illusztrálója jelenik meg, hanem többek között mint sítalpakat faragó ezermester is, aki magyarországi barátainak is ajándékozott léceket.

Amiben a Néprajzi Múzeum finn kiállítása alapvetően különbözik minden eddigi – finnekkel kapcsolatos – kiállítástól, az egyrészt az, hogy vállaltan a hétköznapi tárgykultúrát helyezi a középpontba, a bemutatáshoz a néprajzi muzeológia eszköztárát hívja segítségül, másrészt pedig hangsúlyosan magyar szemüvegen keresztül próbálja meg bemutatni e hozzánk sok szempontból közel álló nép bizonyos jellegzetességeit, kultúrájának néhány elemét.

Az elismerés nem maradt el. Tarja Halonen köztársasági elnök dr. Szarvas Zsuzsát, a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettesét a *Finn Oroszlán Lovagrend első osztályú érdemrendjével* tüntette ki. A kitüntetést 2011. november 10-én adta át Jari Vilén nagykövet. Az indoklás szerint:

„2009–2011 között Szarvas Zsuzsa vezette és koordinálta a Finnország számára egyik legjelentősebb külföldi kulturális projektet, a (M)ilyenek a Finnek? – Finnország magyar szemmel című nagyszabású kiállítást a budapesti Néprajzi Múzeumban. A kiállítás innovatív módon mutatta be a finn hagyományokat és egyúttal az olyan sikeres vállalatokat, mint a Marimekko, a Nokia, az Iittala és a Fiskars. Ez volt minden idők legátfogóbb Finnországot és a finnséget bemutató általános kiállítása Magyarországon. Szarvas Zsuzsától született a kiállítás tematikájának ötlete (a hagyományok, a modern Finnország és a sztereotípiák), ezen felül ő gondoskodott a kiállításához kapcsolódó különleges időszaki bemutatókról, közönséget vonzó programokról, valamint a kiállítás finanszírozásának koordinálásáról is.

A (M)ilyenek a Finnek? – Finnország magyar szemmel című kiállításnak köszönhetően a Finnországról alkotott kép árnyaltabbá és komplexebbé, Finnország kultúrája pedig közismertebbé vált Magyarországon. A kiállítás-hoz kapcsolódó rendszeres szakmai és közönségprogramok, kisebb időszaki kiállítások, előadások, speciális tárlatvezetések, egyetemi szemináriumok és múzeumpedagógiai foglalkozások a közönség széles köreit megszólították. A kétéves nyitvatartási idő alatt közel 90 000 látogatója volt a kiállításnak. 2011 tavaszán, a magyar EU-elnökség féléves időszaka alatt a tárlatot sok EU-értekezletre érkező külföldi vendég is megtekintette.

Szarvas Zsuzsa néprajzkutató hosszú ideje kutatja a finn és magyar tárgyi kultúrát, a paraszti kultúra változását, számtalan terepkutatásban vett részt és kiválóan beszél finnül. Naprakész és tájékozott a finn néprajzi muzeológia legújabb törekvéseiben, amit a magyar tudományos életben általa szervezett finn–magyar néprajzi szimpóziumok és előadások során folyamatosan széles körben közvetít.”

Távol van még a szakmai életút lezárása, de a közelmúltban megjelent kötet (Szarvas Zsuzsa: *Zsidó tárgyak. Jewish Objects*. A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 24. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2017. 160 p.) akár szimbo-

likus mérőföldkőnek is tekinthető múzeumi/muzeológusi pályájában. A műtárgykatalógus és a hozzá kapcsolódó kiállítás különleges helyet foglal el a hazai zsidó kulturális örökség feltárásában. A magyarországi zsidóság kulturális öröksége korábban is érdeklődési körébe tartozott; s a legkülönbözőbb kérdésekkel foglalkozva tett közzé különböző tanulmányokat e tárgykörben. Témái, értekezései mind értékes hozzájárulásai a kutatási szempontból kissé elhanyagolt terület „fehér foltjainak” feltárásához. A konkrét elemzéseken túl nem kerülte meg a kényesebb fölvetéseket sem, mint például a zsidó–nem-zsidó társadalmi interakció kérdését.

A zsidó tárgyak katalógusa azt a feladatot vállalta magára, hogy felkutatja, számba vegye a Néprajzi Múzeum zsidó tárgyait, összegyűjtse a róluk fellelhető információkat, és a Néprajzi Múzeum tárgykatalógusainak sorozatában az érdeklődők elé tárja ezt a Magyarországról, illetve a világ különböző részeiből származó anyagot. A tárgyközpontú bemutatás feltárja a zsidó „gyűjtemény” sajátosságait, kialakulásának történetét, és megkísérli elhelyezni ezt a kollekción a múzeum gyűjteményének egészében. Az elemző tanulmány nem kerüli meg a kérdést, hogy miként viszonyult a szaktudomány a tárgykörhöz: „*A zsidó kultúra iránti érdeklődés nyomokban tetten érhető ugyan a magyar néprajztudomány történetében, igazán hangsúlyos szerephez azonban soha nem jutott.*” S noha több, főként tárgyi dokumentum értékkel bíró utalást tartalmaz, jellegénél fogva azonban nem feladata és célja a zsidó–magyar identitás problematikájának elemzése, taglalása.

Jelentőségét fölerősítette a több vonatkozásban is kapcsolódó a *Kő kövön* című, *Töredékek a magyar vidéki zsidóság kultúrájából* alcímet viselő, a magyar vidéki zsidóság kultúráját bemutató kiállítás, melynek ötletgazdája (divatos kifejezéssel élve; vezető kurátora) Szarvas Zsuzsa volt, rendezői Szarvas Zsuzsa, Bata Tímea, Gebauer Hanga és Sedlmayr Krisztina voltak.

A műtárgykatalógus és különösen a kiállítás, valamint a kapcsolódó kiállításvezető katalógus fogadtatása, visszhangja – mind a szakma, mind a közérdeklődés oldaláról – figyelmet érdemlő volt: „*A kiállításmegnyitón [...] Komoróczy Géza professzor beszélt többek közt arról a hiátusról, hogy a népi zsidó kultúrát és tárgyi néprajzot az elmúlt évtizedekben alig kutatták a muzeológusok, így emlékek is kevésbé maradtak*” – majd kiemelte, hogy: „*A tárlat érdekessége két egyedi fejlesztésű, interaktív digitális múzeumi alkalmazás: egy digitális vitrin a pápai betegsegélyező egyesület 185 éves adománykönyvével, és egy interaktív vetítés, amely a szombati asztal rítusait ismerteti. Ezek a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Kreatív Technológia Laborja és a múzeum közös projektjei. A szombati asztalra vetített animáció a szombat bejövételének otthoni rítusait meséli el, a látogatók egy öttagú család és vendégük péntek esti ünnepét ismerhetik meg. A stilizált rajzok a gyertyagyújtástól az áldásokon át a vacsoráig mutatják be a hagyományos tárgyakat, kellékeket, cselekvéseket*” – idézi fel Jenei Gabriella írása (http://mandarchiv.hu/cikk/3393/Ko_kovon – letöltve 2019. január 31.)

A kulturális látóvalók ajánlói is elismerően hívták fel a figyelmet a tárlatra: „A kiállítás minden termében az élet egy-egy szegletével kapcsolatos dolgokat ismerhetünk meg, a fekete falon kontrasztos fehér plakátokra írt, kényelvű (angol és magyar) szövegekkel, kiállított tárgyakkal és egyéb interaktív lehetőségekkel. [...] Egy igazán nivós kiállítást állított össze a Néprajzi Múzeum: temérdek új információt közöl közérthető formában, emberközeli, interaktív, és valamit mindenkiben megmozgat. Egy olyan kultúráról ír, amely velünk élt és él, mégis mindenki vajmi keveset tud róla” – olvasható Katona Vica tollából a világháló kulturális körkép ajánlóján (<http://www.korkep.sk/cikkek/kultura/2015/03/11/ko-kovon-megmarad> – letöltve 2019. január 31.)

Egy másik ismertetés szerint: „Az ünnepek és hétköznapiak, a különböző foglalkozási és társadalmi rétegek, az adott közösségek vagy családok történetei és a helyi sajátosságok kapcsán egyaránt találhatunk eredeti tárgyakat, fényképeket, audiovizuális háttér-információkat és interaktív részlegeket.” (http://nemzetisegek.hu/repertorium/2014/06/belivek_51-52.pdf – letöltve 2019. január 31.) (G. I.)

* * *

1977 (?) késő nyarán Zsuzsával csomagoltuk a Táplálkozás Gyűjteményt a Könyves Kálmán krt.-i épület udvari raktárában.

Emlékszem, amikor 1961 őszén kezdtem dolgozni a Néprajzi Múzeumban, Morvay Juditnak segítettem elköltöztetni a Táplálkozás Gyűjteményt a pincéből, végleges helyére, a II. em. Díszteremből kialakított raktárak egyikébe. Ez azonban már egy másik történet.

Ma én segítem Zsuzsát, aki a Táplálkozás Gyűjtemény tárgyait készíti elő a Kossuth téri épületből történő kiköltözésre, teljes körű dokumentálására.

Ezeknek, a mi szakmai és személyes kapcsolatunkat is átszövő, összekötő és meghatározó eseményeknek szimbolikus jelentésük van a tudománytörténet szempontjából is. Miközben jól láttatják Szarvas Zsuzsa kapcsolatát a szaktudományunkhoz, új értékek létrehozásához és azok megvédéséhez.

Már frissen érettségizettként elkötelezett, tervei okosak és tiszteletreméltóak voltak. Zsuzsának szerencséje volt a gimnáziumával, ahonnan jött, ott szigorúan betartották az etikát, és nagyon bőkezűen osztották a kultúrát. Abban a közösségben nevén nevezték a jót és a rosszat, és nem csak az irodalomban. Erre a meghatározó élményre zúdult rá egy másik kultúra világa...

A tárgyakkal való mindennapi intenzív találkozás még jobban felerősíti benne a már korábban is meglévő, a kulturális értékek iránti felelősségtudatot. Azt a fajta felelősséget, amely a tehetséggel megáldott emberek sajátja. Nem könnyű ezzel együtt élni, mert sokszor kevés időt enged a saját tudományos karrierje építésére. Arra azonban számtalan lehetőség kínálkozott eddig is, hogy szakmai, tudományos elképzelései, elvei érvényre juthassanak a tudományszervezési tevékenysége során. A jelen falusi társadalom megismerése

szempontjából fontos kutatások szervezője, vezetője, számtalan kötet, folyóirat szerkesztője.

Szarvas Zsuzsa élen jár az új utak megtalálásában és alkalmazásában, jól ismerve a „hagyományos” elméleti és módszertani problémák megválaszolatlan dilemmáit is. Meggyőződésem, hogy csakis így lehet korszakunk problémáira irányuló kérdésekre választ adni, csakis így lehet a már kevesek által ugyan, de beszélt, új nyelvet a „régis néprajzi iskolán” nevelkedettek és ma is azt használók számára érthetővé, alkalmazhatóvá tenni.

Kiállításait megnézni szellemi, vizuális élmény. Személyes vezetése a plusz információn túl egy színházi élménnyel ér fel.

Végezetül még egy személyes megjegyzés (bár ez az ő muzeológiai elődeihez való viszonyát is jól mutatja): engem a nyugdíjazásom után Zsuzsa tartott meg a tudományos kutatómunkában és ő hozott vissza a múzeumi munkába is.

Születésnapjára kívánom, hogy munkásságában egyre harmonikusabban kapcsolódjanak képességei és a lehetőségei. (M. M.)

* * *

Szarvas Zsuzsa előtt, munkatársaival együtt újabb nagy feladat áll. Belátható közelségben van szaktudományunk, kezdetektől fogva fönnálló vágyának teljesülése. A Néprajzi Múzeum és gyűjteményei végre kifejezetten múzeumi célra tervezett, önálló épületbe kerülnek. Az új épületbe való költözés, a rendelkezésre álló különböző funkciójú terek belakása, a gyűjteményi raktárak kialakítása, az új állandó kiállítás megtervezése és kivitelezése, a sok munkával járó rendkívüli megterhelésen túl – ha úgy tetszik –, a pálya jutalmának is tekinthető azok számára, akik közvetlenül részt vesznek/vehetnek a feladat megvalósításában. Ebben mind muzeológusként, mind vezetőként nagy és fontos szerep jut Szarvas Zsuzsának.

Kívánjuk, hogy minden elképzelése beteljesedjen, s e köszöntő írás szerzői együtt ünnepelhessenek vele a Néprajzi Múzeum új épületének átadó/avató és új állandó kiállítás megnyitó ünnepélyén. (G. I.)

BÁRKÁNYI ILDIKÓ
GRÁFIK IMRE
MOLNÁR MÁRIA

Szarvas Zsuzsa műveinek válogatott bibliográfiája

Könyvek

1988

Tárgyak és életmód. Összefüggések a háztartások eszközkészletének alakulása és az életmódváltozás között Alsópáhok–Felsőpáhok. Életmód és Tradíció 1. Budapest, Néprajzi Kutatócsoport

2017

Zsidó tárgyak. Jewish Objects. A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 24. Catalogi Musei Ethnographiae 24. Budapest, Néprajzi Múzeum

Szerkesztett kötetek

1987

Európa jövője. Különös tekintettel a mezőgazdaság kilátásaira. Budapest, Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár

1987

Village and Town. The second Finnish-Hungarian Symposium on Ethnology: Budapest-Noszvaj, August 25–31, 1986. (Paládi-Kovács Attilával) Budapest, Magyar Néprajzi Társaság

1993

A komplex kultúrákutató dilemmái a mai Magyarországon. Az antropológiai megközelítés esélyei. Társadalomtudományi helykereső konferencia a Miskolci Egyetemen. (Kunt Ernővel) Miskolci Egyetem. A Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék Füzetei 1.

1993

Interacting Communities. Studies on some Aspects of Migration and Urban Ethnology. The 4th Finnish-Hungarian Symposium on Ethnology. Budapest, Veszprém–Budapest, 1992. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság

1996

Paládi-Kovács Attila: Ethnic traditions, classes and communities in Hungary. (Paládi-Kovács Attilával) Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet

1996

Traum vom Denken. In memoriam Ernő Kunt. Miskolc, Miskolci Egyetem

2001

Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére. (Hála Józseffel és Szilágyi Miklóssal) Budapest, Néprajzi Kutató Intézet.

2004

Times, Places, Passages. Ethnological Approaches in the New Millenium. 7th SIEF Conference. Selected Papers. (Paládi-Kovács Attilával, Csukás Györgyivel, Kristóf Ildikóval, Nagy Ilonával). Budapest, Akadémiai

2004

Fehéren, feketén. Varsánytól Rititiig. Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére. (Borsos Balázssal és Vargyas Gáborral) Budapest, L'Harmattan

2004

Touristic Construction and Consumption of Culture(s). (Cseri Miklóssal és Fejős Zoltánnal) Budapest–Szentendre, Magyar Néprajzi Társaság–Néprajzi Múzeum–Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum

2005

Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a Magyar vidéken. (Schwarcz Gyöngyivel és Szilágyi Miklóssal) Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet–MTA Társadalomkutató Központ

2007

Migráció és turizmus. Migrációs folyamatok hatása a helyi társadalmak változásaira a mai Magyarországon. Esettanulmány. Budapest, L'Harmattan–MTA Néprajzi Kutatóintézet (Documentatio Ethnographica 22.)

2010

Past and present stereotypes. Ethnological, anthropological perspectives. (Papers of the 10th Finnish-Hungarian Ethnological Symposium Budapest–Dobogókő, Budapest, August 31–September 4. 2009.) [Múltbéli és kortárs sztereotípiák. Etnológiai, antropológiai perspektívák. A 10. Finn–Magyar Etnológiai Szimpózium, Budapest, Dobogókő, 2009. aug. 31.–szept. 4.] (Bata Tímeával) Budapest, Magyar Néprajzi Társaság–Néprajzi Múzeum

2018

Többszólamú múzeum. Néprajzi múzeumi dilemmák a 21. század elején. (Szerk. Foster Hannah Daisy, Földessy Edina, Hajdu Ágnes, Szarvas Zsuzsa, Szeljak György) Budapest, Néprajzi Múzeum (Tabula könyvek 15.)

Kiállítási katalógusok

2009

(M)ilyenek a finnek? Finnország magyar szemmel. Kiállítási katalógus. Budapest, Néprajzi Múzeum

2013

A ryijy élő hagyománya. A finn szőnyeg 1707–2012 között: Tuomas Sopanen gyűjteménye. *The Ryijy lives on: Finnish Textiles 1707–2012.* From the collection of Tuomas Sopanen (A kiáll. és katal. anyagát összeállította, a szövegeket írta Tuomas Sopanen; szerk. Szarvas Zsuzsa) Kiállítási katalógus. Budapest, Néprajzi Múzeum

2014

Kő kövön. Töredékek a magyar vidéki zsidóság kultúrájából. Picking up the pieces: Fragments of the rural Hungarian Jewish Culture. (A kiáll. rendezte és a kiállítási vezetőt írta Szarvas Zsuzsa, Bata Tímea, Gebauer Hanga, Sedlmayr Krisztina; a katal. szerk. Szarvas Zsuzsa) Kiállítási katalógus. Budapest, Néprajzi Múzeum

Tanulmányok, tudományos közlemények

1982

Haláscéhek Magyarországon a 16–19. században. In A XV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia nívódíjas pályamunkái II. 247–254. Budapest, Művelődési Minisztérium Tudományszervezési és Informatikai Intézete

1982

Ortodox zsidó temetkezési és gyászszokások Magyarországon. In Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10. (Szerk. Hoppál Mihály) 388–391. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport

1984

Ördögös kocsisok, boszorkányok Szeremlén. In Folklor, életrend, tudománytörténet. Tanulmányok Dömötör Tekla 70. születésnapjára. (Szerk. Balázs Géza, Hála József) 246–249. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport

1985

Gyűjtési útmutató eszközléltárak készítéséhez, tárgygyűjtemények feldolgozásához. Honismeret 1985/2. – melléklet.

1985

Contributions to the Relationship between Culture and Lifestyle in Berekböszörmény 1978–1980. In Cultural Changes. The first Finnish–Hungarian Symposium on Ethnology (Ed. Ildikó Lehtinen) 257–260. Helsinki

1985

A magyar etnográfia történetéből (Unkarin etnografian historiasta). Informaatio 1985/4 (47) 1–9. Turku

1986

Az eszközkészlet és az életmódváltozás összefüggései Szeremlén. Cumania 9. 293–338.

1987

A finn szociológia rövid története. Szociológia 1987/2. 305–314.

1987

Village and Tourism. In Village and Town. The Second Finnish–Hungarian Symposium on Ethnology (Ed. Attila Paládi-Kovács and Zsuzsanna Szarvas) 217–224. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság

1990

A mezőkövesdi zsidóság szerepe a matyó népművészet elterjesztésében. In A hagyomány kötelékében. Tanulmányok a magyarországi zsidó folklór köréből. (Szerk. Kriza Ildikó) 217–223. Budapest, Akadémiai Kiadó

1990

Changes in the Lifestyle – an Example of Finland and Hungary. In Congressus Septimus Internationalis Fenno–Ugristarum 4. 288–294. Debrecen

1991

The Jewish Population of Mezőkövesd as Reflected by Registers In Historical Sources. The Third Finnish–Hungarian Symposium on Ethnology in Konnevesi. (Ed. Timo Yliaho) 125–131. Helsinki

1992

Családi hagyomány – egyéni szükséglet. Falusi háztartások tárgyai. In: Közéletések. Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára. (Szerk. Mohay Tamás) 255–262. Debrecen, Ethnica Kiadó

1992

Eriivõt tiet - eriivõt mahdollisuudet. Maatilojen kehityksen kulku Suomessa ja Unkarissa. Kotiseutu 4/1992. 152–160.

1993

Symbol and identity. The head-covering of Jewish men. In *Interacting Communities. Studies on Some Aspects of Migration and Urban Ethnology. The 4th Finnish–Hungarian Symposium on Ethnology.* (Ed. Zsuzsa Szarvas) 277–286. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság

1993

A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete mint tudományos műhely? In Tóth Ferenc (szerk.): *Fiatal néprajzkutatók Országos Konferenciája.* Makó. (Sajtó alá rendezte Fejér Gábor) *A Makói Múzeum Füzetei* 75. 41–47. Makó, Makói József Attila Múzeum

1994

Jewish participation in the production of Hungarian folk art. In *Proceedings of the Eleventh World Congress of Jewish Studies Division D. Volume II.* Jerusalem, 183–190.

1995

Is the other foreign? Coexistence of Jews and non-Jews in rural Hungary in the interwar years. In *Encountering ethnicities. Ethnological aspects on ethnicity, identity and migration.* (Ed. Teppo Korhonen) *Studia Fennica Ethnologica* 3. Helsinki 169–181.

1996

„Reality” and reality. Finnish tourists image of Hungary. In *Congressus Octavus Internationalis Fenno–Ugristarum.* 10–15. 8. Pars IV. *Ethnologia and Folkloristica.* Jyväskylä 454–458.

1997

Élet egy finn parasztgazdaságban. In *Morzsák. Tanulmányok Kisbán Eszter tiszteletére.* (Szerk. Kuti Klára) 223–231. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Intézet

1998

„Valóság” és valóság. Finn turisták Magyarország képe. In *A turizmus mint kulturális rendszer.* (Szerk. Fejős Zoltán) 145–150. Budapest, Néprajzi Múzeum

2000

Kiskereskedők. In *Paládi-Kovács Attila (főszerk.): Magyar néprajz. VIII. Társadalom.* 362–389. Budapest, Akadémiai Kiadó

2000

Mezőkövesd. In Paládi-Kovács Attila (főszerk.): Magyar néprajz. VIII. Társadalom. 898–904. Budapest, Akadémiai Kiadó

2000

Hagyományos közösség – modernizációs foglalkozás. A bodrogkeresztúri zsidóság szerepe a borkereskedelemben. In Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. (Szerk. Cseri Miklós – Kósa László – T. Bereczki Ibolya) 637–643. Szentendre, Magyar Néprajzi Társaság–Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum

2001

Eltérő utak – eltérő lehetőségek. A parasztgazdaságok fejlődésének eltérő útja Finnországban és Magyarországon. In Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére. (Szerk. Hála József–Szarvas Zsuzsa–Szilágyi Miklós) 157–170. Budapest, MTA Néprajzi Kutató Intézet

2001

Lamminaho. Hogyan lesz egy működő gazdaságból múzeum? In Cseri Miklós–Füzes Endre (szerk.): Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 14. 229–244. Szentendre

2002

Szimbólum és identitás. Gondolatok a zsidó férfiak fejviseletéről. In Csonka-Takács Eszter–Czövek Judit–Takács András (szerk.): Mir – Susmé – Xum. Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére. II. 476–484. Budapest, Akadémiai Kiadó

2003

A néprajzi tárgygyűjtés „stratégiai” Finnországban. In Fejős Zoltán (szerk.): Néprajzi jelenkutatás és múzeumi gyűjtemények változása. MaDok-füzetek 1. 109–114. Budapest, Néprajzi Múzeum

2003

A horgászbottól az internetig. A turizmus szerepe egy finn gazdaság életében. In Fejős Zoltán–Szijártó Zsolt (szerk.): Helye(in)k, tárgya(in)k, képe(in)k. Tabula könyvek 5. 198–208. Budapest, Néprajzi Múzeum–PTE BTK Kommunikációs és Médiatudományi Tanszék

2003

“On the border of two worlds”. Some aspects of the co-existence of rural Jews and peasantry in Hungary. Acta Ethnographica Hungarica, 48 (1–2), 49–61.

2003

Jewish Culture – peasant culture. Symbolical and real borderlines between two cultures. In Teppo, Korhonen–Helena, Ruotsala–Eeva, Uusitalo (ed.): *Making and Breaking of Borders. Ethnological Interpretations, Presentations, Representations.* 160–166. Helsinki, Finnish Literature Society

2003

Két világ határán. Szimbolikus és valódi határok zsidóság és parasztság között. In Vargyas Gábor (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom: A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve XXI.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 301–315.

2004

Képek egy finn család életéből. In Biczó Gábor (szerk.): *Vagabundus. Gulyás Gyula tiszteletére.* 279–288. Miskolc, Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék

2004

Milyen messze van Varsánytól Alsópáhok? In Borsos Balázs–Szarvas Zsuzsa–Vargyas Gábor (szerk.): *Fehéren, feketén. Varsánytól Rititiig.* Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére I. 479–495. Budapest, L’Harmattan

2004

Tourism as a Possible Means for the Survival of the Hungarian Village. In Miklós Cseri–Zoltán Fejős–Zsuzsa Szarvas (eds.): *Touristic Construction and Consumption of Culture(s).* 37–45. Budapest–Szentendre

2004

Tárgyak és életmód – a háztartás eszközei. Összefüggések a háztartások eszközkészletének alakulása és az életmódváltozás között (Alsópáhok–Felsőpáhok) In Valuch Tibor (szerk.): *Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig.* 920–929. Budapest, Argumentum–Osiris

2005

A falu és a turisták. Az alsópáhoki Kolping szálloda és a helybeliek kapcsolatai. In Schwarcz Gyöngyi–Szarvas Zsuzsa–Szilágyi Miklós (szerk.): *Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a Magyar vidéken.* 257–264. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet–MTA Társadalomkutató Központ

2005

Tárgyak és tárgyak. In Bárkányi Ildikó–Fodor Ferenc (szerk.): *Határjáró. Tanulmányok Juhász Antal köszöntésére.* 455–468. Szeged, Móra Ferenc Múzeum

2005

Kötélékek. A többes identitás kérdései mai magyarországi zsidó közösségek példáján. In Kovács Nóra–Osvát Anna–Szarka László (szerk.): Etnikai identitás, politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötődések. 182–193. Budapest, Balassi Kiadó

2005

Gráfik Imre hatvanéves. Budapest, Néprajzi Hírek 3–4. 151–154.

2007

The Future of the Past. In Maarit Knuuttila (ed.): Hei, muistatkos... 46–58. Helsinki, Ethnos

2007

A migráció hatása a helyi tradíciókra. In Török József (szerk.): Hagyomány és modernitás. 73–82. Szeged, Csongrád Megyei Közművelődési, Pedagógiai és Sportintézmény

2007

Bevezető. In Szarvas Zsuzsa (szerk.): Migráció és turizmus... 7–18. Documentatio Ethnographica 22.

2007

Útkeresés a magyar vidéken 1990–2005. Alsópáhok példája. In Szarvas Zsuzsa (szerk.): Migráció és turizmus... 193–230. Documentatio Ethnographica 22.

2008

Objects and Identities. In Pirjo Korhakangas–Tiina-Riitta Lappi–Heli Niskanen (eds.): Touching Things. Ethnological Aspects of Modern Material Culture. 162–169. Studia Fennica. Ethnologica. Helsinki, Finnish Literature Society.

2009

(M)ilyenek a finnek? – Bevezetés. In Szarvas Zsuzsa (szerk.): Milyenek a finnek? Finnország magyar szemmel. How we see the Finns? Finland. A Hungarian Perspective. Kiállítási katalógus. 12–25. Budapest, Néprajzi Múzeum

2009

Kelet és Nyugat között. In Szarvas Zsuzsa (szerk.): Milyenek a finnek? Finnország magyar szemmel. Kiállítási katalógus. 38–42. Budapest, Néprajzi Múzeum

2009

Finnországi kisebbségek. In Szarvas Zsuzsa (szerk.): Milyenek a finnek? Finnország magyar szemmel. Kiállítási katalógus. 43–46. Budapest, Néprajzi Múzeum

2009

Agrártársadalom–ipari társadalom–információs társadalom. In Szarvas Zsuzsa (szerk.): Milyenek a finnek? Finnország magyar szemmel. Kiállítási katalógus. 47–49. Budapest, Néprajzi Múzeum

2009

A gumicsizmától a mobiltelefonig. In Szarvas Zsuzsa (szerk.): Milyenek a finnek? Finnország magyar szemmel. Kiállítási katalógus. 247–272. Budapest, Néprajzi Múzeum

2009

A kéregedénytől a finn designig. In Szarvas Zsuzsa (szerk.): Milyenek a finnek? Finnország magyar szemmel. Kiállítási katalógus. 273–304. Budapest, Néprajzi Múzeum

2009

Halászcéhek és -társulások Magyarországon (Mohay Tamással közösen) In Bali János–Turai Tünde (szerk.): Életútírások Szilágyi Miklós tiszteletére. 44–54. Budapest, MTA NKI–ELTE BTK Néprajzi Intézet

2010

Stereotypes of the exhibition – The exhibition of stereotypes. In Zsuzsa Szarvas–Tímea Bata (eds.): Past and present stereotypes. Ethnological, Anthropological Perspectives. 7–18. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság–Néprajzi Múzeum

2011

A kiállítás sztereotípiái – a sztereotípiák kiállítása. In Danó Orsolya (szerk.): Bánandrás. Írások és képek Bán András 60. születésnapjára. 283–299. Miskolc, Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék

2013

Vágyak és választások. Stratégia és gyakorlat a Néprajzi Múzeum tárgyi gyűjteményeinek gyarapításában. Néprajzi Értesítő 94 (2012) 9–22.

2014

Múzeumi gyűjtemény, turizmus, megtalált hagyomány. In Schwarcz Gyöngyi (szerk.): Atány, a megtalált hagyomány és az öfenntartás. 86–89. Budapest, NSKI (Kárpát-haza Szemle, 2.)

2015

Láttelelet és/vagy reprezentativitás, avagy a tudomány forrásai-e a múzeumi katalógusok? Néprajzi Értesítő 96 (2014) 31–42.

2015

A magyar zsidóság tárgyi emlékei a Néprajzi Múzeum kiállításán. Múzeumcafé 9. évfolyam, 2015/4. 46–50.

2017

Zsidó tárgyak a Néprajzi Múzeumban. Jewish Objects at the Museum of Ethnography. In Szarvas Zsuzsa (szerk.): *Zsidó tárgyak. Jewish Objects.* A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 24. Catalogi Musei Ethnographiae 24. 8–34.; 45–60. Budapest, Néprajzi Múzeum

2018

„Mert hiszen mi múzeumban gondolkoztunk”. Néprajzi Értesítő 99 (2017) 9–11.

Egyebek

2010

A Néprajzi Múzeum kiállításai, publikációi és programjai 2009-ben. (Összeállította: Máté György, Sedlmayr Krisztina, Szarvas Zsuzsa) Néprajzi Értesítő 91 (2009) 147–160.

2010

A Néprajzi Múzeum kiállításai, publikációi és programjai 2010-ben. (Összeállította: Máté György, Sedlmayr Krisztina, Szarvas Zsuzsa) Néprajzi Értesítő 92 (2010) 203–216.

2011

A Néprajzi Múzeum kiállításai, publikációi és programjai 2011-ben. (Összeállította: Máté György, Sedlmayr Krisztina, Szarvas Zsuzsa) Néprajzi Értesítő 93 (2011) 192–204.

2013

A Néprajzi Múzeum kiállításai, publikációi és programjai 2012-ben. (Összeállította: Máté György, Szarvas Zsuzsa) Néprajzi Értesítő 94 (2012) 139–151.

2014

A Néprajzi Múzeum kiállításai, publikációi és programjai 2013-ban. (Összeállította: Szarvas Zsuzsa) Néprajzi Értesítő 95 (2013) 159–172.

2015

A Néprajzi Múzeum kiállításai, publikációi és programjai 2014-ben. (Összeállította: Máté György, Szarvas Zsuzsa) *Néprajzi Értesítő* 96 (2014) 137–150.

2016

A Néprajzi Múzeum kiállításai, publikációi és programjai 2015-ben. (Összeállította: Barics Veronika, Szarvas Zsuzsa) *Néprajzi Értesítő* 97 (2015) 191–203.

2017

A Néprajzi Múzeum kiállításai, publikációi és programjai 2016-ban. (Összeállította: Barics Veronika, Szarvas Zsuzsa) *Néprajzi Értesítő* 98 (2016) 159–167.

2018

A Néprajzi Múzeum kiállításai, publikációi és programjai 2017-ben. (Összeállította: Szarvas Zsuzsa) *Néprajzi Értesítő* 99 (2018) 215–223.

Sorozatszerkesztés

Documentatio Ethnographica 2001–2007: 7 kötet.

A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai 2007-től: 9 kötet.

Életmód és Tradíció: 2 kötet.

Néprajzi Értesítő/Annales Musei Ethnographiae, Budapest, Néprajzi Múzeum 2008-tól: 10 kötet.

Könyvismertetések

1992

Balázs Géza (szerk.): *Magyar néphagyomány – európai néphagyomány.* BUKSZ – Budapesti Könyvszemle 4. Ősz. 383–385.

1994

Deáky Zita–Csoma Zsigmond–Vörös Éva (szerk.): *... és hol a vidék zsidósága?... (Történeti és néprajzi tanulmányok a falusi, mezővárosi zsidók és nem zsidók együttéléséről)* *Regio* 5: 2, 223–226.

1994

Mózes Teréz: *Bevérzett kőtáblák*. Regio 5: 2, 227–228.

2002

Zoltán Fejős (red.): *Die Sammlungen des Ethnographischen Museums*. (A Néprajzi Múzeum Gyűjteményei. Főszerk. Fejős, Zoltán) Néprajzi Múzeum, 2000. Finnisch-Ugrische Forschungen 57, 1–33.

2002

Zoltán Fejős (toim.): *Unkarin Kansatieteellisen Museon Kokoelmat*. Suomen Museo 107–108.

2002

Hofer Tamás (szerk.): *Régi falusi társadalmak*. Tabula (1998–2011) 5, 123–128.

2002

Zoltán Fejős (Red.): *Die Sammlungen des Ethnographischen Museums*. Zeitschrift für Volkskunde 2, 286–288.

2015

Glässer Norbert–Zima András (szerk.): *Hagyományláncolat és modernitás*. Etnographia 126: 4, 701–702.

(Az összeállításban közreműködött: Madarász Szilvia)



IN MEMORIAM

Búcsú Tóth Ferencről



Makót legtöbbször a hagyma fővárosaként ismerik, Féja Géza a szabadság városát látta benne, Ady Endre a hősi bajnokot, Tömörkény István pompázó karavánszeraját, Juhász Gyula az örök negyvennyolc jelképét, József Attila pedig a Maros-parti Konstantinápolyt találta meg Csanád vármegye egykori székhelyén. Az alföldi kisváros gazdag örökségét az említettek megérezték, de tudományos igényű feltárásáért és közzétételéért a 90 éves korában elhunyt Tóth Ferenc ny. múzeumigazgató tett a legtöbbet.

Péter László szerint egy kisvárosi múzeum *„Olyan, mint embernek a tükrös: magát látja benne, amint fölnövekszik, öregszik, s ha emlékezetében összegyűjtötte múltjának arcképeit, földidézheti benne múltját.”* Tóth Ferenc kutatói és építő munkásságának eredményeként Makó komoly múzeummal és értékes néprajzi, történeti, irodalomtörténeti és képzőművészeti gyűjteménnyel rendelkezik.

A múzeumigazgatói székig azonban hosszú út vezetett. A kezdeteket Makó-Újvárosban kell keresnünk, ahol Tóth Ferenc és Elek Julianna házasságából 1928. január 4-én született meg a kis Ferenc. A boldog pár szeretetre és tisztességre nevelte gyermeküket. A szülők tisztviselők voltak, de környezetükben szinte csak hagymakertészek voltak, akik emelt fővel járó, a 48-as hagyományokat és Kossuth Lajost tisztelő büszke emberekként éltek.

1938-as tanévtől a Csanád Vezér Gimnázium diákja lett, ahol a legelevenebb hatást a helytörténeti kutatásairól is ismert Giday Kálmán tette Tóth Fe-

rencre. Tanulmányait a szegedi tudományegyetemen folytatta, amely régiónk szellemi központjaként működött. Oktatói karában kiváló tudósok működtek. Tóth Ferencet Bálint Sándor néprajzi, Roska Márton régészeti, Klemm Antal nyelvészeti és Felvinczi Takács Zoltán művészettörténeti előadásai érdekelték legjobban. Baróti Dezső professzor az első irodalmi óráján megkérdezte, ki miért jelentkezett bölcsészhallgatónak? Tóth Ferenc helytörténeti kiadványok írását jelölte meg célként. *„Magam is meglepődtem kijelentésemem, mert ez addig sohasem fogalmazódott meg bennem. Az indoklás már egyszerűbb volt, hiszen könyvespolcomon akkor már ott sorakoztak a Csanádvarmegyei könyvtár kötetei, amelyeknek József Attila osztályfőnöke, Eperjessy Kálmán volt a gondozója.”*

Bálint Sándor hatása életre szóló volt. *„Etikai magatartást sugárzó személyisége különösen magával ragadott. Idegen volt tőle a modorosság és a kivagyiság. Közvetlen volt és mindenekfölött ember”* – írta Tóth Ferenc tanáráról *Emlékeim Bálint Sándorról* címmel, 2004-ben. *„Lelkemre kötötte, hogy a továbbiakban járjak sokat gyűjteni, és professzoraim a nép fiai, az adatközlők legyenek.”* A népi építészetéről és a szegedi paprikáról hallgatott előadások késztették arra, hogy doktori értekezését *Makó népi építészetéről*, a makói monográfia egyik kötetét a *makói hagymáról* fogalmazza.

Az 1952/53-as tanévben a makói Szántó Kovács János Gimnáziumban tanított, ahol előtte már József Attila és Erdei Ferenc is koptatta a padokat, ahol Juhász Gyula, Eperjessy Kálmán és Tettamanti Béla is dolgozott.

A következő éveket 1953-tól 1955-ig Szegeden töltötte. Az egyetemen volt tanársegéd és könyvtáros. A kibontakozó egyetemi karriert feladta, és hazajött szülővárosába. *Miért?* – tehetjük fel a kérdést. A választ Ő maga adja meg: *„Egyetemistaként kezdetektől vonzalmat éreztem háziasszonyom unokája, Bernátsky Sára iránt.”* A vonzalom kölcsönös volt, a házasságkötés után a makói nagyszülői házban kezdték meg közös életüket. *„Mindenben, még szakmai munkámban is a legfőbb segítőm”* – fogalmazta meg Tóth Ferenc. Felesége hűséges társként kitartott mellette és türelmesen viselte a helytörténeti és néprajzi élet gyakran kibogozhatatlan nehézségeit.

Hobbija a fényképezés volt. A múzeum fotótárában több száz fényképe található, elsősorban néprajzi témájúak, de megörökítette az 1956-os forradalom eseményeit is. Ez utóbbi képeit az 1990-es évek elejéig rejtegetnie kellett.

A makói múzeum az ötvenes évek második felében a város mostoha-germeke. Nincs igazgató, egyéb alkalmazott. A Péter László megindította tudományos kutatómunkát nem folytatta senki, ennek hiányát viszont érezték a városban. Tóth Ferencet 1964. november 1-től kinevezték igazgatónak. *„Nagyon komolyan foglalkoztatott, hogy 36 évesen vállalkozhatom-e erre a feladatra, hiszen egy muzeológus ebben az életkorban már sok mindent letett az asztalra. Kétnapos tépelődés után múzeumi álmaim megvalósítása mellett döntöttem azzal, éjt nappallá téve fogok dolgozni, és behozom a lemaradásomat”* – emlékezett vissza Tóth Ferenc.

Az álmok valóra váltásához támogatókra volt szükség, ezért létrehozta a Múzeumi Baráti Kört, amely a városban társadalmi jelentőségre tett szert. Mindezt az igazgató a múzeum érdekében tudta hasznosítani. Raffai István újságíró így fogalmazott: „Jóízű és szenvedélyes viták emlékét őrzöm [...]. Az elégedetlenség és a tenni vágyás közös hullámhosszán szót értett tanár, tisztviselő, jogász, pap és más olyan barátok, akik tudtak is, mertek is a napi munkájuknál mélyebbre nézni, és messzebbre látni.” A tanácselnöknek 2008-ban így dedikálta egyik kiadványát: „Hej, azok a múzeumi esték! Fiatalok voltunk és álmodozók, talán azok is maradtunk?”

Tóth Ferenc jó barátságban volt a város országgyűlési képviselőjével, Erdei Ferencsel. „Ő volt az egyetlen országgyűlési képviselő, aki érdeklődésből eljött múzeumunkba. [...] Egyik alkalommal [...] Hézső Ferenc festő kiállítását nyitotta meg. Egy múzeumi baráti köri összejövetelen megválasztottuk tiszteletbeli tagnak, székfoglaló beszédét a hagyományról tartotta.”

A baráti körnek legfőbb hozadéka pedig az új múzeumi épület létesítése volt. 1971-ben lebontották a régit, de a város állami és politikai vezetése között komoly ellentét feszült múzeumügyben. A város vezetése végül megoldotta a nehézségeket és a múzeum új épületét 1981-ben adták át. A kiállítások rendezésénél Tóth Ferenc számára a Makóhoz kötődés, a színvonal és az újszerűség volt a legfontosabb.

Az Espersit-házat mint irodalmi kiállítóhelyet a névadó születésének centenáriumán nyitották meg, 1979-ben. Az Ópusztaszeri Történelmi Nemzeti Emlékpark makói hagymásháza Tóth Ferenc javaslatára lett kiválasztva, felépítve és berendezve a múzeumi gyűjtemény darabjaiból 1980-ban. A városi skanzen megvalósítására pedig így emlékezik: „Mivel a múzeum állandó kiállítása »papírízűnek« tűnt, kezdeményeztem a városi skanzen kialakítását.” Sikerrel, mert a város támogatta a megyei tulajdonú múzeum gyarapodását. „Amikor egy-egy múzeum felépült Makón, a város első számú vezetője azt mondta, ez akkor is Makóé lesz, ha a telekkönyvben nem mi szerepelünk” – emlékezett vissza Tóth Ferenc.

A Tóth Ferenc által megindított munkát segítette barátságos egyénisége és szakmai műveltsége. Felismerte, hogy a néprajzi tárgyak gyűjtését az életmódváltozás miatt fel kellett gyorsítani. „[...] magam gyűjtöttem padlásokon, színekben, hombárokban, és Trabanttal szállítottam a múzeumba [...] Gyűjtés szempontjából hősi korszak volt az az évtized, amíg a múzeum le volt bontva” – véli Tóth Ferenc. Nem feledkezett meg munkatársairól sem, akiknek nem „főnöke” volt, hanem szakmai fejlődésük támogatója. A makói múzeum 70 000-es darabszámot meghaladó gyűjteményének nagy része a 70–80-as években került a raktárba. Különleges kincsei a népelet emlékei, a József Attila-kéziratok, a térképtár, a történelmi festmények, plakátok, művésztelepi grafikák...

Tóth Ferencnek szenvedélye volt a kiadványok szerkesztése. Megindította a *Makói Múzeumi Baráti Kör Értesítőjét*, a *Makói Múzeum Forráskiadványai* és a *Makói Múzeum Adattára* sorozatot és folytatta a *Makói Múzeumi*

Füzetek sorozatot, amelyet még Péter László kezdett meg. Nyugdíjazása után sem tudott lemondani erről és elindította a *Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei*, a *Szurbik Miklós Társaság Füzetei*, a *Makói Életrajzi Füzetek*, a *Földeáki Füzetek* sorozatot. Az általa írt és szerkesztett tanulmányok és kiadványok száma a 400-hoz közelít.

Nyugdíjba vonulása után készültek a nagyobb terjedelmű összefoglaló munkái: a *Makói monográfia* kötetei, *Csongrád megye építészeti emlékei*, *József Attila makói évei*, *Makó képzőművészete*, a száz magyar falu kincsháza sorozatban *Apátfalva*. Ezekon kívül kiadta korábban megjelent cikkeinek gyűjteményét is két kötetben. Szívéhez legközelebb a 80. születésnapján megjelent néprajzi kötet állt. „*Most úgy érzem, hogy a Makó néprajza kötet a maradandó, készülhetnek kitűnő résztanulmányok, de több szintetizáló munka aligha. Valójában annak különösen örülök, hogy a világhálón az általam írt és szerkesztett munkákból mintegy 7000 oldalnyi elérhető.*”

Tóth Ferenc munkásságát kitüntetésekkel ismerték el. 1988-ban *Móra Ferenc Emlékérmét* kapott, 1990-ben *Makó Város Díszpolgára* címet, 1994-ben a *Tömörkény-díjat*, 1998-ban a *Csongrád Megyei Alkotói Díjat*, 2002-ben a *Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét*, 2003-ban a *Bél Mátyás Emlékérmét*. Tóth Ferenc mélyen hívő, római katolikus vallású ember volt. A 2003-as esztendő a Szentatya Apostoli Áldását hozta el, 2006 pedig a *Fraknoi Vilmos-díjat*. 2008-ban a *Nagy György Alapítvány Díjával*, a *Csongrád Megyei Prima Díjjal* és a *Makói Nemzetközi Hagymafesztivál Aranyhagyma Díjával* gazdagodott.

2018 januárjában, 90. születésnapján a makói múzeum aulája zsúfolásig megtelt, hogy egy ünnepi kiadvánnyal köszöntsék Makó legnagyobb formátumú és a legtöbb ismerettel rendelkező lokálpatriótáját, aki a tőle megszokott szerénységgel fogadta a méltatásokat. A köszöntők kiemelték, hogy a néprajz, a történettudomány, az irodalom és a művészettörténet területein egyaránt maradandót alkotott. Tudományos felkészültsége, embersége, segítőkészsége kivívta az őt ismerők tiszteletét.

Tóth Ferenc 2018. augusztus 19-én hunyt el. Temetése a makói római katolikus temetőben volt. A család a város díszpolgárát a rá jellemző szerénységgel és méltósággal temette el. Nem voltak dicsőítő emlékbeszédek, hiszen erre soha nem vágyott. Pálfai Zoltán atya, a Szent István Király Plébánia papja búcsúztatta. Családja, barátai, tisztelői, intézmények és egyesületek képviselői kísérték el utolsó útjára, könnyecseppek között, néma csöndben. A számtalan koszorú és virág, amiket sírjára helyeztek, mára már elhervadtak, de Tóth Ferenc életműve nem halványul el, mert mindannyiunkat gazdagít.

Péter László, amikor 1964-ben megtudta, hogy barátja lett a múzeum-igazgató, Petőfi Sándort hívta segítségül, s csak ennyit üzent: „*Mit én nem egészen dicstelenül kezdék, / Folytasd te, barátom, teljes dicsőséggel!*” Ma már tudjuk: Petőfi Sándor szavai beteljesültek.

FORGÓ GÉZA

Gáborján Alice
(1922–2018)



2018. október 2-án Budapesten, 96 éves korában elhunyt Gáborján Alice, a Néprajzi Múzeum nyugalmazott muzeológusa. Végakarátában, Czellecz Anna útján a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaságra (KJNT) hagyta szakmai hagyatékát.

Gáborján Alice és az ő édesanyja, Schmidt Olga hamvait október 30-án helyezték nyugalomra a szülőfalu, Mezőtelegd temetőjében. A szűk családi körben zajló temetésen a néprajzos szakmát Pozsony Ferenc egyetemi tanár, az MTA külső tagja és Jakab Albert Zsolt, a KJNT elnöke képviselték. Az elhunyt végakarata szerint lezajló gyászszertartáson Pozsony Ferenc mondott búcsúztatót. Az egyházi prédikációk (evangélikus, református) után Rékai Miklós felolvasta azt a szöveget, amelyet az elhunyt maga írt temetése alkalmára mint utolsó üzenetet. Az urnák sírbahelyezését követően a közeli ismerősök és a KJNT képviselői helyezték el koszorúikat, virágcsokraikat.

Pozsony Ferenc búcsúbeszéde

A 20. századi magyar etnográfia klasszikus kutatóját, muzeológusát búcsúztatjuk ma itt Mezőtelegden. Gáborján Alice 1922-ben született a közeli Nagyváradon, tehetséges polgári családban. Gyermekkorát itt, Mezőtelegden töltötte nagyszüleinek udvarházában, amit nagymamájának hozományából vásároltak. Nagyapja, dr. Grünbaum Lipót Mezőtelegden és környékén volt orvos, de hűséggel ápolta a környéken lévő falvak és gyártelepek lakóit is. Fiát szintén az orvosi pálya felé irányította, aki az első nagy háború idején a keleti fronton előbb orosz fogságba került, majd Szibéria közepére, a Bajkál-tóba ömlő Uda

nevű folyó mentén fekvő Nyizsnyeigyinszkiba hurcolták. Ott ismerkedett meg egy Stájerországból származó patikus családjával, akiket éppen német származásuk miatt száműztek Szibériába. Az ifjabbik Grünbaum megszerette a római katolikus felekezeten élő gyógyszerész lányát, Schmidt Olgát, majd csakhamar egybekeltek. Grünbaum József és felesége az 1917-es oroszországi forradalom kitörése után, 1920-ban ért haza Mezőtelegdre, majd Kolozsvárt román nyelven fejezte be orvosi tanulmányait, utána pedig a legbonyolultabb években is nagy áldozattal gyógyította különböző nemzetiségű, ajkú és felekezetű betegeit.

1922-ben született lányuk, Alice, aki a nagyváradi református gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. Habár 1940-ben a család tagjai lelkesedéssel fogadták a bevonuló honvédeket, de Alice apját, zsidó származása miatt, csakhamar megbélyegezték, deportálták, azonban egy nagyváradi zongoratanárnő lakásában oltalmat talált, és megmenekült. Azonban Alice nagymamájának életét Auschwitzban oltották ki. Mezőtelegdi lakásukban a háború forgatagában megfordultak német, orosz és román katonák, tisztek, akikkel az orvoscsalád tagjai mind anyanyelvükön tudtak értekezni.

A háború után Gáborján Alice beiratkozott Budapesten a bölcsészkarra, ahol 1951-ben előbb diplomát, majd doktori címet szerzett. Egyetemi tanulmányai után 1954-től etnográfusként, muzeológusként a budapesti Néprajzi Múzeumban dolgozott több mint 50 éven át. Már fiatal kori éveitől kezdődően a tárgyi kultúra alakulása, változása, története érdekelte, de szisztematikusan elemezte a magyar főúri és falusi földműves viseletkultúra kölcsönhatásait is.

Pályájának kezdetén előbb az észak-magyarországi falvakban végzett alapos, rendszeres terepmunkát, miközben jelentős mértékben gyarapította a Néprajzi Múzeum textil- és kézművesgyűjteményét is. 1967–1968-ban már a szlavóniai magyar falvakban vizsgálta, kutatta az ott élő magyarok öltözetkultúráját. Ő készítette el a Néprajzi Múzeum textil- és viseletgyűjteményének, valamint az ott őrzött csizmáknak, lábbeliknek első szakszerű tárgykatalógusát. 1964–66-ban sikeres kiállítást szervezett *Ember és cipő* címmel. Ő dolgozta fel, rendszerezte, tipizálta a Néprajzi Múzeumban őrzött ázsiai textíliákat. Ő valósította meg első ízben a magyar paraszti felsőruhák strukturalista elemzését. Történeti megalapozottságú, nagy tanulmányt írt a magyar nemzeti jelképnek tartott cifraszűr kialakulásáról, változásáról és jellegzetes ornamentikájáról. A szűrűjasokról készített dolgozatával 1968-ban szerzett doktori fokozatot. 1977-ben előbb sikeres kiállítást rendezett a múzeum szűrűgyűjteményéből, majd 2000-ben megjelentette *Cifraszűrök* című katalógusát is. *Magyar népviseletek* című szintézise 1969-ben jelent meg a Corvina Kiadónál, mely később több nyelven is nyomdafestéket látott. Nyugdíjazása után, 1981–1994 között is rendszeresen dolgozott a Néprajzi Múzeum textil- és viseletgyűjteményében. Tanulmányait és dolgozatait az *Ethnographia*, a *Néprajzi Értesítő*, valamint különböző külföldi szakfolyóiratok jelentették meg.

Gáborján Alice 2018. október 2-án, csendesen távozott az élők soraiból. Pár évvel halála előtt döntötte el, hogy szakmai hagyatékát a Kolozsvárt működő Kriza János Néprajzi Társaságra bízta. Szerettei ezt tiszteletben tartották, s már át is adták a kolozsvári néprajzi műhely, intézet képviselőinek. Köszönjük bizalmát. Megígérjük, hogy dr. Kós Károly, Nagy Jenő, Szentimrei Judit, Faragó József, Vámszer Géza hagyatéka mellett az ő kéziratait, rajzait, fotóit, kiadványait és szakmai könyvtárát is becsületesen feldolgozzuk, megőrizzük és a fiatal kutatók rendelkezésére bocsátjuk.

Pihenése legyen csendes szülőföldjén, emléke pedig áldott...



*A végső búcsú résztvevői Gáborján Alice sírjánál
(Fotó: Rékai Miklós)*

Gáborján Alice üzenete

Telegdiek, Bihariak, Emberek!

Most, hogy hazatértem Telegdre – ahová valósi vagyok, ahová valósinak tartottam magam egész életemben, most hazatértem, hogy itt aludjak –, halljátok meg hosszú életemet befejező búcsúszavaimat!

Két nyelven szólok hozzátok Emberek – életem végével haza és visszatérőként –, abban a reményben, hogy megértitek üzenetemet és kívánságomat, hogy emberül éljetez egymással, nem nézvéen egymásban, embertársaitokban

csak az embert, csak az Embert és semmi mást, akik mindannyian vagyunk, és amelyként mindannyian élhetünk, élhettek, éljete.

Áért jöttem ide vissza, haza, földi életem befejezése után, mert idevalósi vagyok, itt nevelkedtem, itt van szülőházam, amelyet 1972-ben, édesapám halála után el kellett adnom, de amely ma is változatlanul az én szülői házam! Fényképe, a telegdi református templom fényképével együtt, ahova kisgyerekkorom óta jártam, ma is az íróasztalomon áll. Tőlük minden este el is köszönök.

Én, Gáborján Alice, formailag keresztyénként-keresztényként – mert ebbe a vallásba születtem –, de lényegében istenkereső, Isten kegyelmében hívő, gyarló emberként távozom tőletek.

Hazajöttem, hogy földi életem után itt megpihenve kérhessem és találhassam meg a Békességet, megköszönve az Úrnak, hogy nekem életet adván és szeretetet, annyi jót tett velem.

Emberek legyetek! Egymást elviseljétek! Anyanyelvetektől, vallásotoktól, fajotoktól függetlenül!

Értsétek meg, hogy a legfőbb Jó a Békesség, ami felé mindnyájan igyekszünk. Mindnyájan, mindenféle különbség nélkül és felett! E Békességben mindnyájan egyesülünk, mindnyájan egyek kell legyünk. „Mi” legyünk és ne „a Másik”.

Talán – én remélem –, némelyek meghallják közületek, hogy ez az egyetlen mód emberi életet élni, mert mindnyájan egyazon Úristen teremtményei vagyunk, s az Ő törvénye szerint élünk.

Most búcsúzom Tőletek Mindnyájatoktól, bármilyen is az anyanyelvetek, a vallásotok, a fajotok, mert én idevalósi vagyok, én itthon vagyok, és most hazajöttem, hogy itt aludjam az Úristen szerint nekem rendelt álmomat, békességben.

Gáborján Alice
Budapest, 2018.

JAKAB ALBERT ZSOLT



MINDENFÉLE

V. Nemzetközi Népismereti Filmszemle (Sztána, 2018. augusztus 24–26.)

A filmszemlét ötödik éve szervezi a Dr. Kós Károly Néprajztudós Alapítvány, amelynek helyszíne Sztána, ifj. Kós Károly születésének helye. Időpontja minden évben augusztus utolsó hétvégéje, amely a néprajztudós születésének időpontjához, augusztus 31-hez kötődik. A 2018. évi filmszemlére 31 alkotás érkezett, amelyből 15 filmet választott az előzsűri a versenyfilmek közé.

A háromnapos rendezvény első napján a résztvevők kirándultak a Varjúvárhoz és a Szentimrei-villához, majd ezt követően szakmai beszélgetés zajlott a zsűri tagjai és az alkotók részvételével.

A második napon reggeltől estig folyt a filmek vetítése a zsűri és a közönség részére.

A harmadik napon történt a filmalkotások díjkiosztó ünnepsége. A zsűri elnöke, Kemecsi Lajos értékelt a bemutatott filmeket, Kós Béla, az alapítvány elnöke átadta a díjazottaknak az okleveleket, Koltay Erika etnográfus a tárgyjutalmakat: a Néprajzi Múzeum, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, a Szentimrei Alapítvány által felajánlott könyvsomagokat és Farkas Éva fazekas és Pongrácz Zoltán *Király Zsiga-díjas* faműves felajánlott alkotásait, Papp Hunor sztánai református lelkész pedig a *Pro Sztána Díj* emléklapkettjét.

A filmszemle résztvevői a sztánai református istentisztelet után megkoszorúzták Kós Károly szobrát, ez volt az V. Nemzetközi Népismereti Filmszemle záró eseménye.

A zsűri elnöke: Kemecsi Lajos, a Néprajzi Múzeum főigazgatója, tagjai: Bereczki Ibolya, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese, Simonffy Katalin televíziós szerkesztő, rendező, egyetemi tanár, Koltay Erika etnográfus, a Néprajzi Múzeum múzeumpedagógusa, filmrendező, Somogyvári Rudolf producer, filmrendező, operatőr, a Filmművészeti Akadémia tagja, Kós Béla pszichológus, a Dr. Kós Károly Néprajztudós Alapítvány elnöke.

A díjazott filmek az alábbiak voltak.

I. helyezés (120 000 Ft és a Szentimrei Alapítvány könyvei): Moharos Attila: *Ballada egy szolgafiu emlékére*, rendező: Moharos Attila.

II. helyezés (100 000 Ft és a Szentimrei Alapítvány könyvei): Sapientia Erdélyi Magyar Tudományos Egyetem: *Az év esküvője*, rendező: Bán József.

III. helyezés (80 000 Ft és a Szentimrei Alapítvány könyvei): Tordasi Hang K p M hely – D enes Zoltán: *Te, b r nyok gyapj j b l való – Vid k István portré*, rendező: Szomjas György.

K l ndi j (120 000 Ft és a Néprajzi Múzeum kiadványai): Vargyasi Levente: *Tehekesek*, rendező: Vargyasi Levente.

A további díjazott filmek a következők voltak.

Pro Sztána Díj  s Pongrácz Zoltán *Király Zsiga-díjas* faműves, valamint Farkas  va fazekas népi iparm vesz díjai: Aves-media SRL, Szabó Attila: *F ba vésett történelem*, rendező: Szabó Attila.

Farkas  va fazekas népi iparm vesz és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum k l ndi ja: Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Tóth Orsolya: *Haza-jöttem az orosz fogságból*, rendező: Tóth Orsolya.

A Néprajzi Múzeum k l ndi ja: Kecskemét film: *A Nap és a Hold története*, rendező: Szoboszlai Eszter.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum k l ndi ja: Mohi Sándor–Tánczos Vilmos: *Ez már nem az  n városom – Kolozsvár*, rendező: Mohi Sándor–Tánczos Vilmos.

A szemlére nevezett filmek technikai és tartalmi szempontból is magas színvonalú alkotások, ami nagyon megnehezítette a zs ri munkáját. A filmek tartalmi skálája széles. Az első helyezést elért film alkotója egy ember életútján keresztül világított rá az alkoholizmus társadalmi problémájára, amelyhez a dokumentarista megfogalmazás mellett drámai, balladai, dramatikus eszközöket alkalmazott a rendező. A második helyez tt filmben az alkotók a román fiatal s g tömeges külföldi munk v llal s r l, az elvándorlásról a hagyományos avasi esk v k bemutatásán keresztül közelítettek. A fiatal s g elmegy, de a külföldön megkeresett pénzt szülőföldjén, luxusotthonok építésébe fekteti. Ezzel, valamint a megrendezett hagyományos esk v k felújításának igényével fellépő fiatalok a szülőföldhöz kötődés szép példáját mutatják be. Itt ugyan egy tájegységet ismerhetünk meg, de mégis szélesebb társadalmi probléma került feldolgozásra, hiszen ez a típusú migráció szinte minden, egykori keleti blokkhoz tartozó országban komoly társadalmi probléma. D enes Zoltán filmje Vid k István népi iparm vesz életútját tárja elénk oly módon, hogy közben nemcsak az általa és felesége által végzett k zm ves tevek nyess geket, alkotásokat ismerj k meg, hanem a m vesz népi kultúráról, a világról, az alkotás örömeiről szóló gondolatait is. A k l ndi jat Vargyasi Levente *Tehekesek* című filmje nyerte, amely a korábbi filmszeml kre nevezett filmjeihez hasonlóan (*A s r mesterei*, *A meszesek*) kiváló filmes néprajzi leírást ad erről a foglalkozásról, ill.  letm dr l.

Végignézve az alkotásokat, elmondhatjuk, hogy a néprajzi filmezésnek fontos szerepe van a néprajztudományban. E műfaj alkotói érzékenyen reagálnak a körülöttünk levő világ jelenségeire és a filmes eszközök segítségével hiteles képet, filmes „szociográfiát” adnak azokról. Eltűnőben levő foglalkozásokat, népszokásokat, társadalmi konfliktusokat, jelenségeket örökítenek

meg, filmes leírásokat készítenek, amelyek alkalmasak a kutatás számára is. A Néprajzi Múzeum Filmgyűjteménye közel 250 archív filmet, filmjegyzetet őriz, amelyeknek nagy része ma már elérhető a honlapon bárki számára. Ezek a filmek ezáltal könnyen felhasználhatók az iskolai oktatásban, a kutatásban. A sztánai Népismereti Filmszemlére küldött filmek közül (csak azokat, amelyekhez a szerzők hozzájárultak!) egy példányát elhelyezzük a Néprajzi Múzeum gyűjteményben. 60–70 év múlva ezek az alkotások is archív filmek lesznek. Milyen nagy szerencse ez a néprajztudomány számára, hogy lesznek ilyen filmek, amelyek megőrik a jelenkor egy-egy közösségének életmódját, foglalkozásait, társadalmi problémáit, hagyományait.

A Dr. Kós Károly Néprajztudós Alapítvány (<http://www.drkoskaroly.hu/>) munkája ebben az értékmegőrző munkában felbecsülhetetlen, amelyért köszönet illeti őket!

KOLTAY ERIKA

